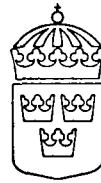

Regeringens proposition

1988/89:78

om högsta domstolen och rättsbildningen

Prop.
1988/89:78

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 2 mars 1989.

På regeringens vägnar

Ingvar Carlsson

Laila Freivalds

Propositionens huvudsakliga innehåll

Högsta domstolen (HD) fick sin nuvarande roll genom en reform år 1971. HD gavs då i princip ställningen av en prejudikatinstans. I propositionen föreslås vissa lagändringar i fråga om rättegången i HD som innebär en utveckling och renodling av tankarna bakom 1971 års reform. Förslagen syftar till ett bättre utnyttjande av HD:s resurser för rättsbildningen och till att förbättra prejudikatbildningen i stort. De grundar sig på förslag från rättegångsutredningen.

Det föreslås att HD skall kunna begränsa sin prövning till en prejudikatfråga i målet, dvs. en fråga vars prövning är av vikt för ledning av rättstillämpningen.

I fråga om vissa slag av mål där det i dag inte är tillåtet att överklaga till HD (mål om lönegaranti, felparkering och bötesförvandling) införs en ventil som innebär att hovrätt i undantagsfall skall kunna medge fullföljdsrätt till HD, om målet kan vara intressant från prejudikatsynpunkt. Motsvarande regler om fullföljdsförbud med ventil införs för ett par grupper av mål där det i dag inte finns något fullföljdsförbud (mål om underhållsbidrag och mål om ersättning till offentliga försvarare och rättshjälpsbiträden).

Domförhållsreglerna för HD ändras i flera avseenden i syfte att målen inte skall handläggas i mer kvalificerad sammansättning än deras beskaffenhet kräver.

Dispensprövning föreslås för vissa slutliga beslut av hovrätt, för vilka sådan prövning inte krävs för närvarande.

Ett avtal om att inte överklaga tingsrätts eller hovrätts dom skall i stor utsträckning kunna ingås även innan tvist har uppstått mellan parterna.

Om parterna har träffat avtal om att tingsrättens dom inte skall överklagas, skall tingsrätten under pågående rättegång kunna hänskjuta en prejudikatfråga till HD.

Prop. 1988/89: 78

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1989.

Lagförslagen i denna proposition har granskats av lagrådet. Propositionen innehåller därför tre huvuddelar: Lagrådsremissen (s. 17), lagrådets yttrande (s. 88) och föredragande statsrådets ställningstagande till lagrådets synpunkter (s. 108). Den som vill ta del av samtliga skäl för lagförslagen måste därför läsa alla tre delarna.

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken dels att 3 kap. 5 och 6 §§, 49 kap. 1 §, 54 kap. 1, 9, 11 och 13 §§, 55 kap. 12 §, 56 kap. 12 § samt rubriken till 56 kap. skall ha följande lydelse, dels att i balken skall införas sju nya paragrafer, 42 kap. 17 a §, 54 kap. 2 a och 11 a §§, 55 kap. 12 a § samt 56 kap. 15 – 17 §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

5 §¹

Finner någon av högsta domstolens avdelningar vid överläggning till dom eller beslut den å avdelningen rådande meningen avvika från rättsgrundsats eller lagtolkning, som förut varit antagen av högsta domstolen, må avdelningen förordna att målet i hela dess vidd eller, om det prövas kunna ske, allenast viss i målet uppkommen fråga skall avgöras av högsta domstolen i dess helhet. Sådant förordnande må också meddelas, om det i annat fall är av särskild betydelse för rättstillämpningen att målet eller viss fråga avgöres av högsta domstolen i dess helhet.

Hava i särskilda, för avdelningen kända domar eller beslut mot varandra stridande åsikter i fråga om viss rättsgrundsats eller lagtolkning å olika tider gjort sig gällande inom högsta domstolen, äge första stycket första punkten tillämpning allenast i det fall, att avdelningen finner den rådande meningen avvika från dom eller beslut, som senast meddelats.

Vad nu är stadgat avser ej mål, som angår häktad eller eljest enligt särskild föreskrift fordrar skyndsamt avgörande, om målet förekommer å sådan tid, att det icke

Finner någon av högsta domstolens avdelningar vid överläggning till dom eller beslut att den mening som råder på avdelningen avviker från en rättsgrundsats eller lagtolkning, som förut varit antagen av högsta domstolen, får avdelningen besluta att målet eller, om det är lämpligt, en viss fråga i målet skall avgöras av högsta domstolen i dess helhet eller med tolv ledamöter. Sådant beslut får också meddelas, om det i annat fall är av särskild betydelse för rättstillämpningen att målet eller viss fråga avgöres av högsta domstolen i dess helhet eller med tolv ledamöter. Vid prövning med tolv ledamöter skall målet eller frågan hänskjutas till avgörande av domstolen i dess helhet, om minst fyra av de tolv ledamöterna begär detta.

Om det i särskilda, för avdelningen kända domar eller beslut, på olika tider har gjort sig gällande mot varandra stridande åsikter i fråga om en viss rättsgrundsats eller lagtolkning inom högsta domstolen, gäller första stycket första mening- en endast om avdelningen finner att den rådande meningen avviker från den dom eller det beslut som meddelades senast.

Första stycket gäller inte mål som angår den som är häktad eller mål som annars enligt särskild föreskrift kräver ett skyndsamt avgörande, om målet inte utan menlig

¹ Senaste lydelse 1972:147.

utan menlig tidsutdräkt kan avgöras av högsta domstolen i dess helhet.

Då mål avgöres av högsta domstolen i dess helhet, skola, om laga hinder ej möter, alla justitieråden deltaga i avgörandet.

tidsutdräkt kan avgöras av högsta domstolen i dess helhet *eller med tolv ledamöter.*

När ett mål eller en fråga avgörs av högsta domstolen i dess helhet, skall, om laga hinder inte möter, alla justitieråden delta i avgörandet.

6 §²

Avdelning av högsta domstolen är domför med fem ledamöter. Vid prövning av *ansökningar om resning eller återställande av försutten tid eller av besvär över domvilla är avdelningen domför med tre ledamöter, om prövningen är av enkel beskaffenhet. Detsamma gäller vid prövning av frågor om häktning och reseförbud. Flera än sju ledamöter får inte sitta i rätten.*

En avdelning av högsta domstolen är domför med fem ledamöter. Fler än sju ledamöter får inte sitta i rätten.

Om prövningen är av enkel beskaffenhet, är avdelningen domför med tre ledamöter vid prövning av

1. frågor om förening av mål enligt 14 kap. 7 a §,

2. besvär över hovrätts avvisningsbeslut som avses i 54 kap. 16 §,

3. frågor om avvisning av revisionstalan enligt 55 kap. 6 och 7 §§ eller av besvärstalan enligt 56 kap. 6 och 7 §§,

4. frågor om häktning och reseförbud som avses i 55 kap. 8 § andra stycket tredje meningen,

5. ansökningar om resning eller återställande av försutten tid eller

6. besvär över domvilla.

Har högsta domstolen tidigare lämnat en ansökan om resning från samma sökande beträffande samma avgörande utan bifall och anför sökanden inget nytt som är av betydelse för prövningen av ansökningen, är avdelningen domför med en ledamot, om ansökningen avslås eller avvisas.

Vid behandling av frågor om prövningstillstånd skall tre ledamöter delta. Är tillståndsfrågan av enkel beskaffenhet får den avgöras av

Frågor om prövningstillstånd får avgöras av en ledamot. Fler än tre ledamöter får inte delta. Frågor om prövningstillstånd som har förkla-

² Senaste lydelse 1981:1088.

en ledamot. Frågor om prövnings- tillstånd som har förklarats vilande enligt 54 kap. 11 § första stycket avgörs dock av de ledamöter som prövar målet.

Vid beslut om avskrivning av mål efter återkallelse och prövning av frågor som avses i 55 kap. 8 § andra stycket första och andra meningarna är avdelningen domför med en ledamot.

rats vilande enligt 54 kap. 11 § andra stycket avgörs dock av de ledamöter som prövar målet.

Vid beslut om avskrivning av mål efter återkallelse och vid prövning av frågor som avses i 55 kap. 8 § andra stycket första och andra meningarna är avdelningen domför med en ledamot.

42 kap.

17 a §

I 56 kap. 15–17 §§ finns bestämmelser om att tingsrätten får hänskjuta en fråga till prövning av högsta domstolen.

49 kap.

1 §

Talan mot underrätts dom skall föras genom vad.

Har parterna skriftligen avtalat att inte överklaga en dom som meddelas med anledning av en uppkommen tvist eller en framtida tvist som kan härledas till ett visst angivet rättsförhållande, gäller avtalet, om saken är sådan att förlikning därom är tillåten. Ett avtal som ingåtts före tvistens uppkomst gäller dock inte i mål som avses i 1 kap. 3 a § första stycket.

En utfästelse att inte överklaga som har gjorts efter domen gäller, om saken är sådan att förlikning därom är tillåten.

Den, mot vilken tredskodom givits, äge ej fullfölja talan mot domen; om hans rätt till återvinning i anledning av sådan dom är stadgat i 44 kap. 9 §.

Har part, sedan tvist uppkommit angående sak, varom förlikning är tillåten, utfäst sig att ej fullfölja talan mot domen, lände det till efterrättelse: utfästelse, som gjorts före domen, vare dock ej gällande, med mindre motsvarande utfästelse gjorts av motparten.

Den, mot vilken en tredskodom givits, får inte överklaga domen. Bestämmelser om hans rätt till återvinning i anledning av sådan dom finns i 44 kap. 9 §.

54 kap.

1 §

Talan mot hovrätts dom skall föras genom ansökan om revision.

Har parterna skriftligen avtalat att inte överklaga en dom som meddelas med anledning av en uppkommen tvist eller en framtida tvist som kan härledas till ett visst angivet rättsförhållande, gäller avtalet, om saken är sådan att förlikning därom är tillåten. Ett avtal som ingåtts före tvistens uppkomst gäller dock inte i mål som avses i 1 kap. 3 a § första stycket.

En utfästelse att inte överklaga som har gjorts efter domen gäller, om saken är sådan att förlikning därom är tillåten.

Den, mot vilken tredskodom givits, äge ej fullfölja talan mot domen; om hans rätt till återvinning i anledning av sådan dom är stadgat i 44 kap. 9 § och 53 kap. 1 §.

Har part, sedan tvist uppkommit angående sak, varom förlikning är tillåten, utfäst sig att ej fullfölja talan mot domen, lände det till efterrättelse; utfästelse, som gjorts före domen, vare dock ej gällande, med mindre motsvarande utfästelse gjorts av motparten.

Den, mot vilken en tredskodom givits, får inte överklaga domen. Bestämmelser om hans rätt till återvinning i anledning av sådan dom finns i 44 kap. 9 § och 53 kap. 1 §.

2 a §

Hovrättens beslut i en överklagad fråga angående ersättning till offentlig försvarare får inte överklagas. Hovrätten får dock tillåta att beslutet överklagas, om det föreligger särskilda skäl för en prövning om tillstånd skall ges enligt 10 § första stycket 1.

9 §³

Talan mot hovrätts dom eller slutliga beslut i mål eller ärende, som väckts vid underrätt, må ej i vidare mån än som framgår av 10 § komma under högsta domstolens prövning, med mindre högsta domstolen meddelat parten tillstånd

Talan mot hovrätts dom eller slutliga beslut i mål eller ärende som väckts vid tingsrätt får inte komma under högsta domstolens prövning utan att högsta domstolen meddelat parten tillstånd till detta enligt 10 §. Detsamma gäller talan

³ Senaste lydelse 1968:79.

därtill.

Vad nu sagts gälle ej talan, som i mål om allmänt åtal föres av riksåklagaren, justitiekanslern eller justitieombudsman.

Prövningstillstånd *må* begränsas att gälla viss del av *den dom eller det slutliga beslut som den fullföljda talan avser*. I *avbidan på prövningen av målet i denna del äge* högsta domstolen förklara *fråga* om meddelande av prövningstillstånd i *annan del av målet* vilande.

Meddelas prövningstillstånd utan sådan begränsning som avses i första stycket, *gälle* det domen eller det slutliga beslutet i dess helhet, såvitt parten för talan *däremot, så ock* beslut, *mot vilket talan fullföljes* i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet.

I den mån prövningstillstånd ej meddelas och fråga därom ej förklaras vilande, skall hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast. Erinran därom skall intagas i högsta domstolens beslut.

11 §⁴

mot hovrätts slutliga beslut i ett ärende som har direkt samband med ett mål eller ärende som nu sagts, dock inte beslut som avses i 16 §.

Första stycket gäller inte talan, som i mål om allmänt åtal förs av riksåklagaren, justitiekanslern eller justitieombudsman.

Prövningstillstånd *får* begränsas till att gälla *en viss fråga i målet, vars prövning är av vikt för ledning av rättstillämpningen (prejudikatfråga) eller en viss del av målet.*

I *avvaktan på att prövning sker i enlighet med ett prövningstillstånd som begränsats enligt första stycket får* högsta domstolen förklara *frågan* om meddelande av prövningstillstånd *rörande målet i övrigt vilande helt eller delvis.*

Meddelas prövningstillstånd utan sådan begränsning som avses i första stycket, *gäller* det domen eller det slutliga beslutet i dess helhet, såvitt parten för talan *mot detta, samt* beslut, *som överklagas* i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet.

11 a §

Vid talan som avses i 9 § andra stycket får högsta domstolen, om målet väckts vid tingsrätt, *besluta att begränsa prövningen av målet till en viss prejudikatfråga.*

Ett beslut som avses i första stycket får meddelas att gälla till dess annorlunda bestäms. Ett sådant beslut fattas enligt de regler som gäller för beslut om prövningstillstånd. Meddelas beslut enligt detta stycke, skall målet i övrigt vila.

⁴ Senaste lydelse 1971:218.

I den mån högsta domstolen inte prövar målet, skall hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast. En upplysning om detta skall tas in i det beslut varigenom prövning vägras.

13 §

Förs i mål eller ärende, som väckts vid underrätt, talan mot hovrätts beslut, som ej är slutligt, och har ej i anledning av talan mot hovrättens dom eller slutliga beslut meddelats prövningstillstånd, som enligt 11 § *andra* stycket gäller även beslutet, tillämpas 9 – 12 §§.

Förs i mål eller ärende, som väckts vid underrätt, talan mot hovrätts beslut, som ej är slutligt, och har ej i anledning av talan mot hovrättens dom eller slutliga beslut meddelats prövningstillstånd, som enligt 11 § *tredje* stycket gäller även beslutet, tillämpas 9 – 12 §§.

55 kap.

12 §⁵

Högsta domstolen får *avgöra ett mål utan huvudförhandling, om målet upptagits omedelbart av hovrätten.*

Skall ett mål eller en viss fråga som uppkommit i ett mål avgöras av högsta domstolen i dess helhet, får det ske utan huvudförhandling.

Högsta domstolen får utan huvudförhandling avgöra

- 1. en prejudikatfråga,*
- 2. ett mål, vari högsta domstolen med stöd av bestämmelserna i 12 a § i allt väsentligt grundar avgörandet i övrigt på hovrättens bedömning,*
- 3. ett mål som har tagits upp omedelbart av hovrätten, eller*
- 4. ett sådant mål eller en sådan fråga i ett mål som skall avgöras av högsta domstolen i dess helhet eller med tolv ledamöter.*

Beträffande avgörande i övrigt i högsta domstolen av mål utan huvudförhandling skall i tvistemål 50 kap. 21 § och i brottmål 51 kap. 21 § tillämpas.

12 a §

Om högsta domstolen med tillämpning av bestämmelserna i 54 kap. 11 eller 11 a § har prövat en prejudikatfråga får domstolen, om ytterligare prövning krävs, helt eller delvis grunda sitt avgörande av målet i övrigt på hovrättens bedömning eller, med undanröjande av lägre rätts dom, återförvisa målet till lägre rätt för fortsatt handläggning.

En prejudikatfråga får avgöras genom dom.

⁵ Senaste lydelse 1984:131.

56 kap. Om besvär

56 kap. Om besvär och om hänskjutande av prejudikatfrågor

12 §

Beträffande rättegången i högsta domstolen skall i övrigt vad i 52 kap. 10–12 §§ är stadgat äga motsvarande tillämpning.

Beträffande rättegången i högsta domstolen skall i övrigt 52 kap. 10–12 §§ samt 55 kap. 12 a § första stycket tillämpas.

15 §

Om parterna har ingått ett sådant avtal som avses i 49 kap. 1 § om att inte överklaga tingsrättens dom, får tingsrätten med parternas samtycke hänskjuta en viss fråga i målet till prövning av högsta domstolen.

16 §

En fråga som hänskjutits enligt 15 § får inte komma under högsta domstolens prövning utan att domstolen meddelat tillstånd till detta. Sådant tillstånd får ges endast i den mån det gäller en sådan prejudikatfråga som avses i 54 kap. 11 § första stycket.

Frågan om prövningstillstånd får prövas utan att parterna fått tillfälle att yttra sig.

17 §

Om prövningstillstånd meddelas enligt 16 §, skall högsta domstolen pröva prejudikatfrågan med tillämpning av reglerna i 8, 10 och 12 §§.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1989.
 2. Bestämmelserna i 54 kap. 2 a och 11 a §§ tillämpas inte på avgöranden av hovrätt som meddelats före ikraftträdandet.
 3. Bestämmelserna i 54 kap. 9 och 11 §§ i deras äldre lydelse gäller fortfarande vid fullföljd av talan mot avgöranden av hovrätt som meddelats före ikraftträdandet.
 4. Bestämmelserna i 49 kap. 1 § och 54 kap. 1 § i deras äldre lydelse gäller fortfarande i fråga om sådan utfästelse att inte fullfölja talan som gjorts före ikraftträdandet.

Lag om ändring i äktenskapsbalken

Härigenom föreskrivs att 18 kap. 4 § äktenskapsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

18 kap.

4 §

Hovrättens dom eller slutliga beslut i mål om underhåll enligt 6 kap. får inte överklagas. Hovrätten får dock tillåta att domen eller beslutet överklagas, om det finns särskilda skäl för en prövning om tillstånd skall ges enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken.

Första stycket första meningen gäller inte, om någon annan del av domen överklagas.

Hovrättens beslut i frågor som avses i 14 kap. 7, 15 eller 16 § får inte överklagas.

Hovrättens beslut i frågor som avses i 14 kap. 7, 15 eller 16 § får aldrig överklagas.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1989. Äldre bestämmelser tillämpas dock i fråga om avgöranden av hovrätt som meddelats före ikraftträdandet.

Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs att 20 kap. 12 § föräldrabalken¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

20 kap.

12 §

Hovrättens dom eller slutliga beslut i mål om underhåll enligt 7 kap. får inte överklagas. Hovrätten får dock tillåta att domen eller beslutet överklagas, om det finns särskilda skäl för en prövning om tillstånd skall ges enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken.

Första stycket första meningen gäller inte, om någon annan del av domen överklagas.

Mot hovrättens beslut i fråga som avses i 11 § får talan ej föras. Detsamma gäller ärende som först har handlagts av överförmyndaren.

Hovrättens beslut i frågor som avses i 11 § får aldrig överklagas. Detsamma gäller ärenden som först har handlagts av överförmyndaren.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1989. Äldre bestämmelser tillämpas dock i fråga om avgöranden av hovrätt som meddelats före ikraftträdandet.

¹ Balken omtryckt 1983:485.

Lag om ändring i lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs

Härigenom föreskrivs att 9 § lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*9 §¹

Finner *kronofogdemyndighet* att arbetstagarens fordran *icke* omfattas av garantin, får arbetstagaren eller den till vilken fordran övergått enligt 11 § *föra talan mot* beslutet genom besvär. I fråga om sådan besvärstalan *har* bestämmelserna i utsökningsbalken om besvär över utmätning i allmänhet *motsvarande* tillämpning. *Mot* hovrätts beslut får dock *talan icke* föras.

Finner *kronofogdemyndigheten* att arbetstagarens fordran *inte* omfattas av garantin, får arbetstagaren eller den till vilken fordran övergått enligt 11 § *överklaga* beslutet genom besvär. I fråga om sådan besvärstalan *skall* bestämmelserna i utsökningsbalken om besvär över utmätning i allmänhet *tillämpas*. *Hovrättens* beslut får *inte* överklagas. *Hovrätten* får dock *tillåta* att beslutet överklagas, om det finns särskilda skäl för en prövning om tillstånd *skall ges* enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1989. Äldre bestämmelser tillämpas dock i fråga om avgöranden av hovrätt som meddelats före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1981:826.

Lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

Härigenom föreskrivs att 4 a § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 a §

På avdelning dömer fem regeringsråd. Avdelningen är dock domför med fyra regeringsråd, om tre av dessa är ense om slutet.

Vid prövning av ansökningar om resning eller återställande av försutten tid och vid prövning av frågor som avses i 28 § förvaltningsprocesslagen (1971:291) är avdelningen domför med tre regeringsråd, om prövningen är av enkel beskaffenhet. Vid beslut om avvisande av för sent inkomna besvär och avskrivning av mål efter återkallelse är avdelningen domför med tre regeringsråd. Vid behandling av frågor om prövningstillstånd skall tre regeringsråd delta.

Vid prövning av ansökningar om resning eller återställande av försutten tid och vid prövning av frågor som avses i 28 § förvaltningsprocesslagen (1971:291) är avdelningen domför med tre regeringsråd, om prövningen är av enkel beskaffenhet. Vid *prövning av talan mot beslut varigenom besvär avvisats såsom för sent inkomna samt vid beslut om avvisande av för sent inkomna besvär och avskrivning av mål efter återkallelse* är avdelningen domför med tre regeringsråd. Vid behandling av frågor om prövningstillstånd skall tre regeringsråd delta.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1989.

¹ Lagen omtryckt 1981:1323.

Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)

Härigenom föreskrivs att 49 § rättshjälpslagen (1972:429) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

I fråga om talan mot domstols beslut enligt denna lag tillämpas vad som i allmänhet gäller om talan mot beslut av domstolen.

*Föreslagen lydelse*49 §¹

I fråga om talan mot domstols beslut enligt denna lag tillämpas, *utom i fall som avses i andra stycket*, vad som i allmänhet gäller om talan mot beslut av domstolen.

Hovrättens beslut i en överklagad fråga angående ersättning till biträde får inte överklagas. Hovrätten får dock tillåta att beslutet överklagas, om det finns särskilda skäl för en prövning om tillstånd skall ges enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken.

Beslut enligt denna lag av rättshjälpsnämnd eller annan förvaltningsmyndighet som ej omfattas av första stycket överklagas hos besvärsnämnden. Beslut av utskrivningsnämnd överklagas dock hos psykiatriska nämnden.

Beslut av advokat eller biträdande jurist på allmän advokatbyrå får inte överklagas.

Talan får ej föras mot besvärsnämndens eller psykiatriska nämndens beslut enligt denna lag.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1989. Äldre bestämmelser tillämpas dock i fråga om avgöranden av hovrätt som meddelats före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1988:213.

Lag om ändring i lagen (1976:206) om felparkeringsavgift

Härigenom föreskrivs att 10 a § lagen (1976:206) om felparkeringsavgift skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*10 a §¹

Talan mot tingsrättens beslut förs genom besvär i hovrätten. Talan får inte prövas av hovrätten om inte hovrätten meddelat parten prövningstillstånd.

Prövningstillstånd behövs inte vid talan mot beslut som rör någon annan än en part, beslut varigenom tingsrätten ogillat jäv mot en domare, beslut angående utdömande av förelagt vite eller om ansvar för en rättegångsförseelse eller beslut varigenom anmälan av bestridande avisats. I fråga om meddelade prövningstillstånd skall 54 kap. 11 § *andra* stycket rättegångsbalken gälla i tillämpliga delar.

Prövningstillstånd behövs inte vid talan mot beslut som rör någon annan än en part, beslut varigenom tingsrätten ogillat jäv mot en domare, beslut angående utdömande av förelagt vite eller om ansvar för en rättegångsförseelse eller beslut varigenom anmälan av bestridande avisats. I fråga om meddelade prövningstillstånd skall 54 kap. 11 § *tredje* stycket rättegångsbalken gälla i tillämpliga delar.

Prövningstillstånd får meddelas endast om

1. det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av högre rätt.
2. det finns anledning till ändring i det slut vartill tingsrätten kommit eller
3. det annars finns synnerliga skäl att pröva talan.

Kan talan mot tingsrättens beslut prövas av hovrätten endast om denna meddelat prövningstillstånd, skall tingsrätten i samband med underrättelse om vad som gäller i fråga om fullföljd av talan upplysa parterna om detta och därvid också ange innehållet i närmast föregående stycke.

Hovrättens beslut får inte överklagas.

Hovrättens beslut får inte överklagas. *Hovrätten får dock tillåta att beslutet överklagas, om det finns särskilda skäl för en prövning om tillstånd skall ges enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken.*

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1989. Äldre bestämmelser tillämpas dock i fråga om avgöranden av hovrätt som meddelats före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1988:1180.

Lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)

Härigenom föreskrivs att 23 § bötesverkställighetslagen (1979:189) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Ett beslut av hovrätten i ett mål om bötesförvandling får inte överklagas.

Föreslagen lydelse
23 §¹

Ett beslut av hovrätten i ett mål om bötesförvandling får inte överklagas. *Hovrätten får dock tillåta att beslutet överklagas, om det finns särskilda skäl för en prövning om tillstånd skall ges enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken.*

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1989. Äldre bestämmelser tillämpas dock i fråga om hovrätts beslut som meddelats före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1983:352.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 19 januari 1989

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, och statsråden Feldt, Sigurdson, Hjelm-Wallén, Bodström, Göransson, Gradin, R. Carlsson, Johansson, Hulterström, Lindqvist, Lönnqvist, Thalén, Nordberg, Engström, Freivalds, Wallström

Föredragande: statsrådet Freivalds

Lagrådsremiss om högsta domstolen och rättsbildningen

1 Inledning

År 1977 tillkallades en kommitté för att se över reglerna för rättegången vid de allmänna domstolarna. Kommittén antog namnet rättegångsutredningen. Uppdraget tog enligt de ursprungliga direktiven (Dir. 1977:10) främst sikte på rättegången vid tingsrätterna. Det utvidgades genom tilläggsdirektiv (Dir. 1981:47) till andra frågor, bl. a. rörande hovrätterna och högsta domstolen. Utredningen (Ledamöter: Landshövdingen Ingvar Gullnäs, ordförande, chefsrådmannen Ella Ericsson Köhler, överåklagaren Sten Styring, advokaten Lars Laurin, kuratorn John Thörngren och lantmästaren Lennart Sandberg.) avlämnade efter flera delbetänkanden sitt slutbetänkande i juni 1987. En särskild utredare har på regeringens uppdrag därefter övervägt vissa återstående frågor som omfattades av utredningens direktiv.

Jag avser nu att ta upp de frågor som utredningen behandlat i sitt delbetänkande (SOU 1986:1) Högsta domstolen och rättsbildningen. Betänkandet har remissbehandlats.

Till protokollet i detta ärende bör fogas dels utredningens sammanfattning av sitt betänkande som *bilaga 1*, dels utredningens författningsförslag som *bilaga 2* och dels en förteckning över remissinstanserna som *bilaga 3*. En sammanställning av remissyttrandena har gjorts inom justitiedepartementet och finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (Dnr 438 – 86).

I detta ärende behandlar jag också en framställning från regeringsrätten (Dnr 87 – 1705). Jag återkommer till denna i anslutning till att jag tar upp vissa frågor om sammansättningen i högsta domstolen (avsnitt 2.7.6).

2 Allmän motivering

2.1 Allmänna synpunkter och utgångspunkterna för en reform

Högsta domstolen (HD) är den högsta allmänna domstolen i landet. Den består sedan några år regelmässigt av 25 justitieråd som är indelade för tjänstgöring på tre olika avdelningar eller i lagrådet.

HD prövar som sista instans mål som överklagas från hovrätt. Dessutom prövar HD ansökningar om resning och återställande av försutten tid, om de gäller hovrättsavgöranden, samt besvär över domvilla. Ibland fungerar HD som första instans. Det gäller mål i vilka talan förs mot högre domare m. fl. om ansvar och skadestånd. Vidare kan en del beslut av Sveriges advokatsamfund överklagas till HD. HD avger också yttrande till regeringen i nådeärenden och ärenden angående utlämning för brott.

Möjligheterna att få ett hovrättsavgörande överprövat av HD är på olika sätt begränsade. Vissa avgöranden av hovrätt får överhuvudtaget inte överklagas och beträffande de flesta övriga avgöranden gäller regler om prövningstillstånd. Dessa innebär att ett mål kan komma under HD:s prövning endast om HD ger tillstånd till det. Sådant tillstånd kan meddelas om det är av vikt för ledningen av rättstillämpningen att talan prövas av HD, *prejudikatdispens*, eller om det föreligger synnerliga skäl till sådan prövning, såsom att grund för resning föreligger eller domvilla förekommit eller målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag, *extraordinär dispens*. Ett prövningstillstånd får begränsas till att avse viss del av den dom eller det slutliga beslut som den fullföljda talan avser, *partiell dispens*. Prövningstillstånd behövs inte i fråga om talan som i mål om allmänt åtal förs av riksåklagaren (RÅ), justitiekanslern (JK) eller riksdagens ombudsmän (JO).

HD fick sin nuvarande roll genom 1971 års fullföljdsreform. Innebörden av denna reform var i första hand att HD i betydligt mindre omfattning än förut skulle svara för att rättvisa skipades i det enskilda fallet. I stället gavs HD i princip ställningen av en prejudikatinstans (prop. 1971:45). Genom 1971 års reform avskaffades de s. k. ändrings- och intressedispenserna, som kunde beviljas om anledning förekom till ändring i hovrättens avgörande eller talans prövning hade synnerlig betydelse utöver det aktuella målet, liksom den allmänna dispensen, som kunde medges om det annars med hänsyn till omständigheterna förckom skäl till prövning. Samtidigt infördes reglerna om partiell dispens.

Antalet överklaganden till HD kom inte att minska på det sätt man räknat med vid 1971 års reform utan ökade i stället kraftigt. För att komma till rätta med HD:s växande arbetsbörda och för att ge ledamöterna utrymme för att mera ägna sig åt en i egentlig mening dömande verksamhet genomfördes år 1981 en ny reform beträffande HD (prop. 1980/81:154). Genom 1981 års reform förenklades dispensprövningen på olika sätt. Bl. a. infördes möjligheten att pröva dispensfrågan med en enda ledamot. Samtidigt minskades HD:s befattning med nådeärenden och utlämningsärenden.

Rättegångsutredningens (RU) ursprungliga direktiv avsåg såsom redan nämnts främst förfarandet i tingsrätt men utvidgades genom tilläggsdirektiv till att avse också hovrätterna och HD. Flera av RU:s avlämnade delbetänkanden rör överrättsprocessen och har redan lagts till grund för lagstiftning. I fråga om HD-processen kan särskilt nämnas ändrade regler i fråga om ansökningar om resning och återställande av försutten tid som bygger på betänkandet (Ds Ju 1986:9) Några frågor om de särskilda rättsmedlen. Ändringarna innebär att sådana ansökningar numera, från den 1 januari 1989, skall prövas av hovrätterna i stället för av HD när det gäller tingsrättsavgöranden och vissa med dem likställda avgöranden. Skälen bakom denna reform var bl.a. att bereda HD möjlighet att ägna ytterligare tid åt den prejudikatbildande verksamheten (prop. 1987/88:58, 1988/89:JuU 7, rskr. 33, SFS 1988:1451 ff).

Enligt RU finns det brister i prejudikatbildningen både i vad avser det totala prejudikatområdet och när det gäller förekomsten och fördelningen av prejudikat på olika rättsområden. Prejudikatbildningen borde också ske snabbare såväl i allmänhet som när det gäller de enskilda målen.

RU konstaterar också att antalet dispensärenden och därmed HD:s arbetsbörda ökat starkt under senare år. Enligt RU har 1971 års fullföljdsreform inte i någon nämnvärd utsträckning påverkat andelen mål som överklagas från hovrätt i avsedd riktning. Denna har i stället ökat till cirka 20 procent. Andelen beviljade dispenser minskar samtidigt. Ändringsfrekvensen har också sjunkit.

RU:s reformförslag har sin utgångspunkt i de principer som slogs fast genom 1971 års reform. Avsikten är att i vid mening öka effektiviteten i det nuvarande systemet. Man föreslår således inga förändringar i fråga om dispensgrunderna som sådana. Inte heller föreslås några ändringar av antalet justitieråd. RU:s förslag är i första hand inriktade på ett bättre utnyttjande av HD:s resurser. I betänkandet skisserar RU också nya vägar för att föra fram rättsliga spörsmål till HD i syfte att skapa prejudikat.

Många remissinstanser framhåller att de behandlade frågorna är angelägna och att reformbehovet är stort. De av RU konstaterade bristerna i prejudikatbildningen bekräftas av ett stort antal remissinstanser. Också reformens inriktning godtas i allmänhet. Enskildheterna i förslaget får däremot ett blandat mottagande.

Någon remissinstans ifrågasätter om inte radikalare förändringar krävs för att nå målet. Ett par remissinstanser varnar å andra sidan för ett synsätt där HD:s roll i rättsbildningen alltför ensidigt förknippas med prejudikatbildning i snäv bemärkelse. En ökad användning av den extraordinära dispensen eller en dispensprövning som mer inriktas på mål där starka rättssäkerhetsintressen står på spel förordas av dessa remissinstanser.

Prejudikaten – varmed man brukar avse avgöranden som är av betydelse för en enhetlig lagtolkning och rättstillämpning – utgör ett alltmer betydelsefullt komplement till lagstiftningen. De leder till att rättstillämpningen blir mer enhetlig och likformig, och det är ofta prejudikaten som ger lagstiftningen dess fulla genomslagskraft. Det finns inte några regler som säger att ett HD-avgörande i något sammanhang skall ha bindande

verkan annat än för det mål som har prövats. Ändå har HD:s avgöranden stor betydelse för rättslivet i allmänhet. Mot denna bakgrund är det enligt min mening av största vikt att HD:s resurser för rättsbildningen utnyttjas på bästa sätt. HD:s arbetssituation är ansträngd. Antalet överklaganden har kommit att bli mer än fördubblat sedan 1971 års fullföljdsreform. HD:s ledamöter måste ägna åtskillig tid åt frågor som saknar prejudikatintresse. Nya metoder bör prövas för att föra fram prejudikatfrågor till HD.

Av det sagda följer att jag i allt väsentligt ansluter mig till de överväganden som ligger bakom RU:s förslag liksom till reformens inriktning. De förslag jag presenterar i det följande bygger alltså vidare på 1971 års fullföljdsreform och innebär en utveckling och renodling av tankarna bakom den.

Mina förslag avviker i några hänseenden från RU:s förslag. I vissa avseenden innebär de möjligheter till ganska radikala förändringar i HD:s arbetssituation och prejudikatbildningen. Jag är inte övertygad om att förslagen är tillräckliga. Tvärtom talar åtskilligt för att det behövs ytterligare förändringar i samma riktning.

Förslagen syftar inte till att begränsa utrymmet för mål där grund för resning föreligger eller där domvilla förekommit eller för överklaganden som bör föranleda extraordinär dispens. Tvärtom bör den arbetslättnad som HD kan beredas, om förslagen genomförs, komma även handläggningen av dessa mål till godo.

RU tar på olika ställen i betänkandet upp frågan om en förbättrad information så att parter och allmänhet bättre förstår den faktiska innebörden av HD-processen och vad dispensprövningen går ut på. Detta kräver inga lagändringar. Jag noterar med tillfredsställelse att domstolsverket i sitt remissvar förklarat sig berett att medverka till en sådan förbättrad information.

Innan jag går in på de olika förslagen vill jag slutligen ta upp en fråga som berörts av några remissinstanser, nämligen frågan om ett fristående dispensprövningsorgan. RU tar upp frågan i betänkandet men lämnar den öppen. Några remissinstanser – Svea hovrätt, Stockholms, Uppsala och Malmö tingsrätter samt JO – anser att inrättandet av ett fristående dispensprövningsorgan har stora fördelar och förordar att frågan utreds vidare.

Det finns utan tvivel både för- och nackdelar med en sådan ordning för dispensprövningen. Det finns utländska förebilder, bl. a. det norska kjæremaalsutvalg i vilket domare från den högsta instansen tjänstgör efter ett rullande schema. Jag anser emellertid att frågan om fristående prövningsorgan bör anstå till dess att utfallet av den nu aktuella reformen kan överblickas. Jag är mot den bakgrunden för närvarande inte beredd att ta ställning vare sig för eller emot en sådan ordning.

Mina förslag tar, som torde ha framgått av det sagda, sikte på rättegången i HD. Ett av förslagen (avsnitt 2.7.6) berör dock regeringsrätten. Förslaget är föranlett av en särskild framställning från regeringsrätten. Eftersom det finns flera beröringspunkter mellan rättegången i HD och rättegången i regeringsrätten kan det finnas anledning att för regeringsrättens del över-

2.2 Begränsning av prövningen till prejudikatfrågor

Mitt förslag: HD får meddela partiell dispens för en fråga vars prövning är av vikt för ledning av rättstillämpningen, en *prejudikatfråga*. HD får på motsvarande sätt begränsa prövningen till en viss prejudikatfråga i de mål som fullföljs av RÅ, JK eller JO. En prejudikatfråga får avgöras genom dom. Om prövningen av prejudikatfrågan i stället föranleder ytterligare prövning får HD helt eller delvis grunda sitt avgörande av målet i övrigt på hovrättens bedömning eller återförvisa målet till lägre rätt för fortsatt handläggning. HD får avgöra prejudikatfrågan och mål, i vilka HD i övrigt helt grundar sitt avgörande på hovrättens bedömning, utan huvudförhandling.

Utredningens förslag överensstämmer i stora delar med mitt förslag. RU:s förslag såvitt avser de mål som har fullföljts till HD av RÅ, JK eller JO har dock en annan utformning. Vidare föreslår RU en särskild beteckning, rättsförklaring, för avgöranden som bara avser prejudikatfrågor.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanserna tillstyrker utredningens förslag. Några remissinstanser, däribland Göta hovrätt, regeringsrätten och juridiska fakultetsnämnden vid universitet i Stockholm, avstyrker förslaget eller anser att frågan bör övervägas ytterligare. Flera remissinstanser är kritiska till förslaget att ge de avgöranden som är begränsade till att avse prejudikatfrågor en särskild beteckning.

Skälen för mitt förslag: Prejudikaten avser i första hand vad som i den juridiska doktrinen brukar betecknas rättsfrågor, dvs. frågor om den rättsliga bedömningen av de faktiska omständigheterna i målet. Tyngdpunkten i HD-prövningen försköts också genom 1971 års fullföljdsreform kraftigt åt rättsfrågorna även om detta inte kommit att återspeglas i reglerna om rättegången i HD. HD måste i de mål där prövningstillstånd meddelats på grund av målets prejudikatintresse i många fall ta ställning till en mängd sakfrågor – varmed jag kort uttryckt avser frågor om vilka faktiska omständigheter som föreligger i målet – för att komma fram till rättsfrågorna. En inte obetydlig del av HD:s arbetsresurser ägnas därigenom åt frågor som inte har någon betydelse utöver det aktuella målet.

De möjligheter som redan nu finns att begränsa prövningen av ett mål i HD genom deldom och mellandom eller genom partiell dispens enligt 54 kap. 11 § första stycket tillämpas endast sällan och medger heller inte fullt ut den önskvärda koncentrationen till de från prejudikatbildningssynpunkt intressanta delarna av målen.

Det är också en smula oegentligt att sakfrågorna i vissa mål kan prövas i tre instanser – därför att de råkar vara förenade med en rättsfråga som av HD bedöms ha intresse från prejudikatsynpunkt – medan sakfrågor i andra mål endast kan prövas i två instanser.

Frågan om att i Sverige, såsom i många andra länder, begränsa prövningen i HD till rättsfrågan har diskuterats i olika omgångar under HD:s snart 200-åriga historia. En sådan begränsning skulle otvivelaktigt frigöra resurser och bereda HD möjlighet att ägna ytterligare tid åt sin huvuduppgift, den prejudikatbildande verksamheten. Ett steg i denna riktning togs också genom 1971 års reform, då HD:s verksamhet begränsades till företrädesvis prejudikatmål. Flera av de hinder som tidigare ansetts föreligga mot en reform av detta slag — bl. a. brister i de lägre domstolarnas organisation och verksamhet — är nu också sedan länge undanröjda.

RU har ingående analyserat dessa frågor och har dragit slutsatsen att HD-processen bör begränsas ytterligare och att man därvid, i stället för att knyta an till rättsfrågebegreppet, kan skapa ett flexibelt system genom att låta HD begränsa prövningen till frågor som främst angår rättstillämpningen, s. k. prejudikatfrågor, oavsett om det rör sig om en sak- eller rättsfråga. I övrigt skall HD enligt RU:s förslag kunna grunda sitt avgörande på hovrättens bedömning eller, efter att ha uttalat sig om prejudikatfrågan, återförvisa målet till lägre rätt för den slutliga prövningen.

HD:s ledamöter betraktar det som en fördel med RU:s förslag att någon strikt uppdelning mellan sak- och rättsfrågor inte skall ske och anser att den större frihet som förslaget ger HD i fråga om handläggningen är ägnad att främja den inriktning på kvalificerade rättsfrågor som man i likhet med RU betraktar som önskvärd. Den största fördelen med RU:s förslag är enligt *RA* att HD ges mycket stor frihet att bestämma vilka frågor som lämpligen bör omprövas av HD. *Göteborgs tingsrätt* påpekar att en begränsning till prejudikatfrågor är mer förenlig med svensk rättstradition än en strikt uppdelning i sak- och rättsfrågor. Enligt *JO* ger förslaget HD stora möjligheter att hantera målen på ett ändamålsenligt sätt och bör medföra att HD i större utsträckning kan ta upp prejudikatvärda frågor även i stora och "tunga" mål.

Regeringsrättens ledamöter anser å andra sidan att de föreslagna lösningarna är svåra att överblicka och ifrågasätter om de inte för med sig problem som gör handläggningen i mellaninstanserna och HD mera komplicerad än för närvarande. *Göta hovrätt*, som avstyrker förslaget, finner det svårt att förutse i vilken omfattning den föreslagna ordningen kan komma att tillämpas i praktiken. Avgränsningen till en fråga som främst angår rättstillämpningen förefaller hovrätten diffus och svår att tillämpa och att det är enligt hovrätten mycket otillfredställande om HD i ökad utsträckning återförvisar mål. Också *juridiska fakultetsnämnden vid universitetet i Stockholm* avstyrker förslaget. Det kan enligt nämnden vara svårt för HD att på förhand avgöra om rättsfrågan skall bedömas med ledning av hovrättens bedömning av sakfrågorna. Reglerna om extraordinär dispens innebär att HD i viss mån måste kontrollera att bevisfrågorna inte bedömts uppenbart felaktigt och det kan enligt fakultetsnämnden vara svårt att göra detta innan prejudikatfrågan prövats. *Kooperativa förbundet* ifrågasätter om inte tilltron till rättsväsendet kan minska, om HD begränsar prövningen till en för parterna ointressant rättsfråga.

För egen del vill jag anföra följande.

En reform som innebär att prövningen i HD begränsas till rättsfrågor

skulle kräva en klar definition och avgränsning av rättsfrågebegreppet, något som inte är en alldeles lätt uppgift. Begreppet förekommer inte i processrättslagstiftningen utan har utvecklats inom den juridiska doktrinen. Sakfrågor och rättsfrågor kan gå in i varandra och det skulle krävas ganska sofistikerade konstruktioner för att fullständigt beskriva dessa begrepp. Regleringen av rätten att överklaga till HD skulle därmed kunna bli ett nytt processrättsligt problemområde.

Enligt min mening är det emellertid varken nödvändigt eller ändamålsenligt att efter utländska förebilder göra en sådan strikt uppdelning i sak- och rättsfrågor. RU:s analys av dessa frågor har övertygat mig, liksom de allra flesta remissinstanserna, såväl om att vi bör införa ytterligare begränsningar av prövningen i HD som att vi inte för den skull behöver införa nya processrättsliga begrepp i lagstiftningen. Vi kan gå vidare på den inslagna vägen och renodla det befintliga systemet och samtidigt skapa en mera flexibel och ändamålsenlig ordning. Den kritik som framförts från enstaka remissinstanser har enligt min mening inte en sådan tyngd att en reform av detta slag bör skjutas upp ytterligare.

Visserligen avser prejudikaten, som jag inledningsvis påpekat, i första hand rättsfrågor. Det är emellertid i vissa fall fördelar med att HD kan ta upp också sakfrågor till prövning. Hovrätten kan sålunda i ett mål ha byggt sitt avgörande på vissa omständigheter i målet medan andra omständigheter, som HD finner vara av betydelse för bedömningen av rättsfrågan, förbigåtts av hovrätten. Enligt min mening skulle rättsbildningen och dess verklighetsanknytning påverkas negativt, om HD inte i ett sådant fall skulle kunna pröva nya moment i fråga om de faktiska omständigheterna i målet. I andra fall är det just sakfrågan som står i fokus vid HD:s prövning. Så är fallet när HD vill vägleda rättstillämpningen i bevisvärderingsfrågor (se exempelvis NJA 1984 s. 375). Enligt min mening bör frågor av detta slag även i fortsättningen kunna prövas av HD. Bevisvärderingsfrågor och frågan om ett *viss* beviskrav skall anses uppfyllt kan inte praktiskt hållas isär i det enskilda fallet och torde båda vara att hänföra till sakfrågan. Till rättsfrågan bör däremot hänföras frågan om *vilket* beviskrav som gäller. Sammanfattningsvis finns det enligt min mening starka skäl för att HD även i fortsättningen bör kunna pröva såväl sakfrågor som rättsfrågor.

Eftersom HD-verksamheten i dag är begränsad till företrädesvis prejudikatmål är det enligt min mening naturligt att knyta an just till de frågor i prejudikatmålen som är prejudikatintressanta, alltså de frågor som RU kallat prejudikatfrågor. I dag tar HD upp ett *mål* till prövning om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att målet prövas. Vi kan renodla prövningen i HD genom att ta ytterligare ett steg i denna riktning och begränsa prövningen till de *frågor* vilkas prövning är av vikt för ledning av rättstillämpningen. I de prejudikatmålen kan därmed HD:s prövning omfatta samtliga prejudikatfrågor, oavsett om dessa betecknas som rätts- eller som sakfrågor.

Det finns redan i dag möjlighet till särskild prövning i HD av frågor som passar in under beteckningen prejudikatfrågor. Enligt 3 kap. 5 § RB kan nämligen en avdelning av HD, som finner att en på avdelningen rådande mening avviker från en rättsgrundsats eller lagtolkning som förut varit

antagen av HD, hänskjuta hela målet eller en i målet uppkommen fråga till avgörande av HD i plenum. En sådan fråga behöver inte nödvändigtvis vara en renodlad rättsfråga.

En fördel med att begränsa HD-prövningen till s. k. prejudikatfrågor är också att HD inte nödvändigtvis behöver uttala sig om samtliga rättsfrågor i målet utan kan begränsa prövningen till de från prejudikatsynpunkt intressanta rättsfrågorna. Förhållandena kan också vara sådana att en viss rättsfråga, som i och för sig inte saknar betydelse ur prejudikatsynpunkt, ligger så till i det enskilda målet att målet inte lämpar sig som underlag för prejudikatbildning. I sådana fall bör HD kunna avstå från en egen bedömning.

Jag föreslår därför att prövningen i HD skall kunna begränsas till s. k. prejudikatfrågor. Med detta uttryck avser jag frågor vars prövning är av vikt för ledning av rättstillämpningen. Denna formulering anknyter direkt till den formulering som används i 54 kap. 10 § RB för att beskriva ett prejudikatmål.

En sådan reform är enligt min mening definitivt ägnad att främja prejudikatbildningen. Samtidigt kan parternas benägenhet att överklaga hovrättsavgöranden på sikt komma att minska, när man får klart för sig att sakfrågorna har en underordnad betydelse i HD-processen. Det kan visserligen sägas vara till viss nackdel för prejudikatbildningen som sådan, om färre mål kommer under HD:s ögon. Jag är likväl övertygad om att reformen har stora fördelar. Den verkliga innebörden av HD:s roll, sådan den numera är utformad, blir mer synlig. Att HD beviljar prövningstillstånd för ett mål idag beror ju på att målet innehåller en intressant prejudikatfråga och inte på att HD i och för sig önskar ompröva målet i hela dess vidd. Reformen kan alltså på sikt också medverka till en förbättrad kunskap om HD:s roll.

När det gäller reformens närmare utformning har jag i några avseenden en annan uppfattning än RU. Jag återkommer till detta i det följande.

Jag är ense med RU om att bestämmelser enligt vilka HD kan begränsa prövningen till prejudikatfrågan enkelt kan fogas till de befintliga reglerna i 54 kap. 11 § RB om partiell dispens. En partiell dispens bör således kunna avse inte bara en viss del av målet utan kunna begränsas till en viss fråga, en prejudikatfråga.

Enligt RU:s förslag skall en reform enligt vilken prövningen i HD kan begränsas till prejudikatfrågor omfatta också sådana *mål i vilka talan har fullföljts till HD av RÅ, JK och JO*. RU föreslår för dessa mål en annan lösning än den som föreslagits i fråga om övriga mål, vilken ju är en påbyggnad av reglerna om partiell dispens. Enligt 54 kap. 9 § andra stycket RB krävs ingen dispens för att HD skall pröva ett mål om allmänt åtal som fullföljs av RÅ, JK eller JO. RU föreslår en särskild regel enligt vilken HD i dessa fall skall kunna besluta att en prejudikatfråga i målet skall kunna prövas särskilt medan målet i övrigt vilar.

RU:s förslag har fått positiv remisskritik, särskilt från RÅ och JO. Den av RU föreslagna ordningen ligger helt i linje med vad RÅ anser eftersträvarsvärt. RÅ förutskickar vidare i sitt remissvar att RÅ vid fullföljd i förekommande fall kommer att ange i vilka hänseenden den fullföljda

talän bör komma under HD:s prövning. JK däremot efterlyser en motive-ring i utredningen för en ändring i fråga om dessa mål och menar för sin del att det inte finns någon anledning att tro att dessa samhällsrepresentanter skulle föra mål till HD annat än om det finns väl underbyggda skäl för det.

I likhet med RU och det stora flertalet remissinstanser anser jag att reformen, som syftar till att koncentrera HD:s arbete till själva prejudikatfrågan, bör omfatta också de mål som förs till HD av RÅ, JK och JO. Jag anser alltså att HD bör ges möjlighet att begränsa sin prövning till prejudikatfrågan också i dessa mål. När det gäller den närmare utformningen av förslaget vill jag anföra följande.

Först bör konstateras att det i och för sig skulle kunna hävdas att det mot bakgrund av att RÅ, JK och JO inte behöver prövningstillstånd för att få ett mål prövat av HD vore konsekvent att låta dessa organ själva begränsa ett överklagande till en prejudikatfråga. Att låta HD göra begränsningen skulle kunna ses som att ett slags dispensprövning införs bakvägen. Det bör emellertid inte komma i fråga att ge RÅ, JK och JO rätt att själva begränsa överklagandet till prejudikatfrågan. Den del av målet som frågan hör till måste nämligen också fullföljas för att HD:s handlingsfrihet skall vara obesuren efter prejudikatfrågans bedömning; målet i icke fullföljda delar vinner ju laga kraft enligt 54 kap. 11 § tredje stycket RB.

Med RU:s förslag skall prejudikatfrågan i de nu diskuterade målen avgöras separat. Detta innebär att målet i övrigt alltjämt är anhängigt i HD. Frågan om vad som skall hända med återstoden av målet, om HD efter att ha prövat prejudikatfrågan finner att prövningen från HD:s synpunkt skulle kunna stanna därvid, har inte berörts av RU och har heller inte kommenterats under remissbehandlingen. Enligt min mening är det inte tillfredställande att skapa en ordning som förutsätter en återkallelse från part för att HD skall kunna avgöra målet slutligt. Till saken hör även att jag – som jag strax återkommer till – inte vill föreslå någon ny beteckning för HD:s avgöranden av prejudikatfrågor utan anser att dessa avgöranden bör ske i form av dom. En ordning enligt vilken HD skulle avgöra prejudikatfrågan särskilt och därefter invänta en återkallelse från RÅ, JK eller JO skulle hindra en sådan lösning.

Det är prejudikatfrågans bedömning som styr i vilken omfattning HD behöver pröva målet i övrigt. Den mest ändamålsenliga ordningen förefaller därför vara att HD bestämmer omfattningen av prövningen i HD. Med en sådan lösning får man enhetliga regler. En ordning enligt vilken HD begränsar prövningen till en prejudikatfråga i ett av RÅ, JK eller JO fullföljt mål har likheter med den begränsning som HD beslutar om för övriga mål genom att bevilja partiell dispens för en prejudikatfråga. Inte minst lagtekniska skäl talar således för denna ordning. Man bör kunna utgå från att RÅ, JK och JO i allmänhet delar HD:s bedömning av vad som bör prövas.

Enligt min mening bör det mot denna bakgrund ankomma på HD att ta såväl preliminär som slutlig ställning till en begränsning av prövningen i HD också i dessa mål. Jag förordar således att HD får möjlighet att begränsa prövningen till prejudikatfrågan på i princip samma sätt som

föreslås i fråga om övriga mål. Någon sådan konstruktion som RU föreslagit – att HD skall pröva prejudikatfrågan särskilt – behövs då inte. Jag förordar att reglerna förs in i en ny paragraf, 11 a §, i 54 kap. RB.

Jag återkommer till den närmare innebörden av mitt förslag i specialmotiveringen till 54 kap. 11 a § RB.

HD kan enligt 54 kap. 11 § RB, om partiell dispens meddelas, *vilandeförklara* annan del av målet till dess att den dispenserade delen av målet prövats. En utvidgning av möjligheterna till partiell dispens, så att sådan får meddelas också beträffande en prejudikatfråga, bör medföra att frågan om prövningstillstånd för den del av målet till vilken prejudikatfrågan hör vilar till dess att prejudikatfrågan prövats. Därutöver bör naturligtvis, liksom enligt gällande regler om partiell dispens, också frågan om prövningstillstånd i annan del av målet kunna vilandeförklaras till dess att prejudikatfrågan avgjorts. Reglerna i 54 kap. 11 § bör anpassas i enlighet med det nu sagda.

För de mål som fullföljts till HD av RÅ, JK eller JO bör liknande regler gälla och fogas till den nya 54 kap. 11 a § RB; målet i övrigt måste vila i avvaktan på den särskilda prövningen av prejudikatfrågan.

Reformens närmare innebörd och konsekvenser för handläggningen

Om HD enligt den nu föreslagna ordningen begränsar prövningen till att avse en prejudikatfråga, kommer sakfrågorna i målet i de allra flesta fall att bli slutligt avgjorda genom hovrättsprövningen. Utgången i målet avgörs av hovrättens prövning av sakfrågorna och av HD:s bedömning av rättsfrågorna. Det är heller inte rimligt, vare sig av resurs- eller rättviseskäl, att sakfrågorna i målet omprövas uteslutande av det skälet att rättsfrågan är värd en omprövning.

Reformen innebär att HD i framtiden inte behöver belastas med de bedömningar av skuldfrågan som man med nuvarande regler i många fall måste göra för att kunna uttala sig om t. ex. rättsliga rubriceringar (se bl. a. NJA 1984 s. 512). Det blir vidare klart att HD kan begränsa sin prövning till att uteslutande avse påföljdsfrågan. Denna möjlighet skulle visserligen finnas redan i dag enligt förarbetena till bestämmelserna om partiell dispens (prop. 1971:45 s. 96 f), men den har sällan utnyttjats av HD (se t. ex. NJA 1984 s. 415 och 447, men jfr även s. 520). En uttrycklig reglering av frågan kan därför få betydelse även i dessa fall. Särskilt betydelsefull blir reformen för de mål som fullföljts till HD av RÅ. I dessa fall kan för närvarande någon begränsning av prövningen till påföljdsfrågan inte ske.

En begränsning av HD:s prövningsskyldighet i enlighet med förslaget kommer att få sin allra största betydelse när HD vid sin prövning av prejudikatfrågan kommer fram till att hovrätten bedömt denna *riktigt*. HD:s prövning kan då stanna vid detta, och något ytterligare prövningstillstånd i målet blir alltså inte aktuellt. Detta torde bli fallet i ett stort antal mål som överprövas av HD efter beslut om prövningstillstånd. För de mål som fullföljs till HD av RÅ, JK eller JO innebär de nya reglerna att HD i dessa fall kan bekräfta sitt preliminärt fattade beslut om att begränsa prövningen till prejudikatfrågan i målet. HD kommer alltså att kunna

skapa prejudikat på ett förhållandevis enkelt sätt. Jag återkommer strax till frågan om rubriceringen av sådana avgöranden.

Om HD däremot har en *annan* uppfattning än hovrätten såvitt avser prejudikatfrågans bedömning måste HD tillämpa denna sin bedömning på sakförhållandena. HD måste då utvidga prövningstillståndet för att kunna meddela en dom med annan utgång än hovrättens. Den nu föreslagna reformen skulle delvis vara förfelad om HD inte också i detta läge — när det är lämpligt med hänsyn till förhållandena i målet — skulle kunna grunda sitt avgörande på hovrättens bedömning och, trots det meddelade prövningstillståndet, avstå från en egen bedömning av sakförhållandena. Motsvarande gäller för de mål som fullföljs till HD av RÅ, JK eller JO om HD utvidgar sin prövning till att omfatta hela det överklagade målet.

RU har föreslagit särskilda bestämmelser i detta hänseende, vilka inte föranlett några särskilda kommentarer under remissbehandlingen. Jag är ense med RU om behovet av en reglering och föreslår att frågan regleras i en ny paragraf i RB, 55 kap. 12 a §. Reglerna bör innefatta en möjlighet för HD att, när domstolen bedömer prejudikatfrågan annorlunda än hovrätten, helt eller delvis grunda sitt avgörande av målet i övrigt på hovrättens bedömning och alltså utan att göra någon egen prövning.

I andra fall är det inte möjligt eller lämpligt att HD avgör målet på det föreliggande underlaget. Särskilt i tvistemål kan det finnas alternativa grunder för ett yrkande i målet som hovrätten inte haft anledning att ta ställning till. Det kan också vara så att den prejudikatfråga som HD prövar ingår som en länk i en kedja av sak- och rättsfrågor och att prövningen i målet med HD:s uppfattning i prejudikatfrågan måste gå vidare. Ett vanligt exempel på detta finns i brottmål när HD anser att en åtalad gärning skall hänföras till annat lagrum än det hovrätten lagt till grund för sitt avgörande. I dessa fall kan HD i allmänhet inte helt bygga på hovrättens bedömning.

Detsamma gäller de fall när prejudikatfrågan hänför sig till bevisningen och HD gör en annan bedömning än hovrätten. Inte så få HD-avgöranden avser frågor om vilka beviskrav som skall gälla eller vilken part som har bevisbördan i fråga om en viss omständighet (se t. ex. NJA 1984 s. 501 I och II). I en del av dessa fall är det enligt min mening värdefullt om HD genom en konkret prövning åskådliggör hur de principer för bevisningen som HD lägger fast bör tillämpas i praktiken. Detta förutsätter att HD gör uttalanden om sakfrågorna i målet.

I andra situationer är det onödigt att HD belastas med den bevisvärdering som krävs för att målet skall kunna avgöras i sak sedan HD uttalat sig i prejudikatfrågan. Det är resurskrävande för HD att ta ställning till frågor som inte tidigare har bedömts av hovrätt. Fördelarna med återförvisning är uppenbara, om man enbart ser till HD:s resurser och till intresset av att skapa utrymme för prejudikatbildning. Det är dessutom mer förenligt med instansordningens princip att dessa frågor först bedöms av hovrätten. Återförvisning kan å andra sidan ofta medföra nackdelar genom att det slutliga avgörandet kan fördröjas, genom att ökade kostnader för parterna och statsverket kan uppkomma och, inte minst, genom att de redan nu arbetstygda hovrätterna får en ökad arbetsbörda.

HD kan redan med nu gällande regler undanröja det överklagade avgörandet och återförvisa målet till lägre rätt för fortsatt prövning. Detta gäller i första hand när grovt rättegångsfel förekommit vid den lägre rätten (50 kap. 26 §, 51 kap. 26 § och 55 kap. 15 § RB). Återförvisning kan ske också när annat fel förekommit i rättegången (50 kap. 28 § och 51 kap. 28 §). Enligt förarbetena till RB (SOU 1938:44 s. 527 och 569) följer också av en högre domstols skyldighet att sörja för att ett mål blir tillfredsställande utrett att HD kan återförvisa målet även när rättegångsfel inte har förekommit. Denna ståndpunkt har bekräftats i praxis. Det kan mot denna bakgrund ifrågasättas om det är nödvändigt med en lagändring för att HD i de nu diskuterade fallen skall kunna överlämna de återstående frågorna till lägre rätt. Liksom RU anser jag emellertid att en lagreglering av återförvisningsmöjligheten är lämplig, inte minst i klarhetens intresse. Jag återkommer strax till detta.

När det gäller remissinstansernas synpunkter på återförvisningsfrågan kan följande noteras. Enligt *RA* är det en nackdel med RU:s förslag att återförvisningsfallen sannolikt kommer att öka men att denna bieffekt måste accepteras med hänsyn till förslagets stora fördelar i övrigt. *Svea hovrätt* understryker i sitt remissvar att återförvisning till hovrätten bör ske endast när betydande tidsvinster kan förväntas för HD, eftersom återförvisning i allmänhet innebär en väsentlig tidsförskjutning och fördyring av målet. Liknande synpunkter förs fram också av andra. *JO* å andra sidan ser särskilt positivt på möjligheten till återförvisning av mål. Prövningen i HD blir härigenom mer likt ett kassationsförfarande vilket enligt *JO* har åtskilliga fördelar.

Enligt min mening är det följdriktigt att HD, om domstolen gör en annan bedömning än hovrätten i prejudikatfrågan, skall kunna återförvisa målet till lägre rätt för prövning av de nya frågor som aktualiseras genom HD:s uttalanden i prejudikatfrågan. Jag anser inte att en reglering av återförvisningsmöjligheten måste ske i form av endera en huvudregel eller en undantagsregel. Att återförvisningsmöjligheterna bör utnyttjas med måtta ligger enligt min mening i sakens natur. Av vad jag redan sagt framgår att den grupp mål vi talar om här inte kan vara särskilt stor. Prövningen bör i flertalet av dessa mål kunna stanna vid en prövning av prejudikatfrågan. Om prövningen måste gå vidare och denna är relativt enkel – särskilt när där det inte krävs någon muntlig bevisning – bör HD också ofta kunna avgöra målet slutligt. De mål som HD med nuvarande regler kan avgöra på handlingarna bör normalt heller inte komma i fråga för återförvisning. Inte heller för övriga måltyper bör återförvisning äga rum med automatik. Instansordningens princip kan exempelvis inte drivas så långt att enbart den omständigheten att det i HD aktualiseras en fråga som hovrätten inte har tagit ställning till skall föranleda återförvisning. HD får i dag ta ställning till frågor som inte har prövats av hovrätt och jag är inte beredd att i detta sammanhang förorda en fullständig nyordning på detta område; renodlingen av HD-processen får inte drivas in absurdum.

Enligt min mening bör HD alltså ha fria händer att med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet avgöra om återförvisning till lägre

domstol är den lämpligaste åtgärden och därvid väga in de nackdelar med en återförvisning som jag har nämnt.

Bestämmelser av denna innebörd bör kunna tas in i den nya 55 kap. 12 a § RB. Bestämmelserna bör begränsas till att avse de fall då HD har gjort en annan bedömning i en prejudikatfråga än hovrätten. Jag vill alltså i fråga om återförvisningsfallen — liksom i fråga om HD:s rätt att grunda sitt avgörande på hovrättens bedömning — uttryckligen knyta an till prejudikatfrågebegreppet. Jag ser inte något behov av att nu uttryckligen reglera frågan om HD:s rätt att återförvisa mål av andra skäl än de nu aktuella. En mer generell reglering skulle för övrigt bli lagtekniskt komplicerad.

Det finns inga lagregler eller direkta motivuttalanden om *den lägre rättens bundenhet* av den högre rättens ställningstaganden efter återförvisning. Enligt RU har detta såvitt känt inte vållat några större praktiska problem. RU konstaterar att den lägre rätten även utan särskilda bestämmelser måste anses vara bunden av HD:s uttalanden i prejudikatfrågan. Några remissinstanser har dock efterlyst ett klagörande på denna punkt.

Redan enligt allmänna principer har den lägre rätten att följa HD:s uttalanden i prejudikatfrågan i de återförvisningsfall vi talar om här. Prejudikatfrågan har redan prövats i sista instans och bör därmed vara undandragen den lägre rättens vidare prövning. Det är för prövning av målet i övrigt som HD återförvisar det till den lägre rätten. Avsaknaden av lagregler på detta område har inte vållat några problem hittills. Den återförvisningsmöjlighet som nu föreslås bli reglerad i 55 kap. 12 a § RB är visserligen av ett något annorlunda slag än de hittillsvarande. Likväl talar enligt min uppfattning övervägande skäl för att det inte behövs några särskilda regler om detta.

Man skulle kunna ifrågasätta att införa regler om *fullföljdsförbud* mot det nya avgörande som meddelas efter en återförvisning. Möjligheterna för en part att efter det nya avgörandet av målet i lägre rätt på nytt få målet upptaget av HD måste bedömas som utomordentligt små. Liksom RU anser jag emellertid inte att det finns någon anledning att föreskriva ett sådant fullföljdsförbud. Det är ju t. ex. inte uteslutet att det skulle kunna finnas skäl att bevilja extraordinär dispens.

Hur skall HD:s avgörande av prejudikatfrågan betecknas?

RU har föreslagit att sådana avgöranden av HD som bara avser prejudikatfrågan skall kallas rättsförklaring. Enligt RU kommer avgörandena att delvis ha en annan karaktär än avgöranden enligt nu gällande regler och inte alltid passa in under beteckningarna dom eller beslut. Genom uttalandena i själva prejudikatfrågan blir det enligt RU inte ett direkt avgörande av själva saken; avgörandet rörande prejudikatfrågan bygger på ett hypotetiskt antagande rörande riktigheten av hovrättens bedömning av sakförhållandena. Eftersom avgörandena i vissa hänseenden måste följa särskilda regler och eftersom praktiska skäl talar för det föreslår RU därför en särskild beteckning för dessa avgöranden.

HD:s ledamöter ifrågasätter om dessa avgöranden i sådan grad skiljer sig

från de avgöranden som kan förekomma vid partiell dispens att de kräver en särskild terminologi. Att avgörandet i och för sig inte kan anses ha rättskraft anser de inte vara skäl för att ge avgörandet en speciell ställning i RB:s system. Enligt HD:s ledamöter är det svårt att se varför förklaringen inte skulle kunna behandlas som ett beslut som i vissa fall är slutligt och i andra fall meddelas under rättegången. En sådan ordning stämmer enligt ledamöterna bäst med det smidiga system som förslaget i övrigt siktar till. Termen rättsförklaring kan därmed förbehållas sådana fristående prövningar av abstrakta prejudikatfrågor som RU behandlar i den senare delen av betänkandet. *Sveriges domareförbund* och *Svea hovrätt* anser att avgörandet bör kunna ske genom dom eller beslut.

Goda skäl kan enligt min mening i och för sig anföras för båda de nu redovisade uppfattningarna. En viktig faktor vid bedömningen är, som jag strax återkommer till, att HD:s avgöranden i prejudikatfrågefallen inte kommer att bli så alldeles väsensskilda från andra typer av avgöranden som HD meddelar och särskilt inte om man beaktar de avgöranden som HD meddelar efter ett begränsat prövningstillstånd. Jag är heller inte övertygad om att man som RU avsett undviker alla praktiska problem genom att föra in en ny beteckning. Det ligger också en del i att man bör förbehålla termen rättsförklaring sådana fristående prövningar av prejudikatfrågor utan samband med en domstolsprocess som RU förordar (avsnitt 2.8.3).

Jag är följer därför rekommendationen att inte införa en ny terminologi.

När man införde partiell dispens gjordes inga ändringar i 17 kap. 1 § och 30 kap. 1 § RB. Om HD beviljar partiell dispens för en så begränsad fråga som preskription eller begränsar prövningstillståndet till påföljdsfrågan (jfr prop. 1971:45 s. 97) sker HD:s avgörande genom dom. Det är svårt att se någon avgörande skillnad mellan dessa avgöranden och de nu aktuella avgörandena. HD:s avgörande av en prejudikatfråga skulle dock inte anses som ett avgörande av "saken" enligt RB:s terminologi, varför ett sådant avgörande får formen av ett slutligt beslut om inga lagändringar vidtas. Utan lagändringar skulle avgörandet bli ett slutligt beslut, om HD delar hovrättens bedömning i prejudikatfrågan, medan avgörandet sker genom dom om HD har en annan uppfattning i prejudikatfrågan och därefter avgör också de återstående kanske mycket enkla frågorna i målet. Denna skillnad i avgörandenas beteckning är enligt min mening mindre lyckad. HD tar ju faktiskt ställning i sak, även om HD därmed formellt sett inte avgjort saken enligt RB:s terminologi. Om HD omprövar hovrätts dom i denna del, är det enligt min mening mest naturligt att avgörandet får samma beteckning som det omprövade avgörandet.

Jag föreslår därför att RB:s regler om hur olika avgöranden skall betecknas kompletteras med bestämmelser som medför att HD kan avgöra prejudikatfrågor genom dom. Eftersom sådana bestämmelser uteslutande skall tillämpas av HD är det enligt min mening en fördel om de kan fogas till 55 kap. och inte till 17 kap. och 30 kap. som ju tillämpas också av tingsrätt och hovrätt. En naturlig placering är enligt min mening i den nya 12 a §. Därigenom kommer alla regler om hur HD skall hantera målet sedan man prövat prejudikatfrågan att samlas i en paragraf.

Om ingen ytterligare prövning erfordras i HD, kan HD *avgöra prejudikatfrågan genom dom* samtidigt som man fattar erforderliga beslut med avseende på de delar av målet som vilar. Om prövningen skall gå vidare, kan HD välja mellan att själv slutligt pröva målet och därvid helt eller delvis — eller inte alls — *grunda sitt avgörande av målet i övrigt på hovrättens bedömning* eller att *återförvisa målet i övrigt till lägre rätt*. I det förstnämnda fallet framgår HD:s avgörande av prejudikatfrågan av domen. I det sistnämnda fallet däremot utgör HD:s avgörande av prejudikatfrågan en del av det slutliga beslut varigenom målet återförvisas. I detta fall skall målet omprövas av lägre rätt, varvid HD:s bedömning av prejudikatfrågan flyter in i den lägre rättens avgörande.

Besvärsmål

Möjligheten för HD att begränsa prövningen till prejudikatfrågan i målet enligt den föreslagna lydelsen av 54 kap. 11 § RB kommer formellt att omfatta också besvärsmål. Även om det i praktiken torde bli sällsynt med en sådan begränsning i besvärsmål bör, såsom *HD:s ledamöter* påpekat i sitt remissvar, en motsvarande ordning som här föreslagits i 55 kap. 12 a § RB gälla även i besvärsmål. Jag föreslår därför att 56 kap. 12 § RB kompletteras med en hänvisning till 55 kap. 12 a §, utom såvitt avser regeln att prejudikatfrågan får avgöras genom dom.

Avgörande utan huvudförhandling

Revisionsmål skall som regel avgöras efter huvudförhandling (55 kap. 15 § RB). Enligt 55 kap. 12 § tredje stycket RB får dock HD — genom hänvisningen till 50 kap. 21 § och 51 kap. 21 § — avgöra mål utan huvudförhandling under samma förutsättningar som gäller för hovrätterna. Dessutom får avgörande ske på handlingarna i HD, om målet tagits upp omedelbart av hovrätten eller om målet, eller en viss fråga som uppkommit i målet, skall avgöras i plenum.

Det är närmast en självklarhet att HD — när nu HD ges möjligheter att begränsa sin prövning till prejudikatfrågan i målet — i dessa fall skall kunna pröva målet på handlingarna. I enlighet med RU:s förslag som godtagits av remissinstanserna föreslår jag därför att 55 kap. 12 § RB kompletteras med bestämmelser härom. Om HD finner att prövningen av målet bör gå vidare med hänsyn till hur HD bedömt prejudikatfrågan och HD därvid enligt de nya bestämmelserna i 55 kap. 12 a § helt grundar avgörandet på hovrättens bedömning av målet i övrigt, bör HD kunna avgöra också målet i dess helhet på handlingarna. Visserligen torde redan tillämpningen av bestämmelserna i 50 kap. 21 § och 51 kap. 21 § — om huvudförhandling är uppenbart obehövlig får en sådan underlåtas — medföra att målet i allmänhet kan avgöras på handlingarna. I klarhetens intresse bör dock detta framgå direkt av 55 kap. 12 §. Jag föreslår därför att paragrafen kompletteras också i detta hänseende.

Sammanfattningsvis innebär mitt förslag ändringar i 54 kap. 11 §, 55 kap. 12 § och 56 kap. 12 § RB samt två nya paragrafer i balken, 54 kap. 11 a § och 55 kap. 12 a § enligt följande: 54 kap. 11 §: HD får meddela partiell dispens för en prejudikatfråga, 54 kap. 11 a §: HD får begränsa prövningen till en prejudikatfråga också i mål om allmänt åtal som fullföljs av RÅ, JK och JO, 55 kap. 12 §: HD får avgöra en prejudikatfråga, liksom mål vari HD helt grundar avgörandet av målet i övrigt på hovrättens bedömning, utan huvudförhandling, 55 kap. 12 a §: prejudikatfrågor får avgöras genom dom; HD får vid prövningen av målet i övrigt helt eller delvis grunda avgörandet på hovrättens bedömning eller återförvisa målet till lägre rätt, 56 kap. 12 §: hänvisning till den nya 55 kap. 12 a § för besvärsmål.

RU:s förslag om ändringar i 17 kap. 1 § och 30 kap. 1 § RB genomförs således inte enligt mitt förslag. Mitt förslag i 55 kap. 12 a § motsvaras närmast av 55 kap. 14 a § i RU:s förslag. Mitt förslag till ändring i 56 kap. 12 § har ingen motsvarighet i RU:s förslag.

2.3 Fullföljdsförbud med ventil

Mitt förslag: För vissa fall där det nu inte går att överklaga hovrättens avgörande till HD införs en ventil, enligt vilken hovrätten kan medge rätt att överklaga, om det föreligger särskilda skäl för att låta HD ta ställning till frågan om en prejudikatdispensprövning. Detta förslag tar sikte på nu gällande fullföljdsförbud för lönegarantimål, mål om felparkeringsavgifter och mål om bötesförvandling. Nya regler om fullföljdsförbud med en motsvarande ventil föreslås i fråga om mål om underhåll till barn och mål om underhåll till make och för överklagade beslut om ersättning till biträde enligt rätts-hjälpslagen och till offentlig försvarare.

Utredningens förslag överensstämmer i huvudsak med mitt förslag. Hovrättens prövning av frågan om fullföljd skall tillåtas eller inte har en något annorlunda utformning. De författningar som berörs av RU:s förslag överensstämmer inte helt med mitt förslag.

Remissinstanserna: RU:s förslag om att införa en ventil i fullföljdsförbudet har fått ett något blandat men övervägande positivt mottagande av remissinstanserna. Till dem som tillstyrker förslaget hör bl. a. HD:s ledamöter, RÅ, Sveriges advokatsamfund och Sveriges domareförbund. Till de remissinstanser som avstyrker hör bl. a. JO, några domstolar och LO. Invändningarna är i allmänhet av principiell natur. Man vänder sig således mot det för svensk rätt nya att den instans som dömt i målet också skall avgöra om domen skall få överklagas.

Införande av en ventil i befintliga fullföljdsförbudsregler

Den effektivaste metoden när det gäller att stoppa flödet av mål till HD är naturligtvis ett fullföljdsförbud beträffande vissa hovrättsavgöranden. Redan nu finns förbud mot fullföljd beträffande bl. a. vissa avgöranden i mål enligt lagen (1946:808) om lagsökning och betalningsföreläggande (lagsökningslagen) och avgöranden i mål enligt lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs, lagen (1976:206) om felparkeringsavgift och bötesverkställighetslagen (1979:189).

En nackdel med regler om fullföljdsförbud till HD är att ansvaret för prejudikatbildningen i dessa mål delas upp på ett trettiotal hovrättsavdelningar. En enda, högsta instans har en annan auktoritet och överblick och ger bättre garantier för en enhetlig rättsuppfattning.

Ett exempel på de problem som är förenade med regler om fullföljdsförbud är den svårsystematiserade flora av prejudikatbetonade hovrättsavgöranden, delvis av motstridig natur, som har uppstått på lagsökningslagens område. Att det rör sig om mål av masshanteringskaraktär gör inte prejudikatbehovet mindre framträdande, snarare tvärtom.

En bristande enhetlighet i rättstillämpningen leder till onödiga processer och praktiska svårigheter bl. a. i domstolsarbetet. Det är enligt min mening en oriktig föreställning att möjligheter till en HD-prövning alltid är dyrare än ett fullföljdsförbud. Det kan inte uteslutas att sådana regler leder till totalt högre kostnader för samhället än om fullföljd varit tillåten och några vägledande mål tagits upp av HD. Enligt min mening motiverar därför varken kostnadshänsyn eller behovet av snabbhet i rättskipningen att man avstår från att söka lösa de problem som är förenade med alltför stela regler om fullföljdsförbud.

Inget rättsområde kan egentligen sägas vara så udda att prejudikatbildningen av det skälet borde undantas HD. Man bör här också hålla i minnet att flera av förbuden mot överklagande till HD tillkommit vid en tidpunkt, då HD inte hade samma möjligheter som i dag att gallra bort de mål som är ointressanta ur prejudikatsynpunkt. De reformer som genomförts på senare år i fråga om HD-processen liksom mina nu framlagda förslag har alla syftat till att förstärka HD:s roll som prejudikatbildande instans. Enligt min mening vore det därför en fördel om de problem i form av en bristande enhetlighet i rättstillämpningen som hänger samman med ett undantagslöst fullföljdsförbud kan lösas inom ramen för HD-processen.

RU föreslår att befintliga regler om fullföljdsförbud behålls men att de förses med en ventil, som ger hovrätten möjlighet att – oberoende av yrkande från någon part – bestämma att överklagande får ske till HD i prejudikatfall.

Enligt min mening har RU:s förslag om att införa en ventil i gällande regler om fullföljdsförbud stora fördelar. Det förenar på ett ändamålsenligt sätt önskemålen att föra över den kvalificerade rättsbildningen till HD och att HD inte skall belastas med andra än de från prejudikatsynpunkt intressanta målen. Bestämmelser av det slag som RU föreslår har visserli-

gen inte tidigare funnits i svensk rätt. Därav följer emellertid enligt min mening inte nödvändigtvis att det skulle vara så främmande för svensk rätt att det inte går att inordna i systemet. De invändningar av principiell natur som har framförts under remissbehandlingen kan samtidigt inte fränkännas bärkraft. Jag har själv liknande invändningar. Enligt min mening kan förslaget justeras något utan att det av RU åsyftade resultatet går förlorat.

Enligt RU måste hovrätten göra en viss förprovning av dispensfrågan och av om målet är väl lämpat att tjäna som underlag för prejudikatbildning. Det torde enligt RU vara ofrånkomligt att förutsätta att man från hovrättens sida gör den bedömningen att HD kommer att ta upp målet, om fullföljdsrätt ges och överklagande sker.

Enligt min mening är det inte lämpligt att lägga ens en preliminär dispensprovning på hovrätterna. Enligt min mening bör hovrätternas uppgift vara att gallra ut de fåtal mål som hovrätten anser vara lämpade för en *dispensprovning i HD*. Fullföljdsrätt bör således kunna meddelas därför att hovrätten anser att målet har intresse från prejudikatsynpunkt. Därmed behöver hovrätten inte vara övertygad om att HD delar denna uppfattning. Den överblick över de olika rättsområdena som HD besitter behövs inte bara för att bedöma själva prejudikatfrågan som sådan. Överblicken är minst lika viktig för att avgöra om det överhuvudtaget finns något från prejudikatsynpunkt intressant eller inte i det fullföljda målet. HD måste ha helt fria händer att avgöra om målet passar som underlag för prejudikatbildning. Reformens syfte är att främja prejudikatbildningen och HD:s dispensprovning är avsedd att fungera som ett gallringsinstrument.

Med denna lösning riskerar man att något fler mål förs till HD än med RU:s förslag. Det sagda utesluter dock inte att skälen för fullföljdsrätt måste vara utomordentligt starka i det enskilda fallet. Annars riskerar man att det principiella fullföljdsförbudet sätts ur spel.

Den i RU:s förslag valda formuleringen att rätt att överklaga skall kunna medges, om hovrätten "på grund av behovet av en enhetlig rättstillämpning eller eljest finner synnerliga skäl föreligga" kan missuppfattas och speglar heller inte riktigt vad som torde vara avsett. RU avser att möjligheten att ge fullföljdsrätt inte skall vara begränsad till de fall då hovrättspraxis är splittrad utan överhuvudtaget kunna användas då den fråga målet gäller är av det slaget att den för sin bedömning kräver den överblick över rättssystemet som HD:s ställning ger. Det är med andra ord inte bara behovet av en *enhetlig* rättstillämpning som bör vara avgörande, utan målets eller ärendets betydelse i allmänhet ur prejudikatbildningssynpunkt. Denna mer öppna möjlighet att medge rätt till överklagande har inte väckt någon gensaga under remissbehandlingen annat än av en remissinstans som föredrar en snävare fullföljdsrätt, begränsad till de fall då praxis är splittrad. Det valda uttrycket "eller eljest finner synnerliga skäl föreligga" torde vara avsett att täcka det nyss sagda men kan också läsas som att andra synnerliga skäl än prejudikatskäl skulle kunna berättiga till fullföljd. En sådan formulering skulle kunna vilseleda parterna att argumentera för och hoppas på fullföljdsrätt utan grund och skulle också vid en nekad fullföljdsrätt kunna leda till ett ifrågasättande av hovrättens objektivitet.

För att återspegla det nu sagda kan man enligt min mening med fördel i lagtexten knyta an till den dispensprövning som skall äga rum i HD och föreskriva att hovrätten får medge fullföljd, om det föreligger särskilda skäl för en tillståndsprövning enligt 54 kap. 10 § första stycket första punkten RB. En fördel med en sådan formulering blir också att det av lagtexten framgår att ett tillstånd att fullfölja talan inte automatiskt medför att målet kommer att prövas av HD. Jag ser också gärna att fullföljdsrätten tydligare framställs som en undantagsregel än enligt RU:s förslag.

Mot den av mig nu skisserade ordningen finns det enligt min mening ingen anledning att hysa några betänkligheter av principiell natur. Den företer heller inte några sådana likheter med ett tvåinstansjäv som påtalats under remissbehandlingen. Bestämmelserna i 4 kap. 13 § sjunde punkten RB rör den situationen att domaren tidigare har tagit befattning med den sak som är föremål för prövning. Den nu föreslagna ordningen skiljer sig enligt min mening på avgörande punkter från en sådan jävssituation. Det är heller inte fråga om att på hovrätterna lägga det avgörande ansvaret för frågan om fullföljd skall få ske eller inte. Det ansvaret tar lagstiftaren genom att för vissa målkategorier föreskriva ett generellt fullföljdsförbud. Om hovrätten därför genom att tillämpa denna huvudregel föreskriver att talan inte får föras mot hovrättens dom eller beslut, har jag svårt att se någon risk för att den förlorande parten skulle misstänka hovrätten för att ta ovidkommande hänsyn.

Att en hovrätt konstaterar att ett mål är intressant från prejudikatsynpunkt står enligt min mening heller inte – som någon remissinstans hävdar – i konflikt med hovrättens ställningstagande i saken. Att målet eller ärendet enligt hovrättens mening av prejudikatskäl borde kunna underställas HD:s granskning innebär inte att hovrätten därmed uttalar att rättsfrågan "är tveksam". Fullföljdsrätten är inte avsedd att vara begränsad till de fall då prejudikatfrågan är svårbedömbär eller komplicerad. Fullföljdsrätt kan komma in fråga när det helt saknas vägledande uttalanden eller om det förekommer motstridiga uttalanden i den juridiska doktrinen. Framför allt bör det emellertid föreligga skäl för hovrätten att medge fullföljdsrätt om hovrättspraxis är splittrad.

Ventilen innebär att det endast är mål som kan föranleda prejudikatdispens som tillåts gå vidare medan mål för vilka det skulle kunna meddelas extraordinär dispens inte ges någon motsvarande möjlighet. Jag ser inga särskilda problem med denna ordning.

Några remissinstanser, däribland ett par som i övrigt är positiva till RU:s förslag, har påpekat att reformen kan medföra merarbete för hovrätterna. De justeringar i RU:s förslag som jag förordar är ägnade att minska det merarbete som eventuellt kan följa. Jag är dessutom övertygad om att det endast kommer att röra sig om rent marginella skillnader jämfört med dagens situation. Med den uppläggning av reformen som nu förordats bör nämligen inte några ytterligare efterforskningar i fråga om förarbeten, rättspraxis, doktrin m. m. bli nödvändiga utöver vad som redan erfordras för att avgöra målet i sak. Det ytterligare ställningstagande som krävs i frågan om målet skall kunna överklagas eller inte torde därmed inte bli särskilt betungande. Den presumtion hovrätterna har att utgå från är att

fullföljd inte skall få ske och för de mål där det föreligger så speciella omständigheter att fullföljd bör komma i fråga lär hovrätten ha blivit medveten därom redan under målets handläggning.

Jag anser således att det i vissa mål där det enligt särskild lagstiftning gäller ett förbud mot överklagande till HD skall öppnas en möjlighet för hovrätterna att medge rätt till överklagande av prejudikatskäl. Regeln bör formuleras så att rätt till överklagande får medges, om det föreligger särskilda skäl för en tillståndsprövning i HD enligt 54 kap. 10 § första stycket första punkten RB. Sådana regler bör införas i de befintliga fullföljdsförbudsreglerna i 9 § lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs, i 10 a § lagen (1976:206) om felparkeringsavgift och i 23 § bötesverkställighetslagen (1979:169). Jag har samrått i fråga om ändringen i lönegarantilagen med chefen för arbetsmarknadsdepartementet och i fråga om ändringen i lagen om felparkeringsavgift med chefen för kommunikationsdepartementet. Jag kan i sammanhanget nämna att föredragande statsrådet i propositionen om ändrade bestämmelser om felparkeringsavgifter m. m. uttalat att han anser det vara av värde att mål om felparkeringsavgifter undantagsvis – med de stränga förutsättningar som gäller för prövningstillstånd i HD – kan prövas även i högsta instans (prop. 1988/89:6 s. 12).

Sveriges domareförbund har i sitt remissyttrande påpekat att behovet av ett fullföljdsförbud med ventil är särskilt stort i fråga om mål enligt lagsökningslagen. Eftersom den summariska processen för närvarande är föremål för överväganden inom justitiedepartementet på grundval av departementspromemorian (Ds 1988:71) Ny summarisk process lägger jag emellertid inte nu fram några förslag såvitt gäller lagsökningslagen.

Nya bestämmelser om fullföljdsförbud med ventil

Enligt RU bör man inte stanna vid en reform som endast berör befintliga regler om fullföljdsförbud. Fördelarna med ett fullföljdsförbud är att man kan avlasta HD arbete med dispensprövningar. Den nyss föreslagna ventilen medför samtidigt att prejudikatbehovet likväl kan tillgodoses.

RU har föreslagit att nya regler om fullföljdsförbud med ventil införs för de mål som uteslutande handlar om underhållsbidrag till barn. Enligt RU är de flesta underhållsmålen i HD s. k. rena underhållsmål, vilket innebär att de förs utan samband med en primär faderskaps- eller vårdnadsfråga. RU förklarar sig däremot inte vara beredd att föreslå någon sådan reform för bötesmålen. Slutligen förordar RU att reformbehovet för vissa andra målgrupper beaktas i samband med att ändringar görs i den materiella lagstiftningen. Som exempel på mål som kan bli aktuella för en reform i framtiden nämner RU mål enligt namnlagen (1982:670) och rättshjälpslagstiftningen och då främst beslut om ersättning till offentlig försvarare och till rättshjälpsbiträde för processen i första instans.

Ingen remissinstans har motsatt sig RU:s förslag i fråga om mål om underhållsbidrag till barn. Enligt *domstolsverket* skulle dock antalet rena mål om underhållsbidrag numera inte vara särskilt stort vare sig i hovrätt eller HD, varför några nämnvärda resurser inte skulle frigöras genom en

sådan regel. Vissa remissinstanser förordar att fullföljdsförbud med ventil införs för ytterligare målgrupper, t. ex. mål om underhåll till make. Enligt *HD:s ledamöter* framträder för dessa mål liknande synpunkter som i fråga om mål om underhåll till barn; det skulle således inte möta några betänkligheter med tanke på de möjligheter till omprövning av underhållsbidragen som föreligger enligt gällande rätt. De anser också i likhet med ett par andra remissinstanser att rättshjälpslagstiftningen bör uppmärksammas när det gäller frågan om att införa ytterligare fullföljdsförbud.

När det gäller brottmål anser *RÅ* att ett generellt fullföljdsförbud inte bör komma i fråga utan att behovet i stället får beaktas i samband med framtida ändringar i den materiella lagstiftningen på olika områden. Enligt *hovrätten över Skåne och Blekinge* torde dock en regel som innebär att en part avskärs från möjligheten att få sin talan prövad i HD inte medföra några allvarliga olägenheter från rättssäkerhetssynpunkt när det gäller bagatellartade saker som t. ex. brottmål vari annan påföljd än penningböter inte kan ådömas. Enligt *Stockholms tingsrätt* borde, åtminstone försöksvis, fullföljdsförbud gälla bötesmål eftersom de till övervägande del har ringa prejudikatintresse och delvis har masshanteringskaraktär.

Riksskatteverket föreslår ett fullföljdsförbud med ventil i mål angående utmätning av s. k. överskjutande skatt, dvs. fordran på skatt eller ränta som skall återbetalas enligt 68 § 6 mom. uppbördslagen (1953:272), och i mål enligt lagen (1985:146) om avräkning vid återbetalning av skatter och avgifter.

Jag delar *RU:s* och remissinstansernas uppfattning att en reform på detta område inte bör stanna vid de befintliga fullföljdsförbuden.

Man kunde i och för sig tänka sig att utforma ventilen på ett annat sätt, om man inför fullföljdsförbud för nya måltyper i fråga om vilka det i dag inte råder något fullföljdsförbud. Man startar ju då så att säga från ett annat håll. Ett alternativ kunde därvid vara att göra ventilen ytterligare något större genom att låta hovrätterna föreskriva ett fullföljdsförbud om det uppenbarligen skulle sakna betydelse för rättstillämpningen att HD prövar målet. Jag är emellertid, som jag redan sagt, av den uppfattningen att det bör ankomma på lagstiftaren och inte på hovrätterna att ta det avgörande ansvaret för frågan om fullföljdsförbud skall råda eller inte. Om måltypen är av ett sådant slag att ett principiellt fullföljdsförbud inte är lämpligt, då bör heller inte den nu föreslagna varianten fullföljdsförbud med ventil komma i fråga.

Det är uppenbart att man måste inskränka en reform som innebär att man i princip inför ett förbud mot att överklaga till HD till ganska klart avgränsbara delar av det juridiska området. Vidare bör krävas att målen är relativt sett mindre betydelsefulla. Det är inte nödvändigt att de är av masshanteringskaraktär men det har stora fördelar om de är rutinbetonade. En omständighet av betydelse bör vidare vara om antalet överklaganden till HD är stort för ifrågavarande målgrupp, samtidigt som antalet beviljade dispenser är litet. Prejudikatbehovet får med andra ord inte vara för stort. Med den inriktning på reformen jag förordar är det också av avgörande betydelse att målen är av sådant slag att hovrätterna har förut-

sättningar för att enkelt ta ställning till frågan om att fullföljd, trots allt, skall få ske med hänsyn till prejudikatintresset.

Jag är inledningvis ense med RU om att de föreslagna reglerna om fullföljdsförbud med ventil bör kunna tillämpas på mål om underhållsbidrag till barn.

RU:s förslag om att införa fullföljdsförbud för underhållsmål gäller endast s. k. rena underhållsmål. En fråga om underhållsbidrag som hovrätten har avgjort samtidigt med en fråga om faderskap, vårdnad eller underhåll till make eller förutvarande make omfattas således inte av RU:s förslag. Dessa begränsningar motiveras av att HD bör kunna ompröva underhållsfrågan om hovrättens avgörande i t. ex. vårdnadsfrågan skulle ändras av HD. Denna begränsning omfattar också, av tekniska skäl, det fallet att det faktiskt endast är underhållsdelen som fullföljs till HD.

Jag föredrar en annan lagteknisk lösning. Enligt min mening bör det nämligen sakna betydelse om *hovrätten* samtidigt med underhållsfrågan avgör andra frågor, exempelvis en vårdnadsfråga. Det väsentliga bör vara att rena underhållsmål inte förs till HD annat än om det finns prejudikat-skäl härför. Jag föreslår därför att hovrättens avgörande i fråga om underhållsbidrag inte får överklagas men att detta förbud inte skall gälla om annan del av domen överklagas samtidigt. Såväl de mål som i hovrätten endast gäller underhållsbidrag som de fall då hovrätt avgjort också andra frågor men där parten endast är missnöjd med domen i underhållsdelen omfattas därmed av fullföljdsförbudet. Ett sådant fullföljdsförbud omfattar också beslut angående rättegångskostnader och liknande beslut. Jag återkommer ytterligare till dessa frågor i specialmotiveringen till 20 kap. 12 § föräldrabalken.

Visserligen torde antalet s. k. rena mål om underhåll till make eller förutvarande make som överklagas till HD inte bara tillnärmelsevis lika stort som antalet rena mål om underhåll till barn. Likväl förordar jag mot bakgrund av vad som framkommit under remissbehandlingen och i enhetlighetens intresse att en motsvarande lagändring görs för mål om underhåll enligt 6 kap. äktenskapsbalken.

RU har särskilt motiverat sitt förslag i fråga om mål om underhåll till barn med att det finns möjligheter till en ny prövning av sådana mål i första instans, om än endast under vissa förutsättningar (betänkandet s. 104). Samma skäl åberopar HD:s ledamöter när man tillstyrker förslaget och förordar en motsvarande ordning för mål om underhållsbidrag till make. Detta skäl är dock inte avgörande för mitt ställningstagande. Ett fullföljdsförbud med ventil bör nämligen inte – med den något utvidgade ventil som jag förordar – innebära någon egentlig förändring av parternas möjligheter att efter överklagande få målet omprövat i HD. Ett fullföljdsförbud med ventil är inte avsett att begränsa parts möjligheter att få prejudikatdispens; de mål där en sådan kan komma i fråga skall släppas upp till HD av hovrätten. Det är endast i fråga om den extraordinära dispensen som förslaget skulle kunna innebära minskade möjligheter till en prövning i HD.

I fråga om bötesmålen är jag ense med RU. Bötesmålen utgör visserligen ett problem såtillvida att de är många men sällan har något prejudikatin-

tresse. De kan emellertid inrymma liknande rättsfrågor som mål i vilka andra påföljder kan utdömas. Det finns också en hel del prejudikatfrågor som bara aktualiseras i bötesmål. Brottmål är dessutom särskilt berörda av möjligheten till extraordinär dispens. Av dessa skäl är jag inte beredd att för närvarande införa några mer generellt verkande regler om fullföljdsförbud för bötesmålen.

Enligt min mening finns det anledning att redan nu införa ett fullföljdsförbud med ventil på rättshjälpens område. Någon generell regel som omfattar samtliga rättshjälpsfrågor har jag emellertid inte underlag för i detta lagstiftningsärende. När det däremot gäller beslut som avser ersättning till offentlig försvarare och till biträde enligt rättshjälpslagen för processen i tingsrätt kan jag inte se annat än fördelar med den nya ordningen; det bör normalt räcka med en prövning i två instanser. Jag föreslår därför att ett fullföljdsförbud med ventil skall införas också för dessa beslut.

I övrigt är jag ense med RU om att den mest ändamålsenliga ordningen är att man tar ställning till frågan om att införa ett fullföljdsförbud med ventil i samband med framtida översyn på respektive materiella område. För ett sådant ställningstagande krävs som jag redan nämnt bl. a. en ingående kunskap om målens art liksom om prejudikatbehovet. Särskilt betydelsefullt är att målen över huvud taget är sådana att det är lämpligt och möjligt att lägga uppgiften att gallra ut prejudikatvärda mål på hovrätterna.

De i detta avsnitt framlagda förslagen torde i och för sig inte få några särskilt genomgripande konsekvenser. Det betydelsefulla med mitt förslag är att vi får ett nytt fullföljdsinstrument som förhoppningsvis kan tjäna som förebild vid framtida lagändringar på olika områden. Därutöver har förslaget en positiv sidoeffekt på så sätt att det, liksom flera av mina övriga nu framlagda förslag, åskådliggör den verkliga innebörden av HD- processen.

Sammanfattning av de författningsändringar som föreslås i fråga om fullföljdsförbud med ventil

Sammanfattningsvis innebär mina förslag i detta avsnitt att *en ventil införs* i befintliga regler om fullföljdsförbud i 9 § lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs, 10 a § lagen (1976:206) om felparkeringsavgift och i 23 § bötesverkställighetslagen (1979:189) och att regler om *fullföljdsförbud med ventil införs* i 20 kap. 12 § föräldrabalken, underhållsbidrag till barn, 18 kap. 4 § äktenskapsbalken, underhållsbidrag till make, 54 kap. 2 a § RB, ersättning till offentlig försvarare för tingsrättsprocessen och i 49 och 49 c §§ rättshjälpslagen (1972:429), ersättning till biträde enligt rättshjälpslagen för tingsrättsprocessen.

Mitt förslag: Ett avtal varigenom parterna har förbundit sig att inte överklaga tingsrätts eller hovrätts dom skall vara giltigt även om det ingåtts före tvistens uppkomst. Detta förslag avser dock inte mål som rör mindre värden.

Utredningens förslag överensstämmer med mitt förslag. RU föreslår dock inget undantag för mål om mindre värden.

Remissinstanserna: Förslaget tillstyrks i allmänhet. Vissa remissinstanser anser dock att konsumenttvister bör undantas från tillämpningsområdet eller att den svagare partens intressen bör tillgodoses på annat sätt. Ett par remissinstanser har synpunkter på lagtextens utformning.

Skälen för mitt förslag: Enligt 49 kap. 1 § och 54 kap. 1 § RB kan parterna i en tvist under vissa förutsättningar träffa ett bindande avtal om att domstols dom rörande tvisten inte skall få överklagas. Bestämmelserna tillkom i ett sent skede av arbetet med den nya rättegångsbalken. I det förslag som remitterades till lagrådet år 1939 fanns det inga sådana bestämmelser. I sitt yttrande över förslaget anmärkte lagrådet att lagen borde innehålla bestämmelser om den processuella verkan av en utfästelse att inte fullfölja talan mot dom i dispositiva tvistemål. Med hänsyn till risken för att en sådan utfästelse tillkom av oförstånd borde giltighet dock endast tillerkännas en utfästelse som skett sedan tvist uppkommit och parten kunnat bedöma utfästelsens räckvidd. Enligt lagrådet borde vidare en utfästelse som gjordes före domen vara ömsesidig (NJA II 1943 s. 611 f). RB utformades i enlighet med lagrådets uttalanden.

RU föreslår att reglerna i 49 kap. 1 § och 54 kap. 1 § ändras så att också partsavtal som har ingåtts före tvistens uppkomst godtas.

Remissutfallet är i huvudsak positivt. De invändningar som framförts rör i stort sett en enda fråga, konsumentskyddsaspekten. Jag återkommer till denna fråga. *Svea hovrätt* och *Göteborgs tingsrätt* anser att förslaget, särskilt i kombination med ett prorogationsavtal, kan minska benägenheten att ingå skiljeavtal. *Svenska bankföreningen*, som inte räknar med att antalet skiljeförfaranden påverkas nämnvärt, ser i stället förslaget som ett angeläget tillskott för att på ett smidigt sätt lösa viktiga rättsliga frågor. Föreningen påpekar särskilt att kostnadsansvaret och tidsåtgången blir mer förutsägbar.

Enligt RU visar erfarenheterna att de gällande möjligheterna till partsavtal om fullföljdsförbud knappast alls utnyttjas. Detta förhållande kan ha flera orsaker. En trolig förklaring är att en process inte utgör det bästa klimatet för partsöverenskommelser över huvud taget. Möjligheten till en överrättsprocess är ett verksamt hot under processen i tingsrätt. Mot denna bakgrund finns det skäl att förmoda att parterna skulle vara betydligt villigare att ingå ett sådant avtal om det kunde ske med bindande verkan långt innan tvist uppstått mellan dem.

Fördelarna med ett avtal att inte överklaga har framför allt med processkostnaderna att göra. De totala kostnaderna, såväl för de enskilda parter-

na som för samhället, måste beräknas bli betydligt lägre jämfört med ett förfarande i två eller tre instanser. En viktig aspekt som också framförts under remissbehandlingen är att det maximala kostnadsansvaret blir mer förutsägbart än med de nu gällande reglerna. Man kan också räkna med ganska betydande tidsvinster.

En väsentlig fördel med partsavtal om fullföljdsförbud är att sådana minskar flödet av mål till hovrätterna och HD. En nackdel är samtidigt att de kan gå ut över HD:s prejudikatbildning. Denna aspekt har också berörts under remissbehandlingen. *Sveriges Industriförbund* och *Stockholms handelskammare*, i vars gemensamma yttrande *Sveriges grossistförbund* och *SHIO-Familjeföretagen* instämt, varnar sålunda för att avtal om fullföljdsförbud i förening med prorogationsklausuler kan leda till att vissa slags tvister helt kan komma att undandras prövning i HD. Detta skulle kunna bli fallet inom t.ex. sjörätten och immaterialrätten, där det på grund av forumreglerna har bildats en särskild specialistkompetens vid vissa tingsrätter. En lösning på detta problem skulle enligt dessa remissinstanser vara RU:s skisserade förslag om att tingsrätt skall kunna hänskjuta en prejudikatfråga till HD under målets handläggning i tingsrätten.

En sådan lösning framstår för mig som mycket tilltalande. Den är inte bara ägnad att främja prejudikatbildningen. Den bör också kunna öka parternas benägenhet att ingå avtal om fullföljdsförbud. Jag återkommer till denna fråga senare (avsnitt 2.8.2).

RU:s förslag om att utvidga möjligheterna till avtal om fullföljdsförbud innehåller inget undantag för konsumenttvister. Detta har kritiserats från flera håll under remissbehandlingen. *Konsumentverket/KO* och *Göta hovrätt* anser således att förslaget är betänkligt från konsumentsynpunkt. *Domstolsverket*, som inte har något att erinra mot förslaget, påpekar att det torde krävas att avtal om fullföljdsförbud tas in i standardavtal, om det skall ge några nämnvärda rationaliseringsvinster och att sådana avtal torde bli särskilt betydelsefulla på konsumentområdet. Samtidigt varnar domstolsverket för att konsumenterna inte tillräckligt noga läser det finstilla i ett standardavtal. *Uppsala tingsrätt* och *Kooperativa förbundet* vill tillstyrka förslaget endast under förutsättning att konsumenttvisterna undantas från tillämpningsområdet. *Sveriges domareförbund* påpekar att avtal som ingås mellan ojämliga parter kan ogiltigförklaras enligt 36 § avtalslagen. Enligt förbundet borde likväl övervägas om inte den underlägsna partens intressen, t.ex. vid konsumenttvister, skall tillgodoses i större utsträckning.

Som RU påpekar finns det beröringspunkter mellan avtal om skiljeförfarande och de nu behandlade avtalen om fullföljdsförbud. Lagstiftaren har ansett att det finns skäl att införa skyddsregler för konsumenttvister i fråga om skiljeavtal som ingås innan tvist har uppstått mellan parterna. Den metod lagstiftaren här har valt är att knyta an till de regler som gäller för s. k. småmål, dvs. sådana tvistemål som gäller värden under ett halvt basbelopp enligt lagen om allmän försäkring och för vilka särskilda regler gäller för rättegången (se numera bl.a. 1 kap. 3 a § rättegångsbalken). Enligt 3 a § lagen (1929:145) om skiljemän får således ett avtal om skiljeförfarande som träffats före tvistens uppkomst inte göras gällande i en

konsumenttvist som skall prövas enligt de särskilda reglerna för småmål. Regeln tillkom för att skydda konsumenterna mot att småmålsreglerna sätts ur spel genom skiljeklausulen (prop. 1973:87 s. 143 f).

Mot bakgrund av det sagda kunde det vara naturligt att använda samma avgränsningsmetod, om man överväger att införa motsvarande konsumentskyddsregler för partsavtal om fullföljdsförbud, dvs. se till att de särskilda skyddsregler som ställs upp i RB för småmål inte sätts ur spel genom ett avtal om fullföljdsförbud. I konsumentmål om större värden måste däremot ett avtal om fullföljdsförbud anses acceptabelt på samma sätt som ett skiljeavtal.

Jag är dock inte övertygad om att konsumenter ens i tvister om mindre värden behöver skyddas mot en eninstansprövning vid allmän domstol på samma sätt som de behöver skyddas mot en skiljeklausul. De skäl som brukar anföras för jämkning av skiljeklausuler i konsumentförhållanden är främst att kostnaderna för skiljeförfarandet kan utgöra en tung börda för konsumenten, som i allmänhet är den ekonomiskt svagare parten; med hänsyn till risken att åsamkas stora kostnader kan konsumenten se sig mer eller mindre nödsakad att avstå från att göra sin rätt gällande (se bl. a. NJA 1981 s. 711 och 1982 s. 800; jfr NJA 1983 s. 510). Mot denna bakgrund kan en eninstansprövning av ett mål om mindre värden vid allmän domstol tvärtom framstå som särskilt fördelaktig för konsumenten med hänsyn till de låga processkostnaderna.

Fullföljdsrätten för mål om mindre värden är redan med nuvarande regler starkt begränsad. Ett sådant mål kan komma under hovrätts prövning endast om prövningstillstånd – prejudikatdispens, ändringsdispens eller extraordinär dispens – beviljas (49 kap. 12 och 13 §§ RB). När dessa regler ursprungligen infördes framhölls att en obegränsad fullföljdsrätt från tingsrätt till hovrätt på ett betänkligt sätt skulle motverka syftet med småmålsreglerna. Enligt föredragande statsrådet måste man räkna med att förlorande part i stor utsträckning skulle utnyttja möjligheten till överklagande och att förutsättningarna för att komma till ett snabbt avgörande alltså skulle försämrats. De ökade partskostnaderna skulle kunna användas som ett obehörigt påtryckningsmedel för att förmå part att efterge sin rätt. Slutligen anfördes att den kostnad som part drar på sig genom en rättegång blir svår att beräkna (prop. 1973:87 s. 166). När dispensprövningsreglerna för småmål oförändrade fördes över till RB framhölls att syftet bakom småmålslagens dispensprövningsregel har bärkraft även i dag (prop. 1986/87:89 s. 73).

Av de nu återgivna uttalandena framgår att fullföljdsbegränsningar hittills inte ansetts vara något negativt från konsumentens synpunkt, snarare tvärtom. Man kan inte utgå från att en eninstansprövning alltid är till nackdel för den svagare parten och till fördel för den starkare. Enligt min mening kan det lika gärna förhålla sig precis tvärtom. Vem som vinner eller förlorar på en eninstansprövning beror helt enkelt på vem som vinner tingsrättsprocessen. Det finns naturligtvis ingenting som säger att tingsrätterna i konsumenttvister på ett sakligt omotiverat sätt skulle gynna näringsidkaren på konsumentens bekostnad.

Även om jag alltså inte övertygad om att det generellt sett finns något

behov av att skydda konsumenter mot de avtal om fullföljdsförbud som vi talar om här finns det likväl skäl att frånga RU:s förslag på en punkt. Jag syftar på *mål om mindre värden* över huvud taget. Sådana mål stannar ju i allmänhet i tingsrätten redan med de gällande reglerna för småmål. Utgallringen av de mål som kan komma under HD:s prövning är redan effektiv genom dispensprövningen i hovrätterna. Det finns därför inte några skäl att ytterligare söka hindra flödet av mål om mindre värden till HD. Tvärtom bör vi vara rädda om de få mål av prejudikatvärde som kan komma under HD:s prövning på den centrala civilrättens och konsumenträttens område.

Som jag nyss nämnde finns det i och för sig en möjlighet att främja prejudikatbildningen, även om parterna skulle ha avtalat om ett fullföljdsförbud, nämligen om man ger tingsrätten möjlighet att hänskjuta prejudikatfrågan till HD under pågående rättegång. Denna möjlighet lär dock inte komma till någon större användning i småmål. Behovet av en förbättrad prejudikatbildning är stort i fråga om dessa mål, och alldeles särskilt på konsumenträttens område.

Dessa skäl talar med styrka för att mål om mindre värden bör undantas från en regel om utvidgade möjligheter att ingå avtal om fullföljdsförbud. Härigenom skulle också det under remissbehandlingen framförda önskemålet om konsumentskydd i dessa fall bli tillgodosett.

Jag förordar därför att RU:s förslag om att utvidga möjligheterna att ingå avtal om fullföljdsförbud införs men med den begränsningen att förbudet inte skall omfatta mål om mindre värden. För övriga fall skall alltså ett avtal om fullföljdsförbud kunna ingås också innan tvist har uppstått mellan parterna. Även om sådana avtal främst lär komma att avse fullföljd mot tingsrätts dom, anser jag — i likhet med RU — att en motsvarande möjlighet bör finnas också beträffande hovrätts dom. 49 kap. 1 § och 54 kap. 1 § RB bör ändras i enlighet härmed.

Beträffande påpekandet under remissbehandlingen om att det i fall där den ena parten är klart överlägsen den andra kan förutsättas att ett avtal om fullföljdsbegränsning, på samma sätt som nu sker i fråga om skiljeklausuler, kan förklaras ogiltigt med stöd av 36 § avtalslagen, torde det av den argumentering jag nyss fört följa att det typiskt sett sällan kan finnas skäl för jämkning av ett sådant avtal. Frågan om jämkning kan dock aktualiseras i hovrätten om målet, trots fullföljdsförbudet, skulle överklagas dit. Jag vill i denna fråga hänvisa till specialmotiveringen till 49 kap. 1 § RB.

Det nu sagda tar sikte på jämkning i det enskilda fallet och inte på den generella prövning av klausuler i standardformulär som marknadsdomstolen kan göra enligt lagen (1971:112) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden. Marknadsdomstolen kan således pröva skäligheten inte bara av skiljeklausuler utan av alla slags klausuler i standardformulär. Det finns därför anledning för mig att följa utvecklingen även på detta område.

Under remissbehandlingen har det riktats vissa invändningar mot lagtextens utformning. HD:s ledamöter riktar anmärkningar mot formuleringen "sak, varom förlikning är tillåten". Enligt HD:s ledamöter passar inte uttrycket "sak" när utfästelsen har tillkommit i ett läge där det är oklart om någon av de frågor som ett avtal reglerar skall bli föremål för en

tvist och vad tvisten i så fall skall gälla. Enligt HD:s ledamöter bör i stället uttrycket "fråga, varom förlikning är tillåten" användas.

Jag förordar en formulering som närmare an knyter till 1 § skiljemannalagen (framtida tvist härflytande av ett visst rättsförhållande) och till 10 kap. 16 § RB, som behandlar prorogationsavtal (framtida tvist, härflytande ur angivet rättsförhållande).

RU har inte föreslagit någon ändring i gällande regel om att utfästelser som har gjorts före domen skall vara ömsesidiga för att vara giltiga. De lagändringar som nu föreslås tar sikte på utfästelser som görs inte bara före domen utan före tvistens uppkomst. Regeln att utfästelserna skall vara ömsesidiga bör därför enligt min mening lyftas fram i lagtexten och presenteras som en huvudregel. Utfästelser efter domen lär inte bli vanligare i framtiden än de varit hittills och en bestämmelse om att sådana kan vara ensidiga kan därför enligt min mening ges en mindre framträdande plats i lagtexten.

Enligt RU:s förslag kan ett avtal om fullföljdsförbud vara muntligt (betänkandet s. 174). Inte heller för skiljeavtal gäller några särskilda formföreskrifter. I 10 kap. 16 § RB föreskrivs däremot skriftlig form för prorogationsavtal. Det är många fördelar med skriftliga avtal. Detta har också framhållits under remissbehandlingen. Med hänsyn härtill och till avtalets betydelse förordar jag att avtal om fullföljdsförbud, liksom prorogationsavtal, skall vara upprättade skriftligen för att gälla. En ensidig utfästelse gjord efter domen bör dock, liksom hittills, kunna göras formlöst.

2.5 Omedelbar verkställighet av hovrättsavgöranden

Mitt ställningstagande: Ingen ändring görs i de bestämmelser enligt vilka verkställighet inte får ske i brottmål innan avgörandet har vunnit laga kraft.

Utredningens förslag: Hovrätts avgörande avseende bl. a. fängelse, böter, vite och annan särskild rättsverkan av brott som innefattar betalningsskyldighet och sakförverkande skall få verkställas omedelbart, utan hinder av att avgörandet inte vunnit laga kraft. HD skall dock ha möjlighet att besluta om inhibition dvs. bestämma att verkställighet tills vidare inte får äga rum.

Remissinstanserna: Remissopinionen är mycket blandad. Positivt inställda till förslaget är bl. a. RÅ, överåklagarna, tre hovrätter och fyra av tingsrätterna. Dessa remissinstanser anför i allmänhet att förslaget är ägnat att minska antalet okynnesöverklaganden. Förslaget avstyrks bl. a. av HD:s ledamöter, två hovrätter, två tingsrätter, JO, Sveriges advokatsamfund och juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet. Många remissinstanser befarar att reformen inte kommer att påverka antalet överklaganden och att arbetssituationen i HD, tvärtemot reformens syfte, kommer att förvärras genom ett stort antal inhibitionsansökningar som kräver förtursbehandling.

Skälen för mitt ställningstagande: Det är i brottmål relativt ovanligt att verkställighet får ske innan avgörandet har vunnit laga kraft. Fängelse, böter, viten, annan särskild rättsverkan av brott som innefattar betalnings-skyldighet och sakförverkande får inte verkställas innan avgörandet har vunnit laga kraft. Prövotiden för villkorlig dom börjar löpa först den dag då domen vinner laga kraft. Skyddstillsyn däremot är förenad med övervakning redan från dagen för domen.

Enligt RU är det mot bakgrund av att så få hovrättsavgöranden ändras av HD principiellt följdriktigt att hovrättsavgöranden mer allmänt blir omedelbart verkställbara. I fråga om brottmålen talar enligt RU både allmänpreventiva och individualpreventiva skäl med styrka för att möjligheterna till snabb verkställighet tas till vara. Utöver kriminalpolitiska vinster skulle man enligt RU nå effektivitetsvinster i HD genom att en del av de överklaganden som nu uteslutande sker för att fördröja verkställigheten skulle falla bort. Effektivitetsvinsterna är enligt RU antagligen större för brottmålen än för tvistemålen eftersom ett överklagande av en tvistemålsdom normalt inte hindrar att verkställighetsåtgärder vidtas.

Möjligheterna för en enskild klagande att få ett mål överprövat i HD är vid sidan om prejudikatfallen ytterst begränsade. I praktiken innebar 1971 års reform att ett tvåinstanssystem infördes vid de allmänna domstolarna. Denna omständighet talar för att låta hovrätternas icke lagakraftvunna domar verkställas i större utsträckning än för närvarande. En sådan ordning skulle, särskilt när det gäller brottmålen, kunna motverka överklaganden som sker i syfte att uppskjuta verkställigheten (jfr prop. 1971:45 s. 98).

Om jag således i och för sig kan hålla med om att regler om omedelbar verkställighet av hovrättsdomar är en naturlig följd av HD-processens nuvarande utformning, är jag något tveksam till reformens uppgivna syfte, att sälla bort s. k. okynnesöverklaganden. Jag är emellertid än mer tveksam till den föreslagna reformen mot bakgrund av dess konsekvenser i övrigt. Som ett mycket stort antal remissinstanser, inklusive HD:s ledamöter, har påpekat finns det anledning befara dels att fullföljdsfrekvensen inte kommer att minska, dels att HD:s arbetssituation kommer att försämrats i stället för att förbättras genom att fullföljdsinlagorna kommer att innehålla inhibitionsyrkanden som måste prövas med förtur.

Jag finner det helt uteslutet att avvara regler om inhibition om man inför regler om att hovrätts brottmålsavgöranden får verkställas omedelbart. De alternativa lösningar som föreslagits under remissbehandlingen, att hovrätts dom skulle få verkställas omedelbart om hovrätten förordnar därom eller att hovrätten i det enskilda fallet skall kunna förordna att omedelbar verkställighet inte får ske, är enligt min mening heller inte framkomliga.

Mot denna bakgrund och med hänsyn till det principiellt betänkliga i att verkställa en brottmålsdom innan den har vunnit laga kraft föreslår jag inga ändringar i de bestämmelser enligt vilka brottmålsavgöranden får verkställas först sedan de vunnit laga kraft.

Mitt ställningstagande: Ingen ändring görs i fråga om rätten till allmän rättshjälp och offentlig försvarare i HD-processen.

Utredningens förslag: RU föreslår att allmän rättshjälp eller uppdrag som offentlig försvarare skall omfatta rättegång i HD endast om HD helt eller delvis tar upp målet till prövning. Även om dispens inte beviljas, skall dock HD, om särskilda skäl föreligger, kunna bevilja den som varit biträde enligt rättshjälpslagen eller offentlig försvarare ersättning av allmänna medel för arbetet med själva överklagandet till HD.

Remissinstanserna: Förslaget har fått ett blandat men övervägande negativt mottagande. Till dem som tillstyrker förslaget hör JK, RÅ och riksrevisionsverket. JO, samtliga hovrätter, regeringsrättens ledamöter, domstolsverket, kriminalvårdsstyrelsen, Sveriges advokatsamfund, LO, SACO/SR och juridiska fakultetsnämnden vid universitet i Stockholm avstyrker förslaget. HD:s ledamöter förklarar sig inte kunna godta förslaget utan vissa ändringar.

Skälen för mitt ställningstagande: Bestämmelser om rättshjälp finns i rättshjälpslagen (1972:429). Rättshjälp utgår i tvistemål huvudsakligen i form av allmän rättshjälp och i brottmål i form av rättshjälp åt misstänkt i brottmål. Allmän rättshjälp innebär främst att staten betalar den rättsökandes kostnader för juridiskt biträde. Rättshjälp åt misstänkt i brottmål lämnas bl. a. genom biträde av offentlig försvarare enligt reglerna i 21 kap. RB.

RU föreslår att allmän rättshjälp och förordnande av offentlig försvarare skall upphöra i och med hovrättens avgörande av målet och aktualiseras på nytt bara om HD helt eller delvis tar upp målet till prövning. Om särskilda skäl föreligger skall ersättning av allmänna medel till det tidigare biträdet enligt rättshjälpslagen och den offentlige försvararen kunna utgå även om dispens inte beviljas.

RU vill med sitt förslag anordna en spärr som gör det mindre intressant att överklaga om det inte finns dispensskäl. Förslaget riktar sig mot ett onödigt utnyttjande av den hjälp samhället ger i form av allmän rättshjälp och försvararförordnanden. Endast en liten andel av överklagandena leder till att målet tas upp av HD och enligt RU är beviljad allmän rättshjälp och förordnande av offentlig försvarare en mycket viktig orsak till de rådande förhållandena. Ett annat skäl för reformen är intresset att minska rättshjälpskostnaderna. En reform som inriktas mot överrättsprocessen och mot okunnasöverklaganden har enligt RU ovanligt små och få nackdelar när det gäller de intressen som ligger bakom rättshjälpslagstiftningen. Enligt RU kommer reformen i första hand att drabba de rent obefogade överklagandena.

De remissinstanser som är positiva till RU:s förslag anför i allmänhet samma skäl som RU eller tillstyrker förslaget utan närmare motivering. De kritiska remissinstanserna har anfört åtskilliga skäl mot reformen. Jag kan i allmänhet ansluta mig till de kritiska synpunkter som framförts.

Vid den senaste större översynen av rättshjälpslagstiftningen anförde föredragande statsrådet i fråga om rättshjälp i högre rätt att inga ändringar då borde göras såvitt gällde omfattningen av den beviljade rättshjälpen. Allmän rättshjälp skulle alltså även fortsättningsvis beviljas utan begränsning till viss instans. Detta ställningstagande överensstämde med rättshjälpskommitténs uppfattning i betänkandet (SOU 1984:66) Den allmänna rättshjälpen. Det förutskickades dock att frågan, med hänsyn till RU:s nu aktuella förslag, torde komma att tas upp på nytt inom kort (prop. 1987/88:73 s. 61).

Bl. a mot bakgrund av målsättningen vid 1988 års rättshjälpsöversyn ser jag det inte som min främsta uppgift att i detta sammanhang föreslå ändringar på rättshjälpens område i syfte att bringa ner kostnaderna för rättshjälpen. Det rör sig dessutom om ganska blygsamma kostnader. Om HD vägrar dispens inskränks de till ersättning för en fullföljdsinlaga. Dessutom torde – som RU påpekat – den ersättning som HD tillerkänner biträden och offentliga försvarare vid avslagen dispens inte täcka mer än arbetet med själva dispensfrågan.

RU:s främsta skäl för reformsförslaget är att skära bort obefogade överklaganden. För tvistemålen del kan verkställighetsåtgärder i allmänhet inledas utan hinder av att avgörandet inte har vunnit laga kraft. Överklagande kan därför normalt inte antas ske i förhållningssyfte. Eftersom förmånen av allmän rättshjälp inte omfattar ansvar för motparts rättegångskostnader är det också förenat med vissa ekonomiska risker att överklaga ett sådant mål till HD. Man måste enligt min mening också hålla i minnet att det trots allt inte råder något förbud mot att överklaga hovrätternas domar till HD och att det inte är rimligt att kräva att de enskilda parterna fullt ut skall stå för sällningen av prejudikatvärda mål. Det är lagstiftarens sak att tillhandahålla effektiva och ändamålsenliga instrument för att rensa bort de mål som inte förtjänar en omprövning i HD. Jag vill i det sammanhanget påpeka att RU:s förslag berör endast HD:s hantering av dispensansökningar. Dessa kan i dag i stor utsträckning avgöras av ett enda justitieråd och jag föreslår dessutom en utvidgning av dessa möjligheter (avsnitt 2.7.2).

En annan sak är att de enskilda parterna skulle behöva större insikter om vad processen i HD egentligen innebär. Förhoppningsvis kan de ändringar jag nu föreslår medföra vissa förbättringar därvidlag.

I likhet med många av remissinstanserna befarar jag att den föreslagna reformen skulle kunna få rent negativa konsekvenser för prejudikatbildningen i stället för de positiva effekter som åsyftas. Jag har svårt att se hur ett ekonomiskt verkande styrmedel på ett ändamålsenligt sätt skulle kunna sälla bort just de mål som inte har prejudikatvärde. Tvärtom finns det enligt min mening risk för att prejudikatvärda frågor skulle komma att undandras HD:s prövning. Därtill kommer att förslaget drabbar de ekonomiskt sämst ställda parterna. Denna sida av saken har med skärpa framhållits av flera remissinstanser.

En annan för prejudikatbildningen negativ konsekvens med förslaget som påtalats av bl. a. HD:s ledamöter är att dispensansökningarna blir av sämre kvalitet om sökanden i avsaknad av biträde eller offentlig försvarare

själv måste utforma inlagan. I HD-processen är det särskilt angeläget att inlagorna utformas av en kvalificerad jurist, inte minst med tanke på bestämmelsen i 54 kap. 12 § RB, som föreskriver att HD vid avgörandet av om prövningstillstånd skall meddelas endast behöver ta hänsyn till omständigheter som har åberopats av sökanden. Otydliga och ofullständiga inlagor är ägnade att vålla svårigheter och merarbete för HD, allra helst om inlagan innehåller ett mer eller mindre tydligt påstående om resnings-skäl eller domvilla.

Mot bakgrund av det anförda menar jag att man bör välja andra vägar för att koncentrera HD:s resurser till den prejudikatbildande verksamheten. Sådana vägar anvisas också genom de förslag jag nu lägger fram. Jag har därför stannat för att inte föreslå några ändringar i bestämmelserna om rättshjälp i HD-processen.

2.7 Frågor om HD:s sammansättning m. m.

2.7.1 Inledning

HD består regelmässigt av 25 justitieråd, varav 21 är indelade för tjänstgöring på avdelning i HD och fyra tjänstgör i lagrådet. HD är indelad i tre avdelningar som är lika behöriga att ta upp mål som HD handlägger.

Ett mål kan i vissa fall hänskjutas till avgörande av HD i dess helhet, *plenum* (3 kap. 5 § RB).

När ett mål handläggs på avdelning i HD får fler än sju ledamöter inte sitta i rätten. En avdelning av HD är enligt huvudregeln domför med *fem ledamöter*. Undantag stadgas för ansökningar om resning, återställande av försutten tid och besvär över domvilla, dvs. de särskilda rättsmedlen, och vid prövning av frågor om häktning och reseförbud. I dessa fall är HD domför med *tre ledamöter*, om saken är av enkel beskaffenhet. Om saken inte är av enkel beskaffenhet gäller huvudregeln, fem ledamöter. Vid behandling av frågor om prövningstillstånd skall *tre ledamöter* delta. Om tillståndsfrågan är av enkel beskaffenhet får den dock avgöras av *en ledamot*. En dispensfråga, som förklarats vilande i avvaktan på HD:s avgörande av en tidigare dispenserad del av målet, skall alltid avgöras av de ledamöter som prövar målet i övrigt. Vid beslut om avskrivning av mål efter återkallelse och beträffande vissa interimistiska förordnanden om reella tvångsmedel och om inhibition är avdelningen domför med *en ledamot* (3 kap. 6 § RB).

Flertalet av de nu redovisade reglerna tillkom så sent som vid 1981 års reform av HD-processen (prop. 1980/81:54).

RU föreslår – mot bakgrund av de erfarenheter som vunnits av 1981 års reform – ändringar i reglerna om HD:s sammansättning vid prövning av dispensansökningar och för vissa ansökningar om resning. RU föreslår vidare att vissa av de mål och frågor som med nu gällande regler skall avgöras av HD i plenum skall kunna avgöras av tolv ledamöter. Dessa förslag har vissa beröringspunkter med ett förslag om att dispens skall erfordras för prövning av hovrätts beslut att avvisa en fullföljd talan mot hovrätts dom eller beslut (betänkandet s. 175 ff, specialmotiveringen till

Jag behandlar dessa förslag vart för sig i det följande.

2.7.2 Sammansättningen vid dispensprövningen

Mitt förslag: Huvudregeln blir att frågor om prövningstillstånd får avgöras av en enda ledamot. Fler än tre ledamöter får inte delta vid prövningen av en dispensfråga.

Utredningens förslag överensstämmer i stort sett med mitt förslag men har en annan lagteknisk utformning; RU föreslår en lagregel av innebörd att tre ledamöter skall delta om frågan är svår att bedöma.

Remissinstanserna är i allmänhet positiva till RU:s förslag. Enligt HD:s ledamöter är detta förslag det som mest effektivt kan förbättra HD:s arbetssituation. Det är emellertid enligt HD:s ledamöter obehövligt att i lagtexten ge anvisningar om hur många ledamöter som i de särskilda målen skall delta i avgörande av dispensfrågan. HD:s ledamöter vill också behålla den nuvarande regeln enligt vilken en sammansättning om två ledamöter inte är utesluten. Några remissinstanser anser att rekvisitet "svår att bedöma" i RU:s förslag är mindre lämpligt. Två remissinstanser, hovrätten över Skåne och Blekinge och juridiska fakultetsnämnden vid universitetet i Stockholm, avstyrker förslaget.

Skälen för mitt förslag: Före 1981 års reform gällde att tre ledamöter alltid skulle delta vid behandling av frågor om prövningstillstånd. Reformen år 1981 innebar att tillståndsfrågor av enkel beskaffenhet kunde avgöras av en enda ledamot.

I departementspromemorian (Ds Ju 1980:12) Högsta domstolens och regeringsrättens arbetsformer, som låg till grund för 1981 års reform, hade föreslagits att man som huvudregel skulle låta dispensfrågor prövas av en ledamot och att fler än tre ledamöter inte skulle få delta i prövningen. Remissopinionen var övervägande positiv. HD framhöll i sitt remissvar att en stor majoritet av de dispensansökningar som kommer in till HD är enkla att avgöra (prop. 1980/81:154 s. 15). Departementschefen fann inga betänkligheter mot att HD själv inom vissa snävare gränser beslutar om det antal domare som skall delta men ansåg det likväl önskvärt om lagtexten gav en anvisning om för vilka fall den större eller mindre sammansättningen var avsedd (prop. s. 16). Bestämmelsen om att dispensfrågor får avgöras av en ledamot blev alltså i sin slutliga avfattning en undantagsbestämmelse, som får tillämpas om dispensfrågan är av enkel beskaffenhet.

Enligt RU har under de år som gått sedan reformen andelen fall i vilka prövningen sker med en enda ledamot legat omkring 40 procent. Genom att måltillströmningen samtidigt ökat kan dispensprövningen enligt RU beräknas ta lika stor del av arbetstiden i anspråk i dag som före 1981 års reform. Enligt RU har utfallet inte riktigt blivit vad man torde ha avsett med reformen. Kravet på att dispensfrågan skall vara av enkel beskaffen-

het har uppenbarligen verkat i en mer restriktiv riktning än man avsett. RU anser mot bakgrund av det sagda och med hänsyn till att endast en ringa andel av dispensärendena leder till dispens att det finns goda skäl att justera domförhållningarna så att intentionerna bakom 1981 års reform kan uppfyllas. RU föreslår därför att 3 kap. 6 § justeras så att huvudregeln blir att dispensfrågan får prövas av en ledamot och att tre ledamöter behöver delta bara om frågan är svår att bedöma.

För egen del vill jag anföra följande. Det råder om inte fullständig så dock stor enighet om att enkla dispensansökningar skall avgöras av en ledamot och att komplicerade sådana bör avgöras i en mer kvalificerad sammansättning. Vid 1981 års reform utgick man från att en stor majoritet av dispensansökningarna var enkla att avgöra. Andelen mål som avgjorts av en ledamot kom under åren efter reformen att stanna vid – enligt RU:s siffror – 40 procent. Under den tid som hunnit förflyta sedan RU avlämnade sitt betänkande ökade denna andel till omkring 50 procent åren 1985–1986 och uppgår nu till omkring 60 procent. Denna utveckling och remissutfallet, särskilt synpunkterna från HD:s ledamöter, talar för att regeln om att dispensprövningar får avgöras av en enda ledamot nu bör bli huvudregel.

Man kan, med hänsyn till att andelen mål som avgörs av en ledamot redan ligger så högt som 60 procent, inte förvänta sig några större lättnader i arbetsbördan med en sådan reform. Det är dock inte uteslutet att den nuvarande lagtextens uttryckliga anvisning om att endomarkompetensen är en undantagsregel ibland har medfört ett onödigt restriktivt utnyttjande av möjligheterna att avgöra frågor om prövningstillstånd med en enda ledamot.

Enligt RU har det sina fördelar att man i lagtexten markerar viljeinriktningen bakom reformen, medan *HD:s ledamöter* i sitt remissvar har uttryckt önskemål om att frågan om hur många ledamöter som skall delta i prövningen skall lämnas öppen. HD:s ledamöter anser vidare att det finns anledning att behålla den nuvarande flexiblare regeln enligt vilken en sammansättning med två ledamöter inte är utesluten. I förarbetena till 1981 års reform anförde departementschefen att en sammansättning med två ledamöter inte var utesluten, om HD skulle finna det lämpligt. Det framhölls samtidigt att en sådan prövning kan medföra svårigheter när ledamöterna har olika mening (prop. 1980/81:154 s. 16). RU har uttryckligen avfärdat en sammansättning om två ledamöter (betänkandet s. 164), medan *hovrätten över Skåne och Blekinge* för sin del anser att dispensfrågan alltid skall avgöras av två ledamöter.

Genom att låta endomarkprövningen bli huvudregel, markeras också viljeinriktningen bakom reformen. Att därutöver direkt ange när en större sammansättning skall pröva målet anser jag inte vara nödvändigt. En sådan instans som HD kan med fullt förtroende anförtros att själv avgöra detta. Det räcker därför enligt min mening att ange att fler än tre ledamöter inte får delta i prövningen. Därigenom undviker man rekvisitet "svår att bedöma" och de problem som kan uppstå vid tolkningen därav, samtidigt som en sammansättning med två ledamöter inte utesluts. I likhet med HD:s ledamöter och hovrätten över Skåne och Blekinge anser jag nämligen

att en sammansättning med två ledamöter kan ha fördelar. Utrymmet för en sådan sammansättning ökar genom mitt förslag. Som jag redan antytt är det en fördel om HD kan ges ett så fritt spelrum som möjligt i fråga om de mål som varken kan betecknas som enkla eller komplicerade. Med mitt förslag finns det alltså utrymme för en ledamot att hänskjuta prövningen till en större sammansättning — två eller tre ledamöter — även om frågan inte skulle vara "svår" att bedöma.

Jag föreslår därför en ändrad lydelse av 3 kap. 6 § andra stycket RB och att huvudregeln alltså blir att frågor om prövningstillstånd får avgöras av en ledamot. Jag föreslår också att det i lagtexten anges att fler än tre ledamöter inte får delta i prövningen.

2.7.3 Sammansättningen vid prövning av vissa resningsansökningar

Mitt förslag: Upprepade resningsansökningar som rör samma sak får avslås eller avvisas av en enda ledamot, om sökanden inte har anfört något nytt som är av betydelse för prövningen av ansökan.

Utredningens förslag överensstämmer i princip med mitt förslag.

Remissinstanserna tillstyrker utredningens förslag.

Skälen för mitt förslag: Att en part använder ett särskilt rättsmedel — resning, återställande av försutten tid eller besvär över domvilla — innebär ett ifrågasatt processuellt ingripande mot ett lagakraftvunnet avgörande. Ett sådant ingripande kan i många fall vara utomordentligt känsligt, inte minst med hänsyn till motpartens intressen. Detta motiverar en prövning med en kvalificerad sammansättning i HD. 1981 års reform medförde att ansökningar om resning, återställande av försutten tid och besvär över domvilla numera får prövas av tre ledamöter, om prövningen är av enkel beskaffenhet. I annat fall gäller huvudregeln att fem ledamöter skall delta. Mot denna bakgrund torde något egentligt reformutrymme inte finnas. En viss avlastning kommer säkert också att märkas i fråga om HD:s arbetsbörda genom de lagändringar som trädde i kraft den 1 januari 1989 och som innebär att ansökningar om resning och återställande av försutten tid i såväl tvistemål som brottmål skall prövas av hovrätterna i stället för av HD när det framförallt gäller mål som har stannat i tingsrätt (jfr avsnitt 2.1).

Som RU påpekat är det vanligt att framställningar om resning upprepas flera gånger utan att parten anför något nytt i sak. Med de gällande reglerna måste varje sådan framställning bedömas av minst tre ledamöter och av jävshänsyn brukar varje prövning så långt det är möjligt göras av ledamöter som inte tidigare har bedömt frågan. Man bör kunna ha en enklare ordning när en part återkommer med en begäran om resning utan att anföra något nytt till stöd för sin begäran. Därför bör 3 kap. 6 § RB kompletteras med en bestämmelse om att en ansökan om resning får prövas av en enda ledamot, om HD tidigare har avslagit en ansökan om resning beträffande samma avgörande och sökanden inte har anfört något

nytt som är av betydelse för prövningen av ansökan. Om prövningen mynnar ut i ett avslag eller en avvisning (se NJA 1986 s. 666), bör denna ledamot ensam kunna avgöra frågan. För bifall till en ansökan om resning bör däremot alltid krävas att minst tre ledamöter deltar.

2.7.4 Avgörande med tolv ledamöter

Mitt förslag: Som ett alternativ till plenum i HD införs möjlighet till prövning med tolv ledamöter.

Utredningens förslag överensstämmer i stora delar med mitt förslag men är något mer begränsat än mitt förslag.

Remissinstanserna: Remissutfallet är övervägande positivt. Förslaget inger enligt HD:s ledamöter inga principiella betänkligheter. Varje reform som utvidgar HD:s handlingsfrihet får enligt dess ledamöter hälsas med tillfredsställelse. Sveriges advokatsamfund och ytterligare ett par remissinstanser avstyrker dock förslaget. Enligt samfundet är det angeläget att behålla nuvarande regler med hänsyn till värdet av ”bra prejudikat”.

Skälen för mitt förslag: Enligt 3 kap. 5 § RB får en avdelning inom HD besluta att ett mål eller viss i målet uppkommen fråga skall avgöras av HD i dess helhet (plenum) om den på avdelningen rådande meningen avviker från en rättsgrundsats eller lagtolkning som förut varit antagen av HD. Regeln har gällt alltsedan systemet med avdelningar infördes på 1860-talet. Hänskjutande till plenum får också – efter lagändring år 1972 – äga rum om det i annat fall är av särskild betydelse för rättstillämpningen att målet eller frågan avgörs av HD i dess helhet. Undantag från dessa regler görs endast för mål där den tilltalade är häktad eller om ett avgörande i plenum skulle innebära menlig tidsutdräkt och målet enligt särskild föreskrift skall handläggas skyndsamt. Vid avgörande i plenum skall samtliga HD:s ledamöter delta, om laga hinder inte möter.

Regeln om hänskjutande av en fråga eller ett mål till plenum när den på avdelningen rådande meningen avviker från en tidigare av HD antagen rättsgrundsats eller lagtolkning är fakultativ men torde inom HD betraktas som jämförlig med en obligatorisk regel (Welamson, Rättegång VI, andra upplagan 1978 s. 183). På grund av den komplexitet som målet eller frågan nästan ofrånkomligt är förenad med när ett hänskjutande till plenum sker, brukar pleniavgöranden föregås av en omfattande skriftväxling och många och långa diskussioner ledamöterna emellan. Enligt Welamson (a. a. s. 184) är detta ”i det närmaste en praktisk nödvändighet, eftersom en fri diskussion av avancerade juridiska spörsmål i en mer än 20-hövdad församling lätteligen tenderar till att bli helt ohanterlig”. Enligt Welamson förklaras i sin tur förfarandet med utväxling av skriftliga synpunkter mellan ledamöter före plenum att hänskjutande till plenum föranleder avsevärd tidsutdräkt med målets avgörande.

Pleniavgöranden i HD har blivit alltmer ovanliga. Under de senaste 50 åren har mål avgjorts i plenum 22 gånger. De tre senaste pleniavgörandena

meddelades år 1980, 1985 och 1988. Att pleniavgöranden är sällsynta behöver inte innebära att ett reformbehov saknas. Det kan lika gärna vara ett tecken på motsatsen. Ett avgörande i plenum innebär en omständlig och tidskrävande procedur som påverkar HD:s arbetskaper i övrigt. Det innebär att man tänker sig noga för innan man hänskjuter ett mål till plenum. En smidigare ordning skulle således både kunna innebära resursbesparingar och en bättre prejudikatbildning.

Att HD endast om det finns starka skäl ändrar tidigare praxis är av vikt inte minst av hänsyn till förutsebarheten i rättstillämpningen. Den nuvarande ordningen ger därför starka garantier för kontinuitet. Samtidigt skulle det kunna medföra att en föråldrad rättsuppfattning består. Även om man bortser från riskerna för att plenisystemets svårhanterlighet också kan leda till att en avdelning undantagsvis kan tvingas resonera sig förbi ett tidigare avgörande, finns det alltså rättspolitiska skäl för att man åtminstone för vissa fall skapar ett alternativ till plenum. RU föreslår mot den nu redovisade bakgrunden, och med den finska modellen med s. k. förstärkt avdelning som förebild, en förenkling som innebär att HD avgör vissa av de mål och frågor som med nuvarande regler skulle gå till plenum med en sammansättning som utgör ett mellanting mellan avdelning och plenum, i princip hälften av det totala antalet justitieråd, tolv ledamöter.

Enligt min mening är RU:s förslag ändamålsenligt. Det har också tillstyrkts av de flesta remissinstanserna. Att man har en ordning som tillåter att ändrade rättsgrundsatser och lagtolkningar på ett enkelt sätt kan vinna inträde i rättssystemet är särskilt viktigt, om HD:s prejudikatbildande roll förstärks i enlighet med mina övriga nu framlagda förslag. Jag har emellertid svårt att se skälen bakom den av RU förordade begränsningen till mål och frågor som avses i första meningen av 3 kap. 5 § första stycket, när den på avdelningen rådande meningen avviker från en rättsgrundsats eller lagtolkning som förut varit antagen av HD. Enligt min mening är det också angeläget att mål och frågor som är av särskild betydelse för rättstillämpningen – andra meningen i 3 kap. 5 § första stycket – i större utsträckning än i dag skall kunna avgöras i en mer kvalificerad sammansättning än HD med fem ledamöter. Bestämmelserna i 3 kap. 5 § bör över huvud taget kunna få en annan betydelse genom den av mig föreslagna reformen om att HD skall kunna begränsa sin prövning till prejudikatfrågan i målet (se avsnitt 2.2). Tillämpningsområdet för den nya bestämmelsen bör alltså enligt min mening kunna utvidgas till att omfatta hela första stycket av 5 §.

Mot de synpunkter som har framförts under remissbehandlingen om att avgöranden med tolv ledamöter skulle få ett mindre värde än HD:s avgöranden i plenum vill jag anföra följande. Vissertligen har den av RU föreslagna ordningen presenterats som ett alternativ till plenum. Mitt utvidgade förslag kan emellertid lika gärna beskrivas som ett alternativ till HD:s avgöranden på avdelning. HD:s avgöranden på avdelning är i sig nog så goda som prejudikat. Min avsikt är i första hand att förbättra förutsättningarna för HD att, när det är påkallat, ändra på tidigare av HD antagna rättsgrundsatser och lagtolkningar, något som en avdelning av HD bör undvika att göra på egen hand. Jag vill också förbättra möjligheterna för HD att avgöra mål eller frågor som är av särskild betydelse för rättstill-

lämpningen i en extra kvalificerad sammansättning. Alternativet är här ofta – med hänsyn till den omständliga proceduren vid plenum – ett avgörande på avdelning. Mot denna bakgrund kan jag inte se annat än fördelar med att införa möjligheter för HD att avgöra mål och frågor med tolv ledamöter.

Jag föreslår därför att bestämmelser om att de mål eller frågor som med nu gällande regler skall avgöras i plenum alternativt får avgöras med en sammansättning om tolv ledamöter. Bestämmelserna kan, särskilt med hänsyn till det mer vidsträckta tillämpningsområde som jag föreslår, tas in i 3 kap. 5 § RB och behöver inte, såsom i RU:s förslag, tas in i en ny paragraf. Jag återkommer till den närmare utformningen av bestämmelserna i specialmotiveringen. Jag vill dock redan här påpeka att jag inte anser det nödvändigt att uttryckligen i lagtexten föreskriva att en sammansättning med tolv ledamöter endast får komma i fråga om avdelningen enhälligt omfattar en avvikande mening och att det för en sådan sammansättning skulle krävas att rättsgrundsatsen eller lagtolkningen tidigare antagits av en avdelning, inte av HD i plenum eller av tolv ledamöter. I dessa hänseenden anser jag att det av RU och mig föreslagna minoritetsinflytandet – fyra av de tolv ledamöterna skall kunna begära ett hänskjutande till plenum – är tillräckligt. Till skillnad från RU:s förslag utgör mitt förslag också ett alternativ om ett pleniavgörande skulle innebära avsevärd tidsutdräkt (tredje stycket). Det följer inte minst av att den nya bestämmelsen enligt mitt förslag generellt utgör ett alternativ till pleniavgöranden. Samtidigt innebär mitt förslag att också ett hänskjutande till tolv ledamöter får underlätas, om ett sådant skulle innebära avsevärd tidsutdräkt med målets avgörande.

Ett avgörande av HD med tolv ledamöter bör jämföras med ett avgörande i plenum när det gäller möjligheterna att avgöra mål på handlingarna. Bestämmelserna i 55 kap. 12 § RB bör därför kompletteras i detta hänseende.

2.7.5 Dispensprövning eller ändrad sammansättning vid prövning av talan mot vissa slutliga beslut

Mitt förslag: Hovrättens slutliga beslut i en fråga som har direkt anknytning till ett mål eller ärende som hovrätten redan har avgjort skall omfattas av reglerna om dispensprövning. Överklagande av hovrätts avvisningsbeslut i sådana fall som avses i 54 kap. 16 § RB, som inte heller i fortsättningen skall kräva prövningstillstånd, får prövas av tre ledamöter, om prövningen är av enkel beskaffenhet, och annars av fem ledamöter.

Utredningens förslag: Talan mot hovrättens beslut att avvisa en fullföljd talan mot hovrätts avgörande skall omfattas av dispensprövningsreglerna.

Remissinstanserna: HD:s ledamöter tillstyrker RU:s förslag och föreslår att dispensprövning också införs beträffande vissa slutliga beslut av hov-

rätt som fattas med anledning av en fråga som väcks i hovrätten sedan denna avgjort det mål frågan rör. I övrigt har RU:s förslag inte kommenterats under remissbehandlingen.

Skälen för mitt förslag: Jag vill i anslutning till att jag behandlar frågor om HD:s sammansättning ta upp också handläggningen i HD av fullföljd mot vissa hovrättsbeslut, nämligen sådana som hovrätt kan meddela efter det att man skilt själva saken från sig. Lagändringar i fråga om sådana beslut har aktualiserats såväl av RU (i specialmotiveringen till 54 kap. 9 §), som av HD:s ledamöter. Regeringsrätten har i en framställning till regeringen hemställt om motsvarande lagstiftningsåtgärder för regeringsrättens del. Jag återkommer till denna fråga senare (avsnitt 2.7.6).

RU:s förslag avser hovrätts beslut att avvisa en fullföljdsinlaga. Vid fullföljd beträffande ett avgörande skall den domstol som har meddelat det avgörande som fullföljden gäller pröva bl. a. om inlagan kommit in i rätt tid. Om det är en hovrätt som finner att en fullföljdsinlaga beträffande ett hovrättsavgörande har kommit in för sent och därför meddelar ett avvissningsbeslut skall talan mot avvissningsbeslutet enligt gällande ordning tas upp i HD utan någon dispensprövning (se NJA II 1943 s. 707).

Trots att ärenden av det nu diskuterade slaget i allmänhet är mycket enkla att avgöra, skall de alltså prövas av fem ledamöter. RU har också påpekat att de gällande reglerna i vissa fall kan leda till omotiverade resultat. För att klaganden skall få framgång med sin talan förutsätts rent praktiskt att klaganden kan visa att det föreligger skäl att återställa en försutten tid enligt de principer som gäller för det särskilda rättsmedlet härom (se 58 kap. 11 och 12 §§). Om klaganden kan visa sådana skäl brukar enligt RU hans besvärinlaga bedömas såsom innefattande en ansökan om återställande av försutten tid. För behandling av detta ärende krävs inte dispens och HD är domför med tre ledamöter. Det något säregna förhållandet råder alltså enligt RU att prövningen av en helt obefogad inlaga kräver deltagande av fler ledamöter än prövningen av en inlaga av samma slag som kanske är befogad. Enligt RU är det omvända förhållandet det enda rimliga. RU anser att det mest tillfredsställande sättet att lösa frågan är att ett krav på prövningstillstånd införs när det gäller en vanlig fullföljd mot ett beslut av hovrätt att avvisa en fullföljdsinlaga. RU föreslår därför en ändrad lydelse av 54 kap. 9 §. Med RU:s förslag skulle dispensprövningen vanligen kunna göras med en ledamot enligt 3 kap. 6 §. RU avser med förslaget inte att bryta den praxis som har utbildats inom HD när det gäller att i vissa fall anse en fullföljdsinlaga utgöra en ansökan om återställande av försutten tid.

Förslaget har inte föranlett några kommentarer under remissbehandlingen annat än från *HD:s ledamöter*. I den framställning från regeringsrätten som jag strax skall behandla (avsnitt 2.7.6) understryker dock regeringsrätten behovet av en motsvarande ordning för regeringsrättens del. Enligt HD:s ledamöter innebär förslaget en förenkling av handläggningen i mål där utgången vanligen är uppenbar. HD:s ledamöter anför vidare: "I anslutning härtill kan framhållas att liknande synpunkter gör sig gällande i vissa andra situationer. Enligt den nämnda paragrafen kan en prövning av fem ledamöter vara erforderlig också annars när en fråga väckts i hovrät-

ten sedan denna avgjort det mål frågan rör. I flertalet fall av detta slag saknas sakliga skäl för en sådan avvikelse från det sedvanliga förfarandet. Frågorna är vanligen av mycket enkel beskaffenhet. Prövningstillstånd bör krävas också i dessa fall. En lagändring enligt vad nu sagts skulle innebära en möjlighet till rationalisering av arbetet som ligger väl i linje med utredningens förslag i övrigt.”

Den kategori mål som HD:s ledamöter syftar på i sitt remissyttrande är de fall där hovrätten, efter att ha skilt målet från sig, fattar beslut i en processuell fråga med anknytning till målet. Ett sådant beslut, exempelvis ett beslut angående byte av offentlig försvarare som hovrätten fattar sedan man meddelat dom, har i praxis inte ansetts utgöra ett hovrättens beslut under rättegången utan ett beslut i ett från huvudmålet fristående ärende (se – särskilt rubrikerna – NJA 1950 s. 676, 1955 s. 558, 1980 s. 23; jfr även 1987 s. 135). Eftersom detta ärende har väckts först i hovrätten erfordras inte prövningstillstånd. Dessa fall är tämligen jämförbara med det fall RU tagit upp till behandling, klagan över hovrätts beslut att avvisa en fullföljd till HD.

RU har som skäl för sitt ändringsförslag anfört att de aktuella målkategorierna prövas i en alltför kvalificerad sammansättning. Samma skäl ligger bakom förslaget från HD:s ledamöter. Följderna av att såsom RU och HD:s ledamöter föreslår föra in ett krav på dispensprövning medför att målen i stället för att avgöras av fem ledamöter kan prövas av en enda ledamot. Först om dispens meddelas behöver saken underställas fem ledamöter.

Emellertid innebär denna lösning inte enbart att målen i de allra flesta fall kan handläggas av en enda ledamot. En sådan reform innebär också att möjligheterna att få besvären omprövade i HD beskärs. Ändring kan ju efter en sådan lagändring ske i HD endast efter prejudikatdispens eller efter extraordinär dispens. Dispens kan inte medges på den grunden att det föreligger anledning att ändra på hovrättens beslut. Det är med andra ord inte enbart – eller ens i första hand – en fråga om i vilken sammansättning HD skall pröva målet. Det är i grunden självfallet en fråga om det finns skäl att begränsa parts möjligheter till omprövning i HD över huvud taget.

Förslaget från HD:s ledamöter har samtidigt pekat på den från systematiska synpunkter något märkliga ordningen att det med dagens regler fordras prövningstillstånd för överprövning i HD av ett beslut som hovrätt fattar under rättegången rörande exempelvis förordnande av offentlig försvarare medan det för exakt samma typ av beslut inte erfordras dispens om hovrätten fattar sitt beslut först efter det att man meddelat dom i målet, trots att frågan i båda fallen har väckts först i hovrätten.

Enligt 54 kap. 9 § RB gäller ett krav på prövningstillstånd beträffande dom eller slutligt beslut i mål eller ärenden som har väckts vid tingsrätt. Regleringen anknyter endast till om det aktuella målet eller ärendet har prövats av hovrätt såsom andra instans och det saknar betydelse om den fråga som fullföljden till HD avser har aktualiserats först i hovrätten eller om den tidigare har bedömts av tingsrätten. Enligt 54 kap. 13 § krävs vidare prövningstillstånd vid fullföljd mot hovrätts beslut under rättegång-

en oavsett om den fråga som beslutet avser har väckts först i hovrätten eller tidigare har prövats av tingsrätten (NJA II 1943 s. 703).

De beslut HD:s ledamöter och RU syftar på liknar i många avseenden varandra men är likväl av lite olika slag. Det är dels fråga om beslut med avseende på för sent framställda yrkanden (fallet NJA 1980 s. 23), dels frågor om offentlig försvarare och liknande i och för den förestående HD-processen (fallen NJA 1950 s. 676 och 1955 s. 558), dels de av RU påtalade avvísningfallen. Ytterligare andra liknande slag av beslut kan förekomma.

För samtliga dessa slag av beslut kan man enligt min mening inledningsvis slå fast att en prövning i HD på fullsuttan avdelning förefaller onödigt kvalificerad med hänsyn till frågornas beskaffenhet. Det innebär ett slöseri med HD:s resurser som man bör försöka komma till rätta med.

Vad som direkt skulle kunna tala mot ett införande av krav på dispensprövning är att frågorna väckts först i hovrätt. Ett krav på dispensprövning kan nämligen sägas stämma mindre väl överens med grundtanken bakom dagens reglering, nämligen att en part inte skall förvägras rätt till omprövning i åtminstone en instans. Mot bakgrund av att 54 kap. 9 § RB inte förutsätter att den *fråga* som fullföljden till HD avser har prövats också av tingsrätt kan dock detta skäl inte tillmätas någon avgörande betydelse. I så fall borde man enligt min mening ifrågasätta också den gällande ordningen när det exempelvis gäller hovrätts beslut under rättegången i frågor som väckts först i hovrätten. Det är jag inte beredd att göra. Några ändringsförslag i den riktningen har heller inte framförts vare sig av RU eller under remissbehandlingen. Jag anser tvärtom att den gällande ordningen, även efter ändringsdispensens avskaffande, är ändamålsenlig och rimlig. En ändring av dispensprövningsreglerna så att de endast skall omfatta frågor som prövats i två instanser eller – vilket kunde vara ett tänkbart alternativ – ett återinförande av ändringsdispensen för sådana frågor som väckts först i hovrätt skulle komplicera regleringen i onödan.

När det då gäller frågan om det finns skäl att införa dispensprövning gör sig enligt min mening olika synpunkter gällande för de olika typerna av beslut.

Beträffande *hovrätts beslut med avseende på för sent framställda yrkanden* är jag helt ense med HD:s ledamöter. Det kan knappast anföras några skäl för att dessa beslut skall kunna omprövas i HD utan föregående dispensprövning. Huvudregeln är att hovrätts domar och beslut i mål och ärenden som väckts vid tingsrätt inte kan komma under HD:s prövning med mindre dispensskäl föreligger, oavsett om den fråga som fullföljden avser har väckts i tingsrätt eller hovrätt. Om det mål som det för sent framställda yrkandet hänför sig till är väckt i tingsrätt, borde samma regler gälla som gäller för fullföljd av målet som sådant. Den nu gällande särbehandlingen är snarast en juridisk-teknisk konsekvens av dispensreglernas utformning och torde inte vara byggd på ändamålsöverväganden. Mycket talar alltså för att *dispensprövning* införs vid överklagande av detta slags hovrättsbeslut.

Vad beträffar överklagande av *hovrätts beslut att avvisa en fullföljdsinlägga* – RU:s förslag – finns det däremot enligt min mening anledning att

överväga alternativa lösningar för att nå det åsyftade resultatet. Den fråga som fullföljden här avser kan inte så direkt hänföras till den avslutade hovrättsrättegången som de nyss behandlade frågorna. Beslutet är i större utsträckning fristående från denna rättegång och överklagandet avser dessutom frågan om överklagande skall få ske till HD eller inte. Den har därmed vissa likheter med sådana överklaganden som sker med anlitande av extraordinära rättsmedel. Redan detta kan motivera en mer kvalificerad sammansättning än den enmansprövning som dispensprövningen för med sig.

Jag tycker dessutom att det finns direkta skäl mot en dispensprövning för detta slag av fullföljd. Enligt min mening har nämligen hovrättens beslut att avvisa överklagandet sådan karaktär att mycket talar för att beslutet som sådant bör kunna omprövas av HD, oavsett om det föreligger dispensskäl eller inte. Dispensreglerna passar helt enkelt mindre väl.

Därtill kommer den inom HD utbildade praxis som RU redovisat, nämligen att inlagan, om klaganden kan visa att det föreligger skäl att återställa en försutten tid, av HD brukar bedömas som innefattande en ansökan om återställande av försutten tid. RU har inte avsett att bryta denna praxis. Inte heller jag ser några skäl till ändring på denna punkt. Sådana framställningar prövas av minst tre ledamöter.

RU:s förslag har i och för sig inte motiverats med att det finns skäl för att införa dispensprövning. Det har motiverats med att de gällande sammansättningsreglerna inte är tillfredsställande. Jag är som jag redan nämnt ense med RU om att gällande sammansättningsregler inte är anpassade till målens beskaffenhet. Detsamma kan emellertid enligt min mening sägas i fråga om samtliga de beslut som avses i 54 kap. 16 § RB, nämligen hovrätts beslut varigenom missnöjesanmälan eller ansökan om återvinning eller återupptagande eller revisions- eller besvärstalan mot hovrätts dom eller beslut avvisats. Jämfört med den sammansättning som gäller för de extraordinära rättsmedlen förfaller en fullsutten avdelning innebära en onödigt kvalificerad sammansättning för de nu aktuella frågorna. Med en lagändring som innebär att *sammansättningsreglerna ändras* för prövning av samtliga de mål som avses i 54 kap. 16 § RB skulle man närma sig det av RU åsyftade resultatet samtidigt som regleringen i fråga om HD:s sammansättning vid prövning av avvisningsbeslut blir enhetlig. Jag är därför benägen att, i stället för att införa en dispensprövning, förorda att dessa beslut prövas med samma sammansättning som gäller för de extraordinära rättsmedlen, dvs. tre eller fem ledamöter. För denna lösning talar också den motsvarande ändring som jag föreslår för regeringsrättens del. Jag återkommer strax till detta (avsnitt 2.7.6).

När det slutligen gäller hovrätts *beslut i frågor om förordnande av offentliga försvarare och liknande* är jag mer tveksam. Att hovrätt får fatta beslut i frågor om förordnande av offentlig försvarare – 1950 års rättsfall – sedan man skilt målet från sig framgår av 21 kap. 4 § RB. Frågor om allmän rättshjälp och om biträde enligt rättshjälpslagen som aktualiseras efter det att hovrätten skilt målet från sig och innan fullföljd skett till HD skall däremot enligt nu gällande regler prövas av rättshjälpsnämnd (18 § rättshjälpslagen). Ett sådant överklagande som bedömdes i 1955 års rätts-

fall lär därför inte bli aktuellt i framtiden. Den motsvarighet till 21 kap. 4 § RB som finns på rättshjälpsområdet — 43 § rättshjälpslagen — kan förbigås här eftersom den är begränsad till att avse rättshjälp genom offentligt biträde.

Vad som talar mot en dispensprövning är att frågan om offentlig försvarare i de nu aktuella fallen uteslutande har avseende på den förestående HD-processen. Besluten har därmed vissa likheter med de nyss behandlade avvisningsbesluten.

Vad som samtidigt talar för att införa dispensprövning för denna typ av överklaganden är att hovrätts beslut angående offentlig försvarare som meddelas under rättegång eller i samband med dom i målet inte kan komma under HD:s bedömning annat än efter prövningstillstånd. Det kan vid denna jämförelse synas något oegentligt att omprövning får ske i HD utan dispensprövning om hovrätten meddelar sitt beslut först efter det att dom i målet har meddelats. Besluten har därmed vissa likheter med de beslut som hovrätt fattar i fråga om för sent framställda yrkanden.

Hovrätts beslut i fråga om förordnande av offentliga försvarare intar i ett avseende en särställning; de kan omprövas på nytt i HD om HD beviljar prövningstillstånd för målet som sådant. En omprövning av försvararfrågan innan man vet om det blir aktuellt att meddela dispens för målet som sådant är därför måhända inte nödvändig. Prövningen borde i princip kunna stanna vid hovrättsprövningen, på samma sätt som i fråga om hovrätts beslut som meddelas under rättegång. Härav skulle följa att dispensprövning är en lämplig lösning.

Vid bedömningen av frågan om vilken lösning man bör välja bör naturligtvis viss hänsyn också tas till de fördelar som är förenade med en så enhetlig reglering som möjligt. Ett sådant hänsynstagande ger emellertid ingen direkt ledning i detta fall, eftersom jag redan har uttalat mina preferenser för två olika slags lösningar för de två övriga slagen av beslut som faller inom den kategori vi talar om här. Jag är emellertid beredd att låta den omständigheten att dispensprövning utgör huvudregel för prövning i HD fälla avgörandet. Eftersom inga speciella skäl talar emot *dispensprövning* borde alltså en sådan äga rum. För denna lösning talar också att dispensprövningsreglerna därmed skulle bli tillämpliga för samtliga de beslut som kan falla inom den nu beskrivna kategorin, även sådana som inte uttryckligen har nämnts här. Det bör påpekas att en sådan regel inte blir tillämplig om frågan om dispensprövningsreglernas tillämplighet har reglerats särskilt i annan lagstiftning, såsom exempelvis är fallet i 15 kap. 7 § andra stycket sekretesslagen (1980:100).

Sammansättningsvis föreslår jag alltså att det förslag som HD:s ledamöter framfört i sitt remissyttrande genomförs och att dispensprövning således införs vid talan mot hovrätts slutliga beslut i ett ärende som direkt anknyter till ett mål eller ärende som har väckts i tingsrätt och som redan har avgjorts i hovrätten. Bestämmelserna bör fogas till 54 kap. 9 § första stycket RB. I fråga om de avvisningsbeslut som avses i 54 kap. 16 § RB föreslår jag i enlighet med vad jag nyss sagt ändrade sammansättningsregler i stället för dispensprövning. Bestämmelser härom bör fogas till 3 kap.

2.7.6 Regeringsrättens sammansättning i vissa fall

Mitt förslag: Vid prövning av talan mot beslut varigenom besvär avvisats såsom för sent inkomna skall regeringsrätten vara domför med tre regeringsråd.

Skälen för mitt förslag: I en skrivelse till regeringen den 1 juni 1987 har regeringsrätten hemställt att lagstiftningsåtgärder motsvarande dem som RU föreslår för HD genom ändring av 54 kap. 9 § RB snarast vidtas också för regeringsrättens del. De ändringar som åsyftas är RU:s förslag i fråga om hovrätts avvisningsbeslut som jag nyss behandlat (avsnitt 2.7.5).

Enligt 4 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar är regeringsrätten delad i avdelningar som är lika behöriga att ta upp mål som regeringsrätten handlägger. Enligt 4 a § dömer fem regeringsråd på avdelning. Avdelningen är dock domför med fyra regeringsråd om tre av dessa är ense om slutet. Vid prövning av bl.a. ansökningar om resning och återställande av försutten tid är avdelningen domför med tre regeringsråd om prövningen är av enkel beskaffenhet. Vid beslut om avvisande av för sent inkomna besvär och avskrivning av mål efter återkallelse är avdelningen domför med tre regeringsråd. Vid behandling av frågor om prövningstillstånd slutligen skall tre regeringsråd delta.

Enligt 7 § förvaltningsprocesslagen (1971:291) skall numera, efter en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 1987 (prop. 1985/86:80) besvär till regeringsrätten över kammarrätts beslut tillställas kammarrätten, som också har att avvisa besvären om de kommit in för sent. Talan mot kammarrättens avvisningsbeslut förs hos regeringsrätten.

I skrivelsen till regeringen anför regeringsrätten att den genom beslut den 10 juni 1987, som fattats i plenum, avgjort besvär över kammarrätts avvisningsbeslut av detta slag och därvid funnit att prövningstillstånd inte erfordras (jfr RÅ 1987 ref 60). Det anförs vidare att regeringsrätten har ansett att det för domförhet vid prövning av sådana besvär erfordras fyra eller fem ledamöter. Regeringsrätten understryker i sin skrivelse behovet av en sådan lagändring som RU föreslagit för HD i fråga om hovrätts avvisningsbeslut, dvs. dispensprövning.

Jag har samma uppfattning när det gäller regeringsrättens överprövning av kammarrätts avvisningsbeslut som jag nyss redovisat i fråga om hovrätts motsvarande beslut. Gällande regler för regeringsrätten, som innebär en prövning på fullsuttan avdelning, innebär en sammansättning som är alltför kvalificerad med hänsyn till frågornas beskaffenhet.

Jag har för HD:s del avvisat tanken på att införa dispensprövning för dessa beslut (avsnitt 2.7.5). Enligt min mening bör en avdelning av regeringsrätten vara domför med tre ledamöter vid prövning av talan mot beslut om avvisande av för sent inkomna besvär. Härigenom kommer

domförhetsreglerna för HD och regeringsrätten att sammanfalla i mycket stor utsträckning. Det finns – särskilt mot bakgrund av den gällande lydelsen av 4 a § förvaltningsdomstolslagen – inga skäl att införa en begränsning motsvarande den som föreslås för 3 kap. 5 § RB om att prövningen skall vara av enkel beskaffenhet för en sammansättning om tre ledamöter. Med hänsyn till bestämmelserna i 2 § lagen (1971:309) om behörighet för allmän förvaltningsdomstol att pröva vissa mål – som innebär att regeringsrätten i vissa fall får pröva om besvärerna har kommit in i rätt tid – bör domförhetsregeln i 4 a § vid beslut om avvísande av för sent inkomna besvär kvarstå oförändrad.

Jag föreslår därför en ändrad lydelse av 4 a § förvaltningsdomstolslagen i enlighet med det sagda.

2.8 Nya sätt att föra fram prejudikatfrågor till HD

2.8.1 Inledning

Det är sällan som tvister på förmögenhetsrättens område prövas av HD. Detta beror framförallt på att det över huvud taget är ganska sällan som mer komplicerade tvister på detta område kommer under domstols prövning. Näringslivets tvister har sedan lång tid tillbaka i stor utsträckning handlagts i privat skiljeförfarande. Tvister mellan konsument och näringsidkare klaras rätt ofta ut av allmänna reklamationsnämnden. Nämnden kan inte avgöra tvister på ett för parterna bindande sätt och dess avgöranden kan inte verkställas genom kronofogdemyndigheten. Nämndens prövning leder i stället till rekommendationer – i allmänhet över 4000 per år – som i de allra flesta fall leder till en uppgörelse mellan parterna. Också på försäkringsområdet prövas tvister ofta i en rådgivande nämnd.

Det sagda i förening med den gallring som instanssystemet leder till medför att antalet HD-avgöranden på förmögenhetsrättens område är obetydligt.

Skiljedomar är i princip inte offentliga. Hittills gjorda försök att få till stånd en publicering av särskilt intressanta skiljedomar har inte lett till något resultat.

Ett sätt att förbättra prejudikatbildningen på förmögenhetsrättens område skulle kunna vara att föra över en del av de tvister som nu handläggs av skiljenämnder till de allmänna domstolarna. Detta har ofta diskuterats. Flera utredningsförslag har presenterats utan att någon egentlig lösning åstadkommits. Under de senaste 60 åren har frågan behandlats av bl. a. processkommissionen, processlagberedningen och stadsdomstolsutredningen. Det senaste utredningsförslaget kom från domstolskommittén i betänkandet (SOU 1972:22) Skiljedomstol.

Som en röd tråd genom de många betänkandena går tanken att söka åstadkomma ett så slagkraftigt domstolsalternativ att parter inom näringslivet åtminstone i vissa fall skulle se det som förmånligare att välja detta än skiljeförfarande. Av förslagen kan nämnas inrättande av specialdomstolar med en sammansättning av jurister och experter, regler om att ett skiljeavgörande skall kunna överklagas till HD och regler om rätt att efter proroga-

tionsavtal väcka talan i hovrätt som skulle handlägga målet under medverkan av experter. Domstolskommittén föreslog ett eninstansförfarande förlagt till tingsrätt i särskild sammansättning med möjlighet för parterna att utse bisittare.

Eftersom skiljeförfarandet är förenat med stora och svåröverblickbara kostnader kan det inte uteslutas att även ekonomiskt starka parter kan ha ett intresse av en alternativ tvistlösningsmodell som innehåller åtminstone vissa av de fördelar som ett skiljeförfarande innebär jämfört med en domstolsprocess enligt nuvarande regler. För de parter som i och för sig skulle vara betjänta av skiljeförfarandets särskilda möjligheter men som av ekonomiska skäl tvingas avstå därifrån måste ett sådant alternativ framstå som tilltalande.

Erfarenheterna av många års utredningsarbete stämmer dock till eftertanke.

Det finns flera anledningar till att näringslivet föredrar skiljeförfarande framför domstolsprocess, bl. a. önskemålet om sekretess, möjligheten att bestämma rättsens sammansättning och intresset av ett snabbt avgörande. Ett annat skäl är möjligheterna att få avgörandet verkställt utomlands, vilket för skiljedomarnas del tillgodoses genom 1958 års New Yorkkonvention om erkännande och verkställighet av utländska skiljedomar. Denna konvention har tillträtts av ett mycket stort antal stater, däribland Sverige.

Svenska domar på förmögenhetsrättens område kan idag verkställas utomlands i mycket begränsad omfattning. Bortsett från konventioner på vissa specialområden har vi konventionsåtaganden endast med övriga nordiska länder, med Schweiz och med Österrike. Denna situation torde dock komma att förändras inom en inte alltför avlägsen framtid. Frågan om en svensk anslutning till 1988 års Luganokonvention om domstols behörighet och om verkställighet av domar på privaträttens område övervägs för närvarande inom justitiedepartementet. Luganokonventionen är öppen för alla stater inom hela EG-EFTA-området och ganska stora förändringar i fråga om verkställighet utomlands av svenska domar, liksom verkställighet i Sverige av utländska domar, kan därför komma att inträffa.

Om parterna ingår ett avtal om att inte överklaga tingsrättens avgörande (jfr avsnitt 2.4), dvs. avtalar om en eninstansprövning, skulle önskemålet om ett snabbt, slutligt avgörande av tvisten kunna uppfyllas. Om ett sådant avtal om fullföljdsförbud kombineras med ett prorogationsavtal enligt 10 kap. 16 § RB skulle man möjligen kunna vara åtminstone en bit på väg mot ett alternativ till skiljeförfarande.

Min främsta ambition i detta ärende är nu inte att skapa ett alternativ till skiljeförfarande utan att finna metoder för att få fram sådana prejudikatfrågor till HD som med nu gällande regler sällan kommer dit. Det gäller också att finna vägar för att få prejudikatfrågor snabbt avgjorda. Om de nya vägar som anlitas dessutom har den effekten att parterna ser domstolsprövning som ett möjligt alternativ till skiljeförfarande är det naturligtvis en fördel.

För att komma till rätta med bristerna i prejudikatbildningen skisserar

RU vissa lösningar som innebär att prejudikatfrågor förs till HD på andra vägar än de traditionella. RU:s recept är samspel i stället för konkurrens, en form av sammansmältning av privat tvistlösning och statlig prejudikatbildning som innebär att man undviker eller söker överbrygga de konflikter som finns mellan olika former för tvistlösning och rättskipning. Enligt RU skulle de skisserade lösningarna kunna tillgodose också det stora reformbehov i fråga om prejudikatbildningen i konsumenträttsliga frågor som belagts genom reklamationsutredningens betänkande (SOU 1978:40) Tvistlösning på konsumentområdet och genom remissbehandlingen av detta. Genom att söka nya vägar för prejudikatbildningen skulle man alltså kunna undvika särlösningar för konsumentområdet.

RU lägger inte fram förslag till några lagtekniska lösningar utan presenterar endast en idéskiss som underlag för en remissomgång avsedd att ge svar på frågor om förutsättningarna för att genomföra förslagen.

Remissutfallet är blandat. Genomgående anser dock även de positivt inställda remissinstanserna att några lagändringar som innebär att nya arbetsuppgifter läggs på HD inte bör genomföras nu, innan man sett följderna av de övriga framlagda lagändringarna.

Innan jag går närmare in på de av RU skisserade lösningarna (avsnitt 2.8.2 och 2.8.3) vill jag framhålla följande. Det är hög tid att pröva nya vägar för prejudikatbildningen. De av RU skisserade lösningarna framstår som mycket tilltalande. Frågorna är emellertid komplicerade och kräver noggranna överväganden. Jag delar i princip RU:s och remissinstansernas uppfattning att det är för tidigt att redan nu skapa en ordning som innebär att HD får ytterligare krävande och helt nya arbetsuppgifter; följderna för HD:s arbetsläge om mina nu framlagda förslag genomförs bör kunna överblickas innan en sådan reform träder i kraft. Jag avser emellertid att arbeta vidare med dessa frågor och räknar med att återkomma till dem inom en snar framtid.

I ett avseende anser jag emellertid att man redan nu bör gå fram med ett reformförslag, nämligen såvitt avser möjlighet för tingsrätt att i vissa fall hänskjuta prejudikatfrågor till HD. Jag har redan varit inne på detta (avsnitt 2.4). Enligt min mening vore det en fördel om man redan nu i en starkt begränsad form kunde pröva nya vägar för att främja prejudikatbildningen. En sådan reform skulle kunna fungera som ett försök både i vad avser utformningen av reglerna och i vad avser HD:s möjligheter att hantera nya typer av mål.

Jag vill i detta sammanhang ta upp också en annan fråga som RU behandlat i samma del av betänkandet, nämligen frågan om ekonomiska bidrag till parterna som ett medel att främja prejudikatbildningen. RU konstaterar att det för vissa situationer framstår som befogat att staten helt eller delvis svarar för parternas kostnader för processen i HD men är inte beredd att förorda en reform redan nu. Jag ansluter mig i likhet med de flesta remissinstanserna till RU:s uppfattning och anser att det är för tidigt att nu överväga dessa frågor.

Mitt förslag: Tingsrätten skall under pågående rättegång i ett dispositivt tvistemål kunna hänskjuta en prejudikatfråga till HD för prövning, om parterna samtycker till detta och har avtalat att inte överklaga tingsrättens dom enligt bestämmelserna i 49 kap. 1 § RB.

Utredningens förslag: RU har i idéskissens form lanserat tanken på att införa regler som gör det möjligt inte bara för tingsrätt utan också för skiljenämnder, allmänna reklamationsnämnden och andra tvistlösningsorgan att under pågående handläggning hänskjuta en prejudikatfråga till HD för avgörande genom en rättsförklaring.

Remissinstanserna: Idén har fått ett blandat mottagande under remissbehandlingen. Särskilt från domstolshåll är intresset svalt. Många remissinstanser ser dock positivt på förslaget. Hit hör bl. a. JK, kommerskollegium, riksrevisionsverket, HD:s ledamöter, Stockholms tingsrätt, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Industriförbundet och Stockholms handelskammare i vars gemensamma yttrande Sveriges Grossistförbud och SHIO-Familjeföretagen har instämt, SACO/SR, Svenska bankföreningen och Svenska Sparbanksföreningen. Ingen remissinstans förordar dock att förslaget genomförs omedelbart. Man anser att detta förslag, liksom övriga förslag som RU presenterat i betänkandets idédel, bör anstå till dess att man sett utfallet av övriga framlagda förslag och framför allt hur de påverkar HD:s arbetsbörda.

Skälen för mitt förslag: En snabb, billig och enkel väg att skapa prejudikat skulle kunna öppnas om tingsrätterna fick hänskjuta en prejudikatfråga till HD och få den besvarad redan innan tingsrätten avgör själva målet. En stor fördel med ett sådant system är att prejudikatbehovet kan tillgodoses också då den som förlorar målet inte har intresse av att överklaga. För den enskilda parten kan det vara betungande om hans mål blir ett pilotfall och förs genom instanserna upp till HD, medan andra mål får vila i avvaktan på prejudikatet. Det skulle således många gånger vara bättre för alla inblandade om prejudikatfrågan kunde prövas på ett så tidigt stadium som möjligt.

RU har, utan att föreslå några lagtekniska lösningar, skisserat en reform enligt vilken bl. a. tingsrätt under pågående handläggning skall kunna hänskjuta en prejudikatfråga till HD.

De argument som de positiva remissinstanserna framför till stöd för förslaget är att prejudikatbildningen främjas genom att den skulle kunna ske på ett billigare, snabbare och enklare sätt än med dagens regler. Andra remissinstanser hävdar motsatsen och menar att det skulle medföra fördröjning, fördyring och merarbete för domstolar och parter.

Somliga remissinstanser varnar för att förslaget kan medföra att HD överhoppas med nya arbetsuppgifter som skulle inverka menligt på HD:s hantering av de vanliga målen. Från andra håll anförs att HD inte torde få någon extra arbetsbörda, eftersom antalet vanliga överklaganden till HD lär minska i motsvarande mån. Ett par remissinstanser har ifrågasatt om

inte mer rationella lösningar kan sökas inom ramen för gällande regelsystem, t. ex. genom en utökad användning av institutet mellandom.

I en del fall leder mellandomar till processekonomiska vinster genom att man kan få upp en prejudikatfråga till HD både snabbare och i mer renodlad form än om hela målet handläggs i ett sammanhang. Om det i ett enskilt fall skall vara meningsfullt med en mellandom, måste det dock finnas kvar tvistiga och svårutredda frågor i målet som inte omfattas av mellandomen. Detta innebär att det med nuvarande regler i många fall uppkommer en dubbel processkedja i målet, dels avseende mellandomen, dels avseende den slutliga domen. Mellandomen leder därför till fördelar endast om den blir det slutliga avgörandet i målet. En konsekvens härav är att mellandomen endast passar för vissa fall. Det kan också finnas andra anledningar till att mellandomens möjligheter utnyttjas sparsamt, bl. a. att reglerna om förutsättningarna för mellandom uppfattas som invecklade.

Det är tänkbart att man, åtminstone delvis, kan komma till rätta med dessa problem genom ändringar i reglerna om mellandom. Den frågan övervägs för närvarande inom justitiedepartementet på grundval av betänkandet (Ds 1988:66) Några processrättsliga frågor. En eventuell reform av mellandomsinstitutet utesluter dock inte att man parallellt överväger andra vägar att främja prejudikatbildningen. Institutet mellandom har ju inte heller tillkommit i första hand för att gagna rättsbildningen utan för att på ett processekonomiskt fördelaktigt sätt få en för övriga delar av målet avgörande fråga prövad med förtur.

En annan kritik mot RU:s förslag som framförts under remissbehandlingen är att det strider mot instansordningens princip och begränsningsrätternas och hovrätternas funktioner. Det anförs vidare att det är principiellt felaktigt med en ordning som innebär att en domstol skall fråga en annan domstol till råds. Reformen skulle också enligt vissa remissinstanser kunna innebära en urholkning av principen om att tyngdpunkten i domstolsprocessen skall ligga i tingsrätten.

Jag har viss förståelse för dessa argument. Under alla omständigheter bör man gå försiktigt fram med en reform på detta område. Det är viktigt att man inte genom nya oprövade metoder urholkar det system som gäller för den primära rättsbildningen.

Det är emellertid enligt min mening inte omöjligt att redan nu genomföra en begränsad reform. Om man knyter an till reglerna om partsavtal om fullföljdsförbud (jfr avsnitt 2.4), kan man nämligen undvika de problem remissinstanserna pekat på och samtidigt uppväga de nackdelar för prejudikatbildningen som ett avtal om eninstansprövning innebär. Till övriga fördelar med ett avtal om fullföljdsförbud i form av tidsvinst och överblickbara kostnader skulle därmed kunna läggas den fördelen att tingsrättens dom kan få ett moment av HD-prövning. Det är inte uteslutet att en sådan reform skulle kunna innebära ett steg på väg mot ett alternativ till skiljeförfarande.

Om parterna är bundna av ett avtal enligt vilket tingsrättens dom inte får överklagas, finns det drastiskt uttryckt ingen instansordningens princip att värna om längre; processen skulle i alla händelser stanna i tingsrätten. Det finns vad jag kan se inga principiella hinder mot en reform som

innebär att man i ett sådant fall tillåter tingsrätten att underställa HD en prejudikatfråga för bedömning. Som jag ser det är det tvärtom enbart fördelar förenade med en sådan ordning. HD får tillfälle att forma prejudikat samtidigt som domstolsprövningen i övrigt koncentreras till en enda instans. En reform med denna inriktning skulle, tvärtemot vad vissa remissinstanser befarat med RU:s förslag, kunna förstärka tingsrätternas roll i rättskipningen. I stället för att urholka principen om att tyngdpunkten i processen skall ligga i tingsrätten förstärker man den.

En sådan reform skulle också innebära en utveckling av tankarna bakom mitt förslag om att HD efter överklagande i vanlig ordning skall kunna begränsa sin prövning till en prejudikatfråga i målet (avsnitt 2.2). Om tingsrätterna ges möjlighet att hänskjuta prejudikatfrågor till HD, kommer denna renodling av HD:s roll i hanteringen av målen att förstärkas ytterligare.

Eftersom parterna när som helst – och även när rättegången i tingsrätten närmar sig slutet – kan avtala om ett fullföljdförbud, skulle en sådan hänskjutandemöjlighet inte enbart komma vissa parter till godo. Tvärtom skulle alla parter som önskar få ett snabbt och billigt avgörande av sin tvist kunna åtnjuta denna möjlighet, om förutsättningarna i övrigt för ett hänskjutande är uppfyllda.

Ett förslag med denna inriktning skulle automatiskt innebära att brottmålen faller utanför. Detta är också i linje med vad som kommit fram under remissbehandlingen.

Det har under remissbehandlingen framförts ytterligare invändningar mot på RU:s förslag som även träffar mitt nu skisserade, mer begränsade förslag. En nackdel med att tingsrätten hänskjuter en prejudikatfråga till HD skulle nämligen vara att sakfrågorna inte då är tillräckligt utredda och att rättsfrågorna inte är så väl belysta när de kommer till HD som efter överklagande i vanlig ordning. Jag är medveten om att detta i viss mån kan begränsa möjligheterna för HD att besvara prejudikatfrågor under tingsrättsprocessen. När det gäller mera komplicerade eller övergripande rättsfrågor som enligt HD:s uppfattning inte har blivit tillräckligt belysta kan resultatet således bli att HD – trots att frågan i och för sig har intresse från prejudikatsynpunkt – måste avstå från en prövning. Det bör emellertid inte hindra en reform. Jag återkommer ytterligare till dessa frågor i det följande.

Från vissa remissinstanser har det framförts som en nackdel med reformen att HD:s uttalanden i prejudikatfrågan skulle få ett sämre prejudikatvärde än HD:s övriga avgöranden. Jag har lite svårt att dela denna uppfattning. För det första är varje prejudikat från HD självfallet bättre än inget alls. Och det finns enligt min mening inget underlag för ett påstående att prejudikat som tillkommit efter hänskjutande direkt från tingsrätten under ett pågående mål generellt sett skulle vara mindre värt än ett annat prejudikat. Det viktiga är att den fråga som väljs ut lämpar sig för prejudikatbildning.

Även om ett hänskjutande skulle visa sig praktiskt värdefullt endast i ett mindre antal fall, finns det flera andra skäl för en reform. Den innebär ett försök att främja prejudikatbildningen och att finna nya vägar härför. De

vunna erfarenheterna kan också senare vara av värde vid en eventuell utbyggnad av reformen. Det är heller inte uteslutet att denna reform i viss utsträckning kan ersätta det fristående rättsförklaringsinstitut som RU skisserar i betänkandet (jfr avsnitt 2.8.3).

Jag föreslår därför att en möjlighet för tingsrätterna att under pågående handläggning under vissa förutsättningar hänskjuta en prejudikatfråga till HD öppnas redan nu.

Enligt RU:s idéskiss skulle man inte inskränka sig till tingsrätterna utan också låta systemet omfatta skiljenämnder, allmänna reklamationsnämnden och vissa andra tvistlösande organ.

Det torde av vad jag redan sagt framgå att jag i likhet med remissinstanserna – liksom för övrigt RU – anser att en reform som inbegriper också andra tvistlösande organ än tingsrätter bör anstå tills vidare. Förslaget i denna del har som jag redan nämnt fått ett blandat mottagande under remissbehandlingen. Från näringslivshåll välkomnar man tanken som sådan samtidigt som man ifrågasätter om skiljenämnder kommer att utnyttja denna möjlighet. Man pekar härvid särskilt på behovet av sekretess och en snabb handläggning. Liksom många av remissinstanserna anser jag att RU:s idéer om att på detta sätt söka åstadkomma en sammansmältning av offentlig och privat tvistlösning och därigenom främja prejudikatbildningen är tilltalande. Det är samtidigt ett mycket genomgripande förslag som bl. a. kan komma att bli betungande för HD och inverka menligt på hanteringen av de vanliga målen. Detta talar enligt min mening starkt för att man väntar och ser hur de övriga förslag jag lägger fram påverkar arbetssituationen i HD och, framför allt, hur den nyss föreslagna begränsade reformen i fråga om hänskjutande från tingsrätt slår.

Förslagets närmare utformning

När det gäller bestämmelsernas närmare utformning är jag i stora delar ense med RU. HD:s ledamöter har också funnit dessa regler vara i allmänhet välmotiverade. I ett par avseenden har den mer begränsade reform jag föreslår medfört en något annorlunda utformning.

Reformen bör för det första enligt vad jag redan sagt begränsas till att avse de dispositiva tvistemålen.

En grundläggande förutsättning för att tingsrätten skall kunna hänskjuta en prejudikatfråga till HD under målets handläggning bör vidare vara att domstolsprövningen kommer att stanna i och med tingsrättens dom, dvs. att parterna har ingått ett avtal om att inte överklaga tingsrättens dom. Ett sådant avtal kan redan enligt gällande rätt ingås sedan tvist väl uppstått mellan parterna. Avtal som har ingåtts innan tvist uppstått mellan parterna har jag nyss behandlat (avsnitt 2.4 och specialmotiveringen till 49 kap. 1 § i avsnitt 5.1). Av denna begränsning följer också att hovrätterna, liksom enligt RU:s förslag, hålls utanför reformen.

Ett annat krav bör vara att parterna har samtyckt till att frågan hänskjuts till HD.

Hänskjutandet bör avse en fråga vars prövning av HD är av vikt för ledning av rättstillämpningen, dvs. en prejudikatfråga i samma betydelse

som jag utvecklat tidigare i anslutning till de nya reglerna om partiell dispens för prejudikatfrågor (jfr avsnitt 2.2).

Enligt RU borde det därutöver krävas att det enligt tingsrättens bedömning föreligger särskilda skäl att hänskjuta frågan till HD. Detta har kritiserats under remissbehandlingen eftersom det skulle medföra en alltför restriktiv tillämpning. Med den inriktning på reformen jag förordar finns det ännu mindre anledning att föreskriva att särskilda skäl skall föreligga. Jag tror inte att det finns något utrymme för ett missbruk av rätten att hänskjuta prejudikatfrågor till HD. Jag tror i stället att omständigheterna i de enskilda målen lägger mer än tillräckliga hinder i vägen. I motsats till RU anser jag därför att det inte heller i övrigt behöver föreskrivas några andra villkor för ett hänskjutande (jfr betänkandet s. 135). Om parterna är ense om att målet innehåller en fråga vars prövning i HD, enligt deras mening, är av vikt för ledning av rättstillämpningen och tingsrätten delar denna uppfattning, bör frågan få hänskjutas. En naturlig spärr ligger redan i det förhållandet att parterna och tingsrätten är medvetna om att HD inte tar upp frågan till prövning om det inte föreligger prejudikatdispensskäl. Det bör givetvis inte komma i fråga att hänskjuta t. ex. endast därför att tingsrätten anser frågan svårutredd. Det finns ingen anledning befara att tingsrätterna skulle hänskjuta en fråga om man inte tror att det finns åtminstone rimliga förutsättningar för prejudikatdispens.

Denna tingsrättens prövning skall inte förväxlas med en preliminär dispensprövning.

Man kan knappast undvika att det i vissa fall där tingsrätten hänskjuter en prejudikatfråga till HD görs ett extraarbete som visar sig onödigt antingen därför att HD inte beviljar prövningstillstånd eller därför att målet tar en sådan vändning under den fortsatta handläggningen i tingsrätten att HD:s uttalande i prejudikatfrågan visar sig inte längre vara aktuellt i målet. Jag anser inte att det finns några större nackdelar med detta. Parterna har lämnat sitt samtycke till att frågan hänskjutits till HD. I det sistnämnda fallet har HD:s uttalande visserligen inte haft någon betydelse för det aktuella målet. Likväl har ett prejudikat skapats och detta är det främsta syftet med reformen.

Frågan skall formuleras av tingsrätten i samråd med parterna. Den kommer antagligen oftast att bygga på ostridiga sakförhållanden. Det är lättare att tänka sig att parterna då samtycker till att hänskjutande sker. Det bör dock inte uteslutas att parterna kan enas om en fråga som blir aktuell endast om sakfrågorna bedöms på ett visst sätt. För värdet av själva prejudikatet spelar det inte någon egentlig roll hur det förhåller sig med riktigheten av de premisser som frågeställningen bygger på. Till saken hör också att utredningen rörande sakfrågorna får mindre betydelse för prövningen i HD redan med mitt förslag att HD efter ordinär fullföljd skall kunna begränsa sin prövning till en prejudikatfråga i målet (avsnitt 2.2). En annan sak är att det kan vara svårt att precisera dessa premisser om sakförhållandena är stridiga. Samtidigt kan naturligtvis stridiga sakfrågor i det enskilda fallet utgöra ett direkt hinder mot att över huvud taget hänskjuta prejudikatfrågan i målet till HD. Jag är, inte minst genom

påpekanden härom under remissbehandlingen, väl medveten om att det kan vara svårt att formulera prejudikatfrågan.

Av det sagda följer också att hänskjutande normalt inte bör komma i fråga förrän i ett sent skede av tingsrättsprocessen. Även om parterna har gjort upp om att driva processen i prejudikatsyfte bör tingsrätten således i allmänhet vänta med att hänskjuta till dess att förberedelsen är avslutad. En lämplig tidpunkt är rättens sammanfattning av parternas ståndpunkter enligt 42 kap. 16 § RB. Den är ofta nödvändig för HD:s hantering av frågan om målet är komplicerat och i okomplicerade mål kan sammanfattningen åstadkommas utan nämnvärt besvär. Det bör inte heller uteslutas att frågan om ett hänskjutande blir aktuell först under huvudförhandlingen i tingsrätten.

För att HD skall ta upp frågan bör, som jag redan har varit inne på, krävas att det föreligger prejudikatdispensskäl av samma slag som jag redogjort för i anslutning till förslaget om att begränsa prövningen i HD till prejudikatfrågan (avsnitt 2.2). I likhet med vad HD:s ledamöter anfört i sitt remissyttrande bör HD kunna begränsa dispensen om den hänskjutna frågan har för stor vidd eller annars är olämpligt avgränsad.

Det är inte meningen att parterna skall föra en särskild process i HD rörande prejudikatfrågan. Det bör alltså normalt inte förekomma någon skriftväxling parterna emellan i HD. HD bör genom framställningen och den bifogade underrättsakten ha fått tillräckligt underlag för sin bedömning. HD bör naturligtvis vara oförhindrad att föreskriva om skriftväxling mellan parterna, om det skulle behövas.

HD:s bedömning av prejudikatfrågan i dessa fall utgör visserligen rättsskipning av ett något annorlunda slag än den som domstolen hittills ägnat sig åt. Detta talar i och för sig för RU:s uppfattning att dessa HD:s avgöranden bör få en särskild beteckning och kallas rättsförklaring. Jag är likväl tveksam till fördelarna med och behovet av en ny terminologi. Jag vill i detta sammanhang hänvisa till vad jag anförde i denna fråga i anslutning till min redogörelse för förslaget att HD skall kunna begränsa sin prövning till en prejudikatfråga (se avsnitt 2.2). Jag förordar därför att man inte heller för dessa slag av avgöranden inför nya beteckningar. Enligt min mening bör HD:s avgöranden av en prejudikatfråga som hänskjutits från tingsrätten kunna avgöras genom ett slutligt beslut enligt bestämmelserna i 17 kap. 1 § RB. Det behövs därmed inga särskilda regler härom.

HD:s sammansättning vid dispensprövningen bör vara densamma som efter fullföljd av talan mot ett hovrättsavgörande, dvs. en och högst tre ledamöter. Det finns heller ingen anledning att överväga särskilda sammansättningsregler för prövningen i HD av prejudikatfrågan som sådan.

Ett par remissinstanser har kritiserat RU:s uttalanden om att HD:s avgörande av prejudikatfrågan skall anses bindande vid den senare handläggningen av målet. Jag har redan varit inne på denna fråga i ett annat sammanhang (avsnitt 2.2). Det följer redan av allmänna principer att tingsrätten vid målets fortsatta handläggning har att hålla sig till HD:s bedömning av prejudikatfrågan. Särskilda regler härom anser jag vara obehövliga.

Det behövs heller inga särskilda regler om fördelningen av ansvaret för de rättegångskostnader som uppstår med anledning av att en prejudikatfråga hänskjutits till HD. Bestämmelserna i 18 kap. 15 § RB om rättegångskostnadernas fördelning vid fullföljd av talan är inte tillämpliga eftersom de förutsätter att målet har överklagats till HD eller att HD har återförvisat ett mål. Om tingsrätten hänskjuter en prejudikatfråga till HD äger själva rättegången rum i tingsrätten. Det är alltså tingsrättens sak att pröva frågor om rättegångskostnader också i den del de hänför sig till en prejudikatfråga som har prövats av HD.

Ett beslut varigenom en tingsrätt bifaller eller avslår en begäran om hänskjutande bör inte kunna överklagas. I praktiken torde det inte uppstå några problem eftersom ett hänskjutande förutsätter ett betydande mått av samförstånd såväl parterna inbördes som mellan parterna och rätten. Det krävs enligt min mening inga särskilda regler härom. Om ett samtycke återkallas innan tingsrätten hunnit hänskjuta frågan till HD, faller frågan. Det ligger enligt min mening i sakens natur att ett samtycke inte kan återkallas sedan framställningen väl avlåtits till HD, eftersom det är tingsrätten och inte parterna som har underställt HD frågan. Någon jämförelse med bestämmelserna i exempelvis 56 kap. 12 § och 52 kap. 12 § om att besvärstalan får återkallas innan HD slutligen har avgjort målet kan därför inte göras. Enligt min mening krävs inga särskilda regler härom. Inte heller krävs några särskilda regler för den situationen att målet återkallas i tingsrätten sedan denna hänskjutit en prejudikatfråga till HD. Givetvis underrättar tingsrätten i sådant fall HD om att frågan inte längre är aktuell.

Enligt RU:s förslag, som ju är betydligt mer vittsyftande än mitt förslag, inte minst genom att det inbegriper hänskjutande av prejudikatfrågor också från skiljenämnder, allmänna reklamationsnämnden och andra tvistlösningsorgan, kan bestämmelser ges i ett nytt kapitel i RB. Det begränsade förslaget jag förordar bör — åtminstone i avvaktan på en mer övergripande språklig och redaktionell översyn av RB — inordnas i den befintliga kapitelindelningen, och då lämpligen i 56 kap., som behandlar besvärprocessen i HD. Därutöver behövs en hänvisning i 42 kap. till dessa nya bestämmelser. Jag föreslår således att rubriken till 56 kap. ändras och att tre nya paragrafer, 15–17 §§, fogas till 56 kap. samt att en ny paragraf, 17 a §, fogas till 42 kap.

2.8.3 Språgrevision och fristående rättsförklaringar

Mitt ställningstagande: Någon möjlighet till s. k. språgrevision och fristående rättsförklaringar bör inte införas nu.

Utredningen: RU föreslår i en idéskiss, utan några förslag till lagtekniska lösningar, ett system som innebär rätt för part att med förbigående av hovrätt överklaga ett avgörande från tingsrätten direkt till HD genom s. k. språgrevision. I samma del av betänkandet skisseras en ordning enligt

vilken en prejudikatfråga skall kunna underställas HD för en rättsförklaring utan anknytning till en konkret tvist.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanserna är kritiska eller tveksamma till tanken på att införa möjlighet till s. k. språngrevision. Ett par remissinstanser tillstyrker fortsatt utredning härom. Idén om s. k. fristående rättsförklaringar har fått ett mer positivt om än blandat mottagande.

Skälen för mitt ställningstagande: RU har efter utländska förebilder, i syfte att skapa förutsättningar för en snabbare och billigare prejudikatbildning, skisserat en ordning enligt vilken den part som förlorar målet vid tingsrätten skall med förbigående av hovrätten kunna överklaga tingsrättens dom direkt till HD genom s. k. språngrevision. Många av remissinstanserna har ifrågasatt behovet av en sådan möjlighet. Också RU själv har, särskilt mot bakgrund av tankarna om att införa möjligheter för tingsrätt att hänskjuta prejudikatfrågor till HD, ifrågasatt utrymmet för och behovet av att på detta sätt förkorta instanskedjan. Såsom RU också funnit skulle ett sådant system inte kunna fungera utan någon form av sorteringsmekanism och endast kunna komma i fråga för vissa måltyper och då under särskilda förutsättningar. Regleringen kan med andra ord komma att bli komplicerad. Jag är i sakens nuvarande läge inte övertygad om att det är en framkomlig väg för att förbättra prejudikatbildningen.

Likväl skulle en ordning som den av RU skisserade i en del fall kunna medföra fördelar och en ytterligare förfining av regelsystemet. Mitt nyss nämnda förslag att tingsrätt under pågående rättegång skall kunna hänskjuta en prejudikatfråga till HD, om fullföljdsförbud har avtalats mellan parterna, ligger också ganska nära ett system som tillåter part att överklaga direkt till HD. Särskilt mot denna bakgrund och med hänsyn till de regler jag föreslår om att HD efter fullföljd i vanlig ordning skall kunna begränsa prövningstillståndet till en prejudikatfråga i målet är det enligt min mening inte uteslutet att någon form av s. k. språngrevision i framtiden skulle kunna vara en möjlig väg att ytterligare förbättra prejudikatbildningen. Jag vill därför inte utesluta att en reform med denna inriktning skulle kunna genomföras på lite längre sikt.

RU har på ett inträngande sätt argumenterat för behovet av fristående rättsförklaringar, alltså att en prejudikatfråga skall kunna underställas HD för en rättsförklaring utan anknytning till en konkret tvist. Behovet har också vitsordats under remissbehandlingen av bl. a. HD:s ledamöter, Sveriges advokatsamfund, konsumentverket/KO, Svenska bankföreningen, Försäkringsjuridiska föreningen och Sveriges industriförbund. Samtidigt har många remissinstanser, och då inte bara de negativt inställda, pekat på flera svårlösta problem av såväl principiell som praktisk natur med en sådan nyordning.

Det gäller bl. a. förhållandet mellan fristående rättsförklaringar och lagstiftning, svårigheterna att få frågeställningen allsidigt belyst och intresset av ett kontradiktoriskt förfarande tillgodosett. Endast någon enstaka remissinstans förordar ett omedelbart genomförande av en sådan reform. Man anser i allmänhet att ytterligare utredning och överväganden erfordras eller att resultatet av övriga nu framlagda förslag bör avvaktas innan man lägger helt nya krävande arbetsuppgifter på HD.

En reform med denna inriktning är enligt min mening angelägen, inte minst därför att den kan tillgodose prejudikatbehovet på konsumenträttens område. Men jag delar samtidigt remissinstansernas uppfattning att en sådan reform innehåller många komplicerade frågor som kräver ytterligare utredning och analys.

Erfarenheterna av reglerna om att tingsrätt under pågående rättegång får hänskjuta en prejudikatfråga till HD (avsnitt 2.8.2) kan också tjäna till ledning vid dessa fortsatta överväganden. I vissa fall – förmodligen dock inte på konsumentområdet – skulle t. o. m. detta förslag kunna ersätta eller i vart fall starkt begränsa behovet av fristående rättsförklaringar. Det är inget som hindrar parter som är ense om behovet av ett prejudikat från att ingå ett avtal om fullföljdsförbud enligt 49 kap. 1 § RB och att i samråd driva processen i tingsrätt med det enda syftet att erhålla ett avgörande av HD rörande en prejudikatfråga under tingsrättsprocessen. En sådan ordning kanske i viss utsträckning till och med kan vara att föredra framför fristående rättsförklaringar; genom förberedelsen i tingsrätten blir frågeställningen utredd samtidigt som kraven på ett kontradiktoriskt förfarande blir tillgodosett.

2.8.4 Överklaganderätt för statliga myndigheter

Mitt ställningstagande: Någon allmän regel om överklaganderätt för statliga myndigheter införs inte.

Utredningen: RU diskuterar i den senare delen av betänkandet frågan om att ge statliga myndigheter generell rätt att överklaga domstols beslut, dock utan att lägga fram några förslag.

Remissinstanserna är genomgående negativt inställda till en allmän regel som ger statlig myndighet rätt att överklaga domstols avgörande. De allra flesta menar att frågan om överklaganderätt för statlig myndighet kan och får övervägas vid utformningen av lagstiftningen på olika materiella områden. Någon remissinstans tillstyrker fortsatt utredning i fråga om enpartsärenden.

Skälen för mitt ställningstagande: RU diskuterar i betänkandets idédel möjligheterna att införa en mer allmän fullföljdsrätt för statliga organ för att få en förbättrad prejudikatbildning på de områden där det förekommer skyddsvärda allmänna intressen. Resonemangen utgör snarast ett diskussionsunderlag och innehåller inga egentliga ställningstaganden från utredningens sida. Man avfärdar dock i princip tanken på en sådan fullföljdsrätt beträffande vanliga tvistemål och koncentrerar framställningen till de enpartsärenden där den lägre domstolsinstansen beviljar parten den sökta åtgärden. I fråga om olika lagtekniska lösningar anvisar RU som en framkomlig väg att frågan om en mer allmän fullföljdsrätt för statliga organ får beaktas vid utformningen av lagstiftningen på de olika materiella områden som rör de enpartsärenden det främst är fråga om. Ett alternativ skulle vara att man inför en lag med en generell bestämmelse om fullföljdsrätten. RU påpekar särskilt att bestämmelser av detta slag inte passar in i RB.

Jag delar uppfattningen att fullföljdsfrågan liksom hittills bör beaktas vid utformningen av lagstiftningen på olika aktuella materiella områden. Fördelarna med en sådan ordning är stora. Bestämmelserna kan utformas mot bakgrund av förhållandena på det enskilda rättsområdet, och andra skäl för och emot fullföljdsrätten än behovet av en förbättrad prejudikatbildning kan beaktas. Som någon remissinstans påpekat kan avsaknaden av vägledande prejudikat på områden där allmänna intressen står på spel också rättas till genom lagstiftning. Frågan om en allmän rätt för statliga organ att överklaga i fråga om enpartsärenden som handläggs av domstolarna under HD hänger också samman med reglerna för handläggningen av domstolsärenden i stort. Dessa regler lär inom en inte alltför avlägsen framtid bli föremål för en mer allmän översyn. Några nya regler om överklagningsrätt för statliga myndigheter bör mot denna bakgrund inte införas nu.

3 Ikraftträdande

Jag föreslår att de lagändringar jag nu förordat träder i kraft den 1 juli 1989.

I fråga om övergångsbestämmelserna får jag hänvisa till specialmotiveeringen (avsnitt 5.1).

4 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu anfört har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i äktenskapsbalken,
3. lag om ändring i föräldrabalken,
4. lag om ändring i lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs,
5. lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar,
6. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),
7. lag om ändring i lagen (1972:206) om felparkeringsavgift samt
8. lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189).

Förslagen under 4. och 7. har upprättats i samråd med chefen för arbetsmarknadsdepartementet respektive chefen för kommunikationsdepartementet. Förslagen bör fogas till regeringsprotokollet i detta ärende som *bilaga 4*.

5 Specialmotivering

5.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

3 kap. 5 §

Paragrafen, som innehåller bestämmelser om att mål eller i mål uppkomna frågor i vissa fall skall avgöras av HD i plenum, har kompletterats med bestämmelser om att HD alternativt får avgöra sådana mål eller frågor med tolv ledamöter. Ändringarna har behandlats i den allmänna motive- ringen, avsnitt 2.7.4. Paragrafen har därutöver ändrats i redaktionellt hänseende.

Första stycket har kompletterats med bestämmelser som innebär att en avdelning i stället för att hänskjuta ett mål eller en fråga i målet till plenum, kan välja att hänskjuta målet eller frågan till avgörande av tolv ledamöter. Sammansättningsformen är avsedd att fungera som ett enklare alternativ till plenum. Det är naturligt att en sammansättning med tolv ledamöter inte kommer till användning i mer komplicerade eller kontro- versiella fall. Om den aktuella rättsgrundsatsen eller lagtolkningen har antagits av HD i plenum eller av tolv ledamöter, bör ett hänskjutande till tolv ledamöter normalt heller inte förekomma. Det kan likaledes te sig naturligt att avdelningen avstår från den mindre sammansättningen om avdelningen inte är enhällig. Att ett hänskjutande till tolv ledamöter inte sker i fall som bör avgöras av HD i plenum garanteras inte minst av minoritetsregeln i första styckets tredje mening.

Vilka tolv ledamöter som skall delta i avgörandet torde få avgöras genom någon form av lottning. Bestämmelser härom kan tas upp i arbets- ordningen för HD.

Andra stycket är oförändrat i sak medan *tredje stycket* har kompletterats med regler om avgörande med tolv ledamöter. Ändringen har kommente- rats i den allmänna motiveringen. *Fjärde stycket* är oförändrat i sak.

3 kap. 6 §

Paragrafen, som innehåller regler om HD:s sammansättning, har ändrats i tre hänseenden, nämligen i fråga om prövningen av dispensansökningar, av vissa resningsansökningar och av fullföljd mot vissa avvisningsbeslut. Bestämmelserna har kommenterats i den allmänna motiveringen, avsnitt 2.7.2, 2.7.3 och 2.7.5.

Första stycket innehåller de grundläggande bestämmelserna om domför- het och motsvarar de första och sista meningarna i första stycket i dess nu gällande lydelse. Avdelningen är enligt dessa bestämmelser domför med fem ledamöter. Högst sju ledamöter får sitta i rätten.

I *andra stycket* har bestämmelser om att avdelningen i vissa fall är domför med tre ledamöter samlats och räknas nu upp i tre olika punkter. De första och tredje punkterna motsvarar den andra meningens i första stycket i dess nuvarande lydelse. I den tredje punkten, som avser frågor om häktning och reseförbud, har en formell begränsning uttryckligen gjorts till sådana fall som avses i 55 kap. 8 § andra stycket tredje meningens. Någon

saklig ändring åsyftas inte. Begränsningen torde redan gälla (se prop. 1980/81:154 s. 18, 20, 45 och 51).

Domförhållsregler såvitt avser återstoden av de frågor som tas upp i 55 kap. 8 § återfinns i förevarande paragrafs sista stycke.

Den andra punkten i andra stycket är ny och hänför sig till talan mot sådana hovrätts avvisningsbeslut som avses i 54 kap. 16 §, dvs. beslut varigenom missnöjesanmälan, ansökan om återvinning eller återupptagande eller revisions- eller besvärstalan mot hovrätts dom eller beslut avvisas. Sammansättningsreglerna har ändrats så att talan mot dessa avvisningsbeslut, i stället för att alltid följa huvudregeln om fem ledamöter, skall kunna prövas med tre ledamöter, dvs. i samma sammansättning som gäller för prövning av frågor rörande de extraordinära rättsmedlen. Bestämmelsen har kommenterats i den allmänna motiveringen, avsnitt 2.7.5. En liknande, mer begränsad ändring har införts i fråga om regeringsrätten, jfr den allmänna motiveringen, avsnitt 2.7.6 och specialmotiveringen, avsnitt 5.5.

Det tredje stycket är också nytt och utgör ett undantag till bestämmelsen i andra stycket första punkten. Bestämmelsen hänför sig till det inte ovanliga fallet att HD redan har avslagit eller avvisat en resningsansökan beträffande samma avgörande. Angående bestämmelsens närmare innebörd hänvisas till den allmänna motiveringen, avsnitt 2.7.3.

Det fjärde stycket, som motsvarar paragrafens tidigare andra stycke, innehåller domförhållsregler vid dispensprövningen. I stället för tidigare bestämmelser om att tre ledamöter skall delta i prövningen med möjlighet till prövning med en enda ledamot om tillståndsfrågan är av enkel beskaffenhet gäller nu endomarkompetensen som huvudregel. Om frågans beskaffenhet kräver det får tillståndsfrågan avgöras av flera ledamöter, dock inte flera än tre. Också denna fråga har behandlats i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.7.2).

Det femte stycket, som motsvarar paragrafens tidigare tredje stycke, är oförändrat i sak och innehåller domförhållsregler vid avskrivning av mål och vid prövning av bl. a. frågor om inhibition.

42 kap. 17 a §

Denna paragraf är ny och innehåller en hänvisning till de nya reglerna i 56 kap. 15–17 §§ som innebär att tingsrätten under pågående rättegång kan hänskjuta en prejudikatfråga till HD. Bestämmelserna har kommenterats utförligt i den allmänna motiveringen, avsnitt 2.8.2 (jfr också specialmotiveringen till 56 kap. 15–17 §§).

49 kap. 1 §

Paragrafen innehåller de grundläggande bestämmelserna om överklagande av tingsrätts dom. En nyhet är att avtal om att inte överklaga tingsrättens dom skall kunna ingås även innan tvist har uppstått mellan parterna. Ändringen har behandlats i den allmänna motiveringen, avsnitt 2.4.

Det andra stycket innehåller bestämmelser om giltigheten av ett avtal

om att inte överklaga tingsrättens dom och fanns tidigare i paragrafens sista stycke. Bestämmelserna har nu lyfts fram som ett undantag till paragrafens första stycke. Det nuvarande andra stycket, som behandlar rättsmedel mot tredskodomar, har därmed hamnat sist i paragrafen. Det krav som gällt hittills för att ett avtal om fullföljdsförbud skall vara giltigt, nämligen att det skall ha träffats först efter tvistens uppkomst, har tagits bort. Avtal får således träffas också i fråga om eventuella framtida tvister. För mål om mindre värden gäller dock alltjämt den tidigare regeln om att avtal om förbud mot att överklaga inte får ingås förrän efter det att tvist har uppstått mellan parterna. Detta framgår av styckets sista mening. I fråga om bestämmelsernas närmare innehåll hänvisas till den allmänna motiveringen, avsnitt 2.4.

Återstoden av paragrafens nuvarande tredje stycke har placerats i *tredje stycket*. Enligt detta kan, liksom hittills, ensidiga utfästelser göras formlöst om det sker efter domen.

Även om tingsrätten skulle känna till att parterna har träffat ett avtal om att inte överklaga tingsrättens dom skall fullföljdshänvisning meddelas. Om domen skulle överklagas, trots avtalet, skall avtalet beaktas endast efter invändning från klagandens motpart (se NJA 1978 s. 327). Det är hovrätten som skall pröva om fullföljdsförbudet gäller (50 kap. 6 § och 51 kap. 6 §).

Paragrafen har ett visst samband med de nya reglerna i 56 kap. 15–17 §§ som föreskriver att tingsrätten under pågående rättegång kan hänskjuta en prejudikatfråga till HD för besvarande. En förutsättning för ett sådant hänskjutande är att parterna har ingått ett avtal om att inte överklaga tingsrättens dom.

Det *fjärde stycket* motsvarar med några språkliga ändringar det nuvarande andra stycket.

54 kap. 1 §

Paragrafen innehåller de grundläggande bestämmelserna om överklagande av hovrätts dom. En nyhet är att ett avtal om att inte överklaga hovrättens dom får ingås även innan det har uppstått tvist mellan parterna. Motsvarande ändring har gjorts i 49 kap. 1 § angående överklagande av tingsrätts dom. Bestämmelsen har kommenterats i den allmänna motiveringen, avsnitt 2.4, jfr också specialmotiveringen till 49 kap. 1 §.

54 kap. 2 a §

Paragrafen är ny och föreskriver att hovrätts beslut om ersättning till offentlig försvarare för processen i tingsrätt i princip inte får överklagas och att hovrätt av prejudikatskäl kan medge undantag från fullföljdsförbudet. I fråga om bestämmelsens närmare innebörd hänvisas till den allmänna motiveringen, avsnitt 2.3, och till specialmotiveringen till 49 c § rätts-hjälpslagen, avsnitt 5.6.

I paragrafen regleras frågan i vilka fall prövningstillstånd enligt 54 kap. 10 § behövs för att talan mot hovrätts dom eller slutliga beslut skall kunna prövas av HD.

Paragrafens *första stycke* har efter ett förslag från HD:s ledamöter kompletterats med regler om att dispens krävs också vid överklagande av hovrätts slutliga beslut i ett fristående ärende som visserligen har väckts först i hovrätten men som har direkt anknytning till ett mål eller ärende som har väckts i tingsrätten och som hovrätten redan har avgjort slutligt. Till de beslut som avses räknas bl. a. hovrätts beslut med avseende på offentlig försvarare enligt 21 kap. 4 § första stycket och hovrätts beslut med avseende på för sent framställda yrkanden. Bestämmelsen har kommenterats utförligt i den allmänna motiveringen, avsnitt 2.7.5.

Sådana hovrätts avvisningsbeslut som avses i 54 kap. 16 § omfattas inte av dispensprövningsreglerna. Det framgår av förarbetena till nämnda paragraf (NJA II 1943 s. 707). Ingen ändring har skett därvidlag. Utöver den särskilda regleringen i 54 kap. 16 § finns det uttryckliga domförhållningsregler vid prövning av talan mot dessa beslut i 3 kap. 6 §. Likväl har – i klarhetens intresse – ett uttryckligt undantag gjorts för dessa beslut i förevarande paragraf.

Paragrafen i övrigt har endast ändrats rent redaktionellt. I enlighet med RU:s förslag (betänkandet s. 176) har i paragrafens första stycke uttrycket underrätt ändrats till tingsrätt utan att någon ändring i sak åtsyftas.

I första stycket har vidare uttrycket ”i vidare mån än som framgår av 10 §” utmönstrats eftersom formuleringen är obehövlig (jfr betänkandet s. 177).

54 kap. 11 §

Paragrafen innehåller regler om partiell dispens och om verkan av att dispens inte ges. I paragrafen har införts nya bestämmelser om att ett prövningstillstånd får begränsas till en prejudikatfråga i målet. Ändringarna har behandlats i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.2).

Paragrafens *första stycke* innehåller regler om begränsning av prövningstillstånd och innehåller en nyhet: HD får begränsa tillståndet till en viss fråga vars prövning är av vikt för ledning av rättstillämpningen, en prejudikatfråga. Beträffande innebörden av detta begrepp och reformens närmare innehåll hänvisas till den allmänna motiveringen. I övrigt innehåller detta stycke den nuvarande möjligheten att begränsa tillståndet till viss del av den dom eller det slutliga beslut som den fullföljda talan avser (jfr prop. 1971:45 s. 96 ff).

Paragrafens *andra stycke* innehåller regler om vilandeförklaring av målet i övrigt när ett prövningstillstånd har begränsats enligt bestämmelserna i första stycket. Enligt den gällande lydelsen, som hänför sig till partiell dispens för en del av målet, får HD förklara frågan om meddelande av prövningstillstånd i annan del av målet vilande i avvaktan på prövningen av den dispenserade delen. HD kan alltså utvidga prövningstillståndet, om

prövningen av den dispenserade delen skulle föranleda det. Bestämmelsen har formulerats om för att också täcka de fall då HD meddelar prövningstillstånd för en prejudikatfråga. En vilandeförklaring är ofta nödvändig för att inte HD:s handlingsutrymme skall bli alltför begränsat, om HD skulle komma till annan uppfattning än hovrätten. När det gäller partiella prövningstillstånd som har begränsats till en enda fråga i målet *måste* den del till vilken prejudikatfrågan hör vilandeförklaras, eftersom domen i den del prövningstillstånd eller vilandeförklaring inte har meddelats annars skulle stå fast och vara verkställbar som en lagakraftgäande dom (jfr fjärde stycket).

Regleringen i paragrafens andra stycke innebär att HD kan begränsa prövningstillståndet till en viss fråga som är av betydelse för prejudikattbildningen och förklara den del av målet till vilken frågan hör vilande. HD kan dessutom, precis som enligt gällande regler, för att ytterligare bevara sin handlingsfrihet, förklara också andra delar av målet vilande. Övriga delar av hovrättens avgörande står fast och får, enligt paragrafens fjärde stycke, verkställas genast. När ett partiellt prövningstillstånd eller en vilandeförklaring meddelas måste det därför tydligt framgå av beslutet i vilka delar dispensfrågan inte kan prövas ytterligare och alltså får verkställas som lagakraftvunnen dom.

Om HD beviljar prövningstillstånd uteslutande för en prejudikatfråga och bedömer denna på samma sätt som hovrätten, kan HD omedelbart avgöra frågan genom dom enligt 55 kap. 12 a § andra stycket och samtidigt vägra dispens för de vilandeförklarade delarna av målet.

Om HD däremot gör en annan bedömning i prejudikatfrågan än hovrätten kan HD, med tillämpning av de nya bestämmelserna i 55 kap. 12 a § första stycket, antingen pröva målet slutligt i sak och därvid, helt eller delvis, grunda sitt avgörande av övriga frågor på hovrättens bedömning eller återförvisa målet till lägre rätt för fortsatt handläggning.

Paragrafens *tredje stycke* motsvarar med ett par språkliga justeringar nuvarande andra stycket. I detta stycke regleras vad ett beviljat prövningstillstånd omfattar.

Paragrafens *fjärde stycke* som helt motsvarar nuvarande tredje stycket har berörts ovan.

Paragrafen är tillämplig endast för sådana mål för vilka prövningstillstånd erfordras. För de mål som fullföljs till HD av RÅ, JK eller JO – som alltså inte förutsätter dispens – finns motsvarande bestämmelser i en ny paragraf, 11 a, i samma kapitel.

Genom bestämmelsen i 54 kap. 13 § är de nya reglerna i 54 kap. 11 § tillämpliga också för hovrätts beslut som inte är slutligt.

Av den ändrade lydelsen av 55 kap. 12 § framgår att HD får avgöra prejudikatfrågan utan huvudförhandling (jfr specialmotiveringen till den paragrafen).

54 kap. 11 a §

I denna paragraf, som är ny, har införts bestämmelser som gör det möjligt för HD att begränsa sin prövning till en prejudikatfråga också i mål om

allmänt åtal som överklagas till HD av RÅ, JK och JO. I 11 § finns motsvarande bestämmelser för mål som har fullföljts av parter som behöver dispens för att få sin talan prövad av HD. Bestämmelserna har behandlats utförligt i avsnitt 2.2 i den allmänna motiveringen.

Det är naturligt att ett beslut enligt denna paragraf inte tillkommer utan hörande av den som för talan i HD. Man torde kunna räkna med att RÅ, JK respektive JO i allmänhet kommer att ha samma uppfattning som HD när det gäller den lämpliga omfattningen av prövningen i HD. Beslutet att överklaga hovrättens avgörande lär också i åtskilliga fall, särskilt när det gäller RÅ, fattas mot bakgrund av att man kan räkna med ett beslut av HD att begränsa prövningen till den prejudikatintressanta frågan i målet. RÅ, JK och JO lär således ha anledning att redan i överklagandeskriften ange om man önskar en begränsad prövning i HD och, i så fall, vilken fråga man önskar omprövad.

Paragrafen är uppbyggd så att HD:s möjlighet att begränsa prövningen till en prejudikatfråga, dvs. en fråga vars prövning är av vikt för ledning av rättstillämpningen (jfr 54 kap. 11 §), uttrycks i paragrafens *första stycke*.

En förutsättning för paragrafens tillämplighet är att målet har väckts vid tingsrätt. I mål som med stöd av 2 kap. 2 § tas upp omedelbart av hovrätten och handläggs enligt bestämmelserna i 53 kap. behövs inte prövningstillstånd (54 kap. 9 §) och den tilltalade bör – oavsett vem som i det konkreta fallet har fullföljt talan – kunna påräkna en fullständig prövning i två instanser.

Av *andra stycket* framgår att HD preliminärt kan besluta om en begränsning av prövningen till prejudikatfrågan och att detta beslut kan omprövas. Prejudikatfrågans bedömning kan ju leda till att också andra delar av målet måste prövas. HD kan ta slutlig ställning till frågan om begränsning av prövningen först i samband med att målet avgörs slutligt.

Om prövningen med stöd av bestämmelserna i andra stycket begränsas till en prejudikatfråga skall enligt samma styckes andra mening målet i övrigt förklaras vilande. Vilandeförklaringen skall således avse inte bara den del av målet till vilken prejudikatfrågan hör utan även övriga delar av målet som kan ha fullföljts av RÅ, JK eller JO. Vilandeförklaring är i dessa fall obligatorisk och gäller till dess att HD bestämmer annorlunda eller prejudikatfrågan, eller hela målet, slutligt avgörs (jfr 55 kap. 12 a §).

Det preliminära beslutet om en begränsning av prövningen i HD skall enligt *tredje stycket* fattas i den ordning som gäller för beslut om prövningstillstånd. Detta innebär bl. a. att HD, enligt 3 kap. 6 §, kommer att vara domför med en eller högst tre ledamöter. Det slutliga ställningstagandet däremot, liksom ett beslut att utvidga prövningen i HD, fattas däremot av de ledamöter som avgör prejudikatfrågan, på samma sätt som ett beslut att utvidga ett partiellt prövningstillstånd fattas av de ledamöter som avgör målet (jfr nuvarande 3 kap. 6 § andra stycket tredje meningen).

Angående målets fortsatta handläggning sedan prejudikatfrågan prövats hänvisas till specialmotiveringen till 55 kap. 12 a §.

Paragrafen innehåller bestämmelser om när HD får avgöra mål utan huvudförhandling. *Första stycket* har kompletterats med bestämmelser som medför att HD får utan huvudförhandling avgöra en prejudikatfråga liksom mål där HD, efter att ha prövat prejudikatfrågan, helt grundar sitt avgörande av målet i övrigt på hovrättens bedömning (jfr den allmänna motiveringen avsnitt 2.2). Vidare har bestämmelserna om att HD i plenum får avgöra mål och vissa frågor utan huvudförhandling kompletterats för att omfatta de nya reglerna i 3 kap. 5 § om avgörande av ett mål eller en fråga med tolv ledamöter (jfr den allmänna motiveringen avsnitt 2.7.4). Redaktionellt har paragrafen ändrats så att de olika fall när HD får avgöra mål respektive frågor på handlingarna räknas upp i olika punkter.

Den *första punkten*, som är ny i sak, föreskriver att HD får underlåta huvudförhandling om prövningen i HD är begränsad till en prejudikatfråga, dvs. om HD med tillämpning av den nya bestämmelsen i 54 kap. 11 § har meddelat partiell dispens för en fråga vars prövning är av vikt för ledning av rättstillämpningen eller med tillämpning av den nya 54 kap. 11 a § har beslutat begränsa prövningen till en sådan fråga i ett mål som har fullföljts av RÅ, JK eller JO.

Om HD är ense med hovrätten i fråga om prejudikatfrågans bedömning kan prövningen i HD normalt stanna därvid. HD kan i sådant fall avgöra frågan genom dom (jfr 55 kap. 12 a § andra stycket) och samtidigt fatta erforderliga beslut med avseende på de delar av målet som har förklarats vilande enligt 54 kap. 11 § andra stycket respektive 11 a § andra stycket.

Om prövningen av prejudikatfrågan ger anledning till en fortsatt prövning – efter en utvidgning av prövningstillståndet respektive en omprövning av beslutet att begränsa prövningen enligt 54 kap. 11 a § andra stycket – kan HD avgöra också återstoden av målet på handlingarna, om HD därvid grundar avgörandet på hovrättens bedömning enligt bestämmelserna i 55 kap. 12 a §. Detta framgår av *andra punkten*. Bestämmelsen är tillämplig endast om HD helt grundar avgörandet på hovrättens bedömning. Om HD endast delvis grundar sig på hovrättens bedömning, kan målet också fortsättningsvis mycket ofta avgöras på handlingarna, nämligen om förutsättningarna i 50 kap. 21 § eller 51 kap. 21 § (se hänvisningen i förevarande paragrafs andra stycke) är uppfyllda. Ett beslut av HD att återförvisa målet till lägre rätt för fortsatt handläggning enligt bestämmelserna i 55 kap. 12 a § första stycket kan naturligtvis också fattas på handlingarna, eftersom HD därigenom inte avgör målet i sak.

Den *tredje punkten* som är oförändrad i sak föreskriver att HD får avgöra ett mål på handlingarna om det har tagits upp omedelbart av hovrätten.

I den *fjärde punkten* har det fallet att ett mål eller en fråga som skall prövas av HD med tolv ledamöter enligt de nya bestämmelserna i 3 kap. 5 § jämförts med det fallet att målet eller frågan prövas av HD i plenum.

Paragrafens *andra stycke* – tidigare tredje stycket – är helt oförändrat och innehåller en hänvisning till de bestämmelser som reglerar när hovrätt får avgöra mål på handlingarna.

Paragrafen, som är ny, reglerar frågor om den fortsatta handläggningen när HD har prövat en prejudikatfråga enligt någon av de nya bestämmelserna i 54 kap. 11 och 11 a § och innebär att HD *antingen* får avgöra frågan genom dom *eller*, om ytterligare prövning krävs, helt eller delvis grunda sitt avgörande av övriga frågor i målet på hovrättens bedömning *eller* återförvisa målet till lägre rätt för fortsatt handläggning. Bestämmelserna har behandlats i den allmänna motiveringen, avsnitt 2.2.

Regleringen är helt knuten till det fallet att HD har meddelat ett partiellt prövningstillstånd för en prejudikatfråga enligt 54 kap. 11 § eller har beslutat begränsa prövningen av ett mål som fullföljts till HD av RÅ, JK eller JO till en sådan fråga enligt 54 kap. 11 a §.

Om HD bedömer prejudikatfrågan på samma sätt som hovrätten kan prövningen i regel stanna vid detta. Att HD i dessa fall kan avgöra prejudikatfrågan genom dom framgår uttryckligen av paragrafens *andra stycke*. Angående denna fråga, se den allmänna motiveringen, avsnitt 2.2.

Om HD bedömer prejudikatfrågan annorlunda än hovrätten gjort lär det i allmänhet krävas ytterligare prövning. HD får då först ta ställning till frågan om en utvidgning av prövningstillståndet till de delar av målet som har förklarats vilande, respektive utvidga prövningen av mål som fullföljts av RÅ, JK eller JO. Enligt bestämmelserna *första stycket* kan HD därvid helt eller delvis grunda sitt avgörande av målet i övrigt på hovrättens bedömning. Det är naturligt att detta främst kommer att få betydelse beträffande sakfrågorna i målet. HD kan dock inte alltid helt avstå från att göra egna bedömningar av de återstående frågorna. Det kan under målets handläggning ha framkommit omständigheter som, om de varit kända från början, skulle ha motiverat extraordinär dispens enligt 54 kap. 10 § första stycket andra punkten. Det kan också vara så att man med HD:s uppfattning i rättsfrågan måste ta ställning till frågor som hovrätten inte har haft anledning att gå in på. Om HD t. ex. finner att en åtalad gärning skall rubriceras på annat sätt än hovrätten funnit, finns det många gånger ytterligare brottsrekvisit att ta hänsyn till. Påföljdsfrågan är i sådant fall heller inte samma påföljdsfråga som hovrätten har bedömt.

I stället för att själv avgöra målet kan HD undanröja domen och återförvisa målet till lägre rätt för fortsatt handläggning. Bestämmelsen är – liksom paragrafen i övrigt – tillämplig endast i de fall HD har prövat en prejudikatfråga särskilt. HD kan dock, liksom hovrätterna, även i andra fall och utan uttryckligt lagstöd besluta om återförvisning. Denna fråga har berörts i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.2).

Möjligheten till återförvisning bör i allmänhet, liksom i dag, utnyttjas endast när det i HD har aktualiserats frågor som den lägre rätten inte har tagit ställning till. Därav följer dock inte att återförvisning alltid skall ske i dessa situationer. I det hänseendet hänvisas till vad som sagts i den allmänna motiveringen.

Ett beslut om återförvisning förutsätter ett beslut om undanröjande av lägre rätts dom. Ett sådant beslut kan aldrig omfatta den del eller delar av målet som skall stå fast på grund av att HD inte har meddelat prövnings-

tillstånd (54 kap. 11 § fjärde stycket i föreslagen lydelse) eller som inte omfattas av RÅ:s, JK:s eller JO:s fullföljd.

I fråga om kostnaderna gäller efter återförvisning 18 kap. 15 § tredje stycket. Den lägre rätten skall alltså pröva frågor om kostnaderna för processen i HD.

Hovrättens nya avgörande kan överklagas till HD enligt vanliga regler. Frågan har berörts i den allmänna motiveringen.

Utöver de tre handlingsalternativ som har reglerats i paragrafen står, naturligtvis, det fjärde alternativet till buds att HD gör en helt egen bedömning av de återstående frågorna.

56 kap.

Angående den ändrade rubriken till 56 kap. hänvisas till specialmotiveringen till 56 kap. 15 §.

56 kap. 12 §

56 kap. 12 § innehåller — genom en hänvisning till reglerna om förfarandet i hovrätts besvärprocess — regler om besvärprocessen i HD. Den har, främst av formella skäl, kompletterats för att täcka de fall då HD enligt de nya bestämmelserna i 54 kap. 11 § eller 11 a § begränsar sin prövning av ett slutligt beslut till att endast avse en prejudikatfråga (jfr den allmänna motiveringen, avsnitt 2.2 vid rubriken "Besvärsmål"). Genom den nya hänvisningen till 55 kap. 12 a § första stycket kan HD, sedan prejudikatfrågan avgjorts, vid prövningen av målet i övrigt helt eller delvis grunda sitt avgörande på hovrättens bedömning eller återförvisa målet till lägre rätt för erforderlig behandling. Angående paragrafens närmare innehåll hänvisas till specialmotiveringen till 55 kap. 12 a §.

56 kap. 15 §

Denna paragraf, som är ny, innehåller tillsammans med 16 § de grundläggande reglerna om att tingsrätt under målets handläggning får hänskjuta en prejudikatfråga till HD. Bestämmelserna har behandlats utförligt i den allmänna motiveringen, avsnitt 2.8.2. De nya bestämmelserna har också medfört en ny paragraf i 42 kap., 17 a §, och en ändrad rubrik till 56 kap.

Möjligheten att hänskjuta en prejudikatfråga till HD är begränsad till de mål där tingsrättens dom enligt avtal mellan parterna inte får överklagas. Se härom 49 kap. 1 § och specialmotiveringen till denna. I det sammanhanget förtjänar påpekas att det endast är ovillkorade avtal om fullföljdsförbud som kan medföra att en prejudikatfråga hänskjuts till HD. Ett avtal som föreskriver att förbudet mot att överklaga endast gäller under förutsättning att HD verkligen prövar en prejudikatfråga som hänskjutits enligt denna paragraf är således inte tillräckligt.

Det föreskrivs inte några andra särskilda förutsättningar i paragrafen för att hänskjutande skall få ske. I stället framgår villkoren för att HD skall pröva frågan av 16 §. Detta har utvecklats närmare i den allmänna motive-

ringen. En förutsättning är naturligtvis att målet faller inom HD:s normala kompetensområde; frågor som rör mål vilka efter vanlig fullföljd skulle handläggas av arbetsdomstolen bör således inte kunna hänskjutas till HD.

Om tingsrätten beslutar hänskjuta en prejudikatfråga till HD, skall målet i princip förklaras vilande i avvaktan på HD:s prövning enligt bestämmelserna i 32 kap. 5 §. Handläggningen återupptas så snart HD avgjort prejudikatfrågan eller beslutat att ej meddela prövningstillstånd.

Den fråga som hänskjuts till HD måste självfallet vara preciserad på ett ändamålsenligt sätt. I allmänhet torde det också vara nödvändigt att tingsrätten upprättar och till HD översänder en sådan sammanfattning av parternas ståndpunkter som avses i 42 kap. 16 § (jfr prop. 1986/87:89 s. 85 f och s. 206 f). Naturligtvis bör också återstoden av tingsrättens akt översändas till HD i den mån den bedöms vara av betydelse för HD:s prövning.

56 kap. 16 §

Denna paragraf, som är ny, innehåller bestämmelser om att HD inte får ta upp en prejudikatfråga som tingsrätten under pågående rättegång hänskjuter till HD utan föregående dispensprövning. Bestämmelsen, som skall läsas ihop med 15 §, har kommenterats i den allmänna motiveringen, avsnitt 2.8.2.

Innehållet i det *första stycket* motsvarar i sak bestämmelserna i 54 kap. 9–11 §§. Av uttrycket ”i den mån” framgår att det finns utrymme för HD att begränsa prövningstillståndet, om den hänskjutna frågan enligt HD:s bedömning har för stor vidd eller är olämpligt avgränsad. Andra frågor än de som hänskjutits till HD kan däremot inte prövas av HD utan en formlig framställning.

Såsom påpekats i den allmänna motiveringen kan dispensfrågan normalt prövas utan att HD berett parterna tillfälle att yttra sig. Detta har särskilt markerats i paragrafens *andra stycke*.

56 kap. 17 §

Paragrafen, som är ny, innehåller närmare bestämmelser om förfarandet i HD sedan HD meddelat dispens för prövning av en prejudikatfråga som hänskjutits till HD under pågående tingsrättsprocess enligt bestämmelserna i 15 §. Bestämmelserna anknyter till reglerna för besvärsmål. Frågan skall således avgöras så snart det kan ske (12 § med dess hänvisning till 52 kap. 11 §). HD har stor frihet att bestämma huruvida skriftväxling med parterna bör äga rum (8 och 10 §§). Det kan antas att sådan skriftväxling behöver äga rum endast i undantagsfall. Frågorna bör, såsom påpekats i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.8.2), normalt vara tillräckligt beredda genom förberedelsen i tingsrätten. Ibland torde det dock vara av värde för HD att få del av en utförligare argumentation från parternas sida.

Såsom påpekats i den allmänna motiveringen skall HD:s avgörande av prejudikatfrågan ske genom ett slutligt beslut.

De föreslagna ändringarna i RB avses träda i kraft den 1 juli 1989. I flera hänseenden gäller dock enligt de föreslagna övergångsbestämmelserna att de nya reglerna inte skall tillämpas i fråga om hovrättsavgöranden som meddelats före ikraftträdandet. Detta gäller den nya möjligheten att begränsa HD-processen till en prejudikatfråga enligt 54 kap. 11 och 11 a §§. Den nya regeln om fullföljdsförbud med ventil i fråga om beslut om ersättning till offentlig försvarare i 54 kap. 2 a § gäller endast hovrättsbeslut som meddelas efter ikraftträdandet. Bestämmelserna om dispensprövning vid fullföljd mot vissa slutliga beslut av hovrätt enligt 54 kap. 9 § gäller inte beslut som meddelats före ikraftträdandet. Enligt den sista punkten i övergångsbestämmelserna slutligen har de nya bestämmelserna om partsavtal om fullföljdsförbud inte någon retroaktiv verkan.

5.2 Förslaget till lag om ändring i äktenskapsbalken

18 kap. 4 §

Paragrafen innehåller särskilda bestämmelser om i vilka fall hovrätts avgöranden i mål enligt äktenskapsbalken inte får överklagas.

I ett nytt *första stycke* har förts in regler om att hovrätts dom och slutliga beslut i mål om underhåll enligt 6 kap. äktenskapsbalken i princip inte får överklagas. Enligt styckets andra mening kan dock hovrätten medge undantag för mål som bedöms ha prejudikatintresse.

Av det nya *andra stycket* framgår att fullföljdsförbudet inte gäller om hovrätten samtidigt har avgjort en annan fråga, exempelvis om äktenskapsskillnad, och sistnämnda fråga överklagas.

I fråga om skälen för regleringen, fullföljdsförbudets omfattning och de närmare förutsättningarna för att medge fullföljdsrätt hänvisas till den allmänna motiveringen, avsnitt 2.3. Se också specialmotiveringen till 20 kap. 12 § föräldrabalken, avsnitt 5.3.

Det *tredje stycket*, paragrafens tidigare första och enda stycke, är i oförändrat i sak.

5.3 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

20 kap. 12 §

Paragrafen innehåller särskilda bestämmelser om i vilka fall hovrätts avgöranden i mål enligt föräldrabalken inte får överklagas.

I ett nytt *första stycke* har förts in regler om att hovrätts domar och slutliga beslut i mål om underhållsbidrag till barn enligt 7 kap. föräldrabalken i princip inte får överklagas. Hovrätt får dock enligt första styckets andra mening medge undantag för mål som bedöms ha prejudikatintresse. Motsvarande bestämmelser har införts i fråga om underhållsbidrag enligt äktenskapsbalken i 18 kap. 4 § äktenskapsbalken. I fråga om skälen för regleringen och de närmare förutsättningarna för att fullföljdsrätt skall medges hänvisas till den allmänna motiveringen, avsnitt 2.3.

Förbudet mot att överklaga gäller inte bara de avgöranden där under-

hållsfrågan har prövats i sak. Det omfattar också beslut angående rättegångskostnader parterna emellan och ersättning till statsverket för kostnad i anledning av motparts rättshjälp (NJA 1984 s. 295 och s. 380; jfr NJA 1964 s. 490). Inte heller avvisnings- eller avskrivningsbeslut kan överklagas. Ett beslut i målet som rör tredje man, t. ex. ett beslut om ersättning till biträde enligt rättshjälpslagen, får dock överklagas utan hinder av förbudet (NJA 1983 s. 819).

Fullföljdsförbudet gäller bara en separat fullföljd till HD av en underhållsfråga. Detta framgår av det nya *andra stycket*. Om hovrätten samtidigt har avgjort en vårdnadsfråga och domen överklagas i vårdnadsdelen, kan domen alltså utan begränsningar samtidigt överklagas i underhållsdelen. Det undantag från fullföljdsförbudet som stadgas i andra stycket gäller också för det fall att hovrätten samtidigt har avgjort en fråga om underhållsbidrag till maka, om domen överklagas i den delen, trots alltså att ett principiellt fullföljdsförbud också gäller för dessa mål. Att undantaget sträcker sig så långt motiveras inte bara av praktiska hänsyn. Om överklagandet omfattar underhållsbidrag såväl till barn som till maka är målet inte så renodlat att det är lämpligt med ett fullföljdsförbud. Det görs heller i övrigt ingen skillnad på om den del av domen som överklagas i det enskilda fallet kan tänkas vara av betydelse för underhållsfrågan. Det är tillräckligt att frågorna haft sådant samband med varandra att de handlagts i en enda rättegång i hovrätten.

Eftersom fullföljdsförbudet som sådant omfattar också beslut om rättegångskostnader – jfr vad som nyss nämnts – kan fullföljdsförbudet inte sättas ur spel enligt denna undantagsregel genom att beslutet om rättegångskostnader överklagas.

För de s. k. rena underhållsmålen i hovrätten gäller ett generellt fullföljdsförbud och överklagande kan bara ske om hovrätten särskilt tillåter det.

Hovrättens beslut att tillåta överklagande meddelas i samband med att målet avgörs (se 17 kap. 7, 12 och 13 §§ RB). Ett beslut i fråga om rätten att överklaga får inte överklagas.

Även om hovrättens beslut att medge fullföljdsrätt i dessa fall motiveras av att målet innehåller en prejudikatfråga, är dispensprövningen inte på något sätt begränsad. HD skulle alltså teoretiskt sett kunna bevilja extraordinär dispens enligt 54 kap. 10 § första stycket andra punkten.

Det *tredje stycket* motsvarar med ett par språkliga och redaktionella förtydliganden helt det tidigare första och enda stycket.

5.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs

9 §

I paragrafen finns bestämmelser om överklagande av en kronofogdemyndighets beslut att arbetstagares fordran inte skall omfattas av lönegarantin. Principen är att överklagande får ske till hovrätt och att hovrättens beslut inte får överklagas. I enlighet med vad som närmare har utvecklats i den

allmänna motiveringen, avsnitt 2.3, har paragrafen kompletterats med en regel om att hovrättens beslut får överklagas till HD om målet bedöms ha prejudikatintresse.

5.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

4 a §

Paragrafen innehåller regler om regeringsrättens sammansättning. Den har kompletterats i fråga om domförheten vid prövning av talan mot kammar-rätts beslut, varigenom besvär avvisats såsom för sent inkomna. Rege-ringsrätten är i dessa fall domför med tre regeringsråd. Bestämmelsen har kommenterats i den allmänna motiveringen, avsnitt 2.7.6. Motsvarande ändring har föreslagits för HD:s del, se den allmänna motiveringen, av-snitt 2.7.5, och specialmotiveringen till 3 kap. 6 § RB, avsnitt 5.1.

5.6 Förslaget till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)

49 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om överklagande i rättshjälpsären-den. Första stycket har kompletterats med en hänvisning till det nya andra stycket i 49 c § (se nedan).

49 c §

Denna paragraf, som tillkom i samband med 1988 års rättshjälpsreform (prop. 1987/88:73), innehåller regler som begränsar biträdets rätt att i högre instans åberopa nya omständigheter till stöd för sitt ersättningsan-språk. Paragrafen har kompletterats med ett nytt *andra stycke*, enligt vilket det i princip råder fullföljdsförbud mot hovrättens beslut om ersättning till biträde såvitt avser processen i tingsrätt men att hovrätten i fall som bedöms ha prejudikatintresse kan medge undantag från fullföljdsförbudet. Bestämmelsen har behandlats i den allmänna motiveringen, avsnitt 2.3.

Av hänvisningen till paragrafens första stycke framgår att fullföljdsför-budet är begränsat till att avse de fall då det är biträdet själv som har överklagat ett beslut som gäller ersättning för tingsrättsprocessen. Hov-rätts beslut om ersättning till biträdet för hovrättsprocessen kan överklagas i vanlig ordning.

I fråga om ersättning till offentliga försvarare har motsvarande bestäm-melser införts i 54 kap. 2 a § RB.

5.7 Förslaget till lag om ändring i lagen (1976:206) om felparkeringsavgift

10 a §

I paragrafen behandlas frågor om överklagande beträffande felparkerings-avgifter. Paragrafen tillades i samband med att det infördes krav på

prövningstillstånd för ärenden om felparkeringsavgifter i hovrätten (prop. 1988/89:6, SFS 1988:1180). Enligt femte stycket får enligt nuvarande regler hovrättens beslut inte överklagas. Genom ett tillägg till detta stycke får nu hovrätten möjlighet att medge undantag från fullföljdsförbudet i fall som bedöms ha prejudikatintresse. I fråga om skälen för lagändringen och de närmare förutsättningarna för att fullföljdsrätt skall medges hänvisas till den allmänna motiveringen, avsnitt 2.3.

5.8 Förslaget till lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)

23 §

Paragrafens bestämmelse om att hovrätts beslut i mål om bötesförvandling inte får överklagas har kompletterats med en regel om att hovrätt kan medge fullföljdsrätt av prejudikatskäl. I fråga om bestämmelsens närmare innebörd hänvisas till den allmänna motiveringen, avsnitt 2.3.

6 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att lagrådets yttrande inhämtas över förslagen till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i äktenskapsbalken,
3. lag om ändring i föräldrabalken,
4. lag om ändring i lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs,
5. lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar,
6. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),
7. lag om ändring i lagen (1972:206) om felparkeringsavgift samt
8. lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189).

7 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

Utdrag ur Protokoll vid sammanträde 1989-02-24

Närvarande: justitierådet Nils Mannerfelt, justitierådet Bertil Freyschuss, regeringsrådet Åke Bouvin.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 19 januari 1989 har regeringen på hemställan av statsrådet Freivalds beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i äktenskapsbalken,
3. lag om ändring i föräldrabalken,
4. lag om ändring i lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs,
5. lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar,
6. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),
7. lag om ändring i lagen (1972:206) om felparkeringsavgift samt
8. lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189).

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Lena Moore.

Förslagen föranleder följande yttrande av *lagrådet*:

Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

I Inledande synpunkter

Det lagförslag om ändringar beträffande rättegången i Högsta Domstolen (HD) som föreslås i remissprotokollet avser att befästa HD:s ställning som enbart prejudikatinstans. Den betydelsefulla reform av reglerna om fullföljd av talan till HD som antogs 1971 har visat sig ej få den genomslagskraft som förutsattes bli följden av reformen, varför ytterligare åtgärder har ansetts nödvändiga. De ändringar som nu föreslås syftar till att bättre kunna utnyttja HD:s resurser för rättsbildningen och till att förbättra möjligheterna till prejudikatbildningen. HD:s ledamöter har i sitt yttrande över rättegångsutredningens förslag livligt instämt i detta syfte med reformen.

I remissprotokollet framhåller departementschefen prejudikatens betydelse för en enhetlig lagtolkning och rättstillämpning och påpekar att prejudikaten utgör ett alltmer betydelsefullt komplement till lagstiftningen. Lagrådet som ansluter sig till denna uppfattning vill understryka vikten av att HD:s resurser i största möjliga utsträckning koncentreras till HD:s rättsbildande verksamhet.

För att i någon mån ge en uppfattning om HD:s arbetssituation kan i detta sammanhang vara av intresse att redovisa några siffror beträffande HD:s målstatistik per den 31.12. 1988 med motsvarande siffror per den 31.12.1987 inom parentes. Totala antalet inkomna mål var 3 745 (3 713), varav 3 264 (3 291) utgjorde dispensansökningar. Antalet dispenserade mål var 183 (138). Av de dispenserade målen utgjorde 56(49) T-mål,

28(22) B-mål och 99(67) Ö-mål. Antalet avgjorda mål var 3 948 (3 953) och antalet balanserade mål utgjorde 1 137 (1 340). Det kan särskilt framhållas, att antalet balanserade mål påtagligt har minskat under den senaste tiden (jfr betänkandet s. 52).

Remissprotokollet innehåller i huvudsak två förslag som går ut på att förbättra HD:s möjligheter till prejudikatbildning. HD skall kunna begränsa sin prövning till en prejudikatfråga, dvs. en fråga vars prövning är av vikt för ledning av rättstillämpningen. Vidare skall tingsrätt under pågående rättegång i ett dispositivt tvistemål kunna hänskjuta en prejudikatfråga till HD för prövning, om parterna samtycker till detta och har avtalat att inte överklaga tingsrättens dom. Lagrådet finner båda dessa förslag vara av värde för att få fram flera prejudikat och har inget att erinra mot förslagens allmänna inriktning; beträffande enskildheterna i förslagets utformning återkommer lagrådet nedan med närmare synpunkter. De förslag som syftar till att bättre kunna utnyttja HD:s resurser för rättsbildningen genom ändrade regler för HD:s sammansättning vid olika avgöranden vill lagrådet tillstyrka. Därtill har lagrådet vissa kompletteringar att föreslå i detta hänseende vilka kompletteringar kommer att framgå i det följande. Även om vissa av dessa senare förändringar i HD:s sammansättning kan antagas medföra endast marginella förändringar i HD:s arbetsbörda synes de vara av värde. Lagrådet vill understyrka att de ökade möjligheterna till dispensprövning med en ledamot kommer att väsentligt bidra till att minska HD:s arbetsbörda med mindre väsentliga ärenden.

Till vissa andra förslag återkommer lagrådet i det följande.

Departementschefens ställningstaganden innebär att det inte framläggs några förslag beträffande vissa, av utredningen väckta frågor som gäller de allmänna domstolarna. Nu åsyftade frågor gäller främst omedelbar verkställighet av hovrättsavgöranden, allmän rättshjälp och offentlig försvarare, språngrevison och fristående rättsförklaringar samt överklaganderätt för statliga myndigheter. Lagrådet anser ställningstagandena i dessa delar vara väl övervägda.

Departementschefen ställer sig positiv till en förbättrad information så att parter och allmänhet bättre förstår den faktiska innebörden av processen i högsta instans och vad dispensprövningen går ut på. Erfarenhetsmässigt förekommer ofta missförstånd i detta hänseende. Både högsta domstolen och regeringsrätten understryker behovet av en bättre information än i dag. Som departementschefen anför kräver detta dock inga lagändringar. Enligt lagrådets mening bör informationen utformas så att det blir klart att möjligheterna att få en sakprövning i högsta instans är starkt begränsade.

Lagrrådet noterar att i en framtid kan ifrågakomma att för regeringsrättens del överväga en del lagändringar liknande dem som nu föreslagits för HD:s vidkommande.

Här anmärkes avslutningsvis, att lagrådet med avvikelse från sitt gängse skrivsätt i detta yttrande i regel använder kortast möjliga sifferangivelse för att beteckna ifrågakomna lagrum eftersom hänvisningarna blir så frekventa.

De grundläggande föreskrifterna för remissförslagets förstärkning av HD-verksamhetens inriktning på prejudikatfrågor återfinns i förslagets 54:11 samt 55:12 och 12 a § jämte konsekvensföreskriften i 56:12, allt RB. Tills vidare lämnas åsido de speciella frågor som föranleds av den särskilda ordning vilken enligt 54:11 a är avsedd för vissa mål som fullföljts av RÅ, JK eller JO (se härom avsnitt III).

1) Begreppet *prejudikatfråga* införs nu i lag såsom en teknisk term, vilken i 54:11 1 st får sin innebörd preciserad såsom en fråga vars prövning är av vikt för ledning av rättstillämpningen. Bestämningen an knyter till välbekanta ordalag i 3:5 och 54:10 1 st 1. Oavsett att man sålunda rör sig på hemtam mark, finns det anledning att ingående kommentera vilka konsekvenserna blir när beträffande ett givet mål HD, såsom förslaget förutsätter, dekreterar att prövningen skall begränsas till en på ena eller andra sättet formulerad prejudikatfråga.

Det typiska exemplet på en prejudikatfråga vilket först kommer i tankarna är att man på grundval av ett klart faktamaterial skall knäcka en utpräglad rättslig fråga. Ofta nog är det så prejudikatfrågan kommer att föreligga för HD, när hovrättsdomen tillhandahåller ett bekymmersfritt faktaunderlag. Men i hovrättsdomen redovisad syn på saksammanhagen befinns måhända oriktig i någon del eller, inte minst viktigt, ofullständig beträffande någon omständighet som HD finner relevant för prejudikatfrågan. För sådana fall men även rent allmänt är innebörden av förslaget, såsom lagrådet uppfattar det *utifrån den presenterade lagtexten*, att HD är fri i sin bedömning i fråga om allt sakmaterial av betydelse för prejudikatfrågan eller, annorlunda uttryckt, i sådant avseende är obunden av vad hovrättens bedömning av sakfrågorna inneburit.

I anslutning till det nu sagda finns anledning att erinra om remissprotokollets synpunkt att det kan förekomma att det är något till sakförhållandena hänförligt problem som står i fokus såsom det prejudikatintressanta.

I praktiken blir det nog så, att ovisshet eller omprövningsbehov beträffande sakförhållandena kommer att föreligga endast i en minoritet av fallen. Lagrådets syfte med det nu anförda är att poängtera att *enligt föreliggande lagtextförslag* HD vid sin prövning av prejudikatspörsmål – både på dispensstadiet och vid senare knäckning – skulle vara fri i förhållande till vad som må uppfattas såsom hovrättens bedömning av sakförhållandena.

Parentetiskt bör här i förtydligande syfte inskjutas att, när nyss och i det följande talas om att HD är fri i sin bedömning av sakmaterialet i målet (eller liknande formuleringar), självfallet icke inbegrips sådant material eller sådana prövningsteman som i följd av övergripande processrättsliga regler faller utanför domstolens prövningsrayon. ”Frihet” i angiven bemärkelse föreligger givetvis inte när det gäller omständigheter som ej utgör processmaterial eller ej återopats när så behövs och ej heller när tilltrospargrafen lägger hinder i vägen. När dispens ges bara för ena parten, kan förhållandet också föranleda vissa begränsningar.

Lagrådet är på det klara med att lagrådets nu redovisade uppfattning inte står i samklang med vissa grundtankar som ligger bakom remissförslaget. I protokollets resonemang har man – med *undantag* för fall där prejudikatfrågans formulering i dispensbeslutet direkt visar hän på att sakförhållandena utgör ett element i själva predjudikatfrågan – tydligen utgått från att HD:s prövning av den ställda predjudikatfrågan skulle vara att göra utifrån hovrättens bedömning av sakförhållandena.

Lagrådet har emellertid som framgått inte kunnat finna, att det framlagda *lagtextförslaget* skulle berättiga till en grundsyn av denna innebörd. Enbart det förhållandet att i lagtexten introduceras den nya legaltermen predjudikatfråga (med därtill hörande definition) utsäger inte ett dugg om på vilket sakmaterial predjudikatfrågan är att bedöma; i predjudikatfrågebegreppet innebor inte någon magisk kraft av beskaffenhet att ge utslag beträffande tillåtligt eller icke tillåtligt sakunderlag för predjudikatfrågans besvarande. I avsaknad av annat lagtextbesked får man därför förutsätta att allt till predjudikatfrågan relaterat sakmaterial får läggas till grund för HD:s knäckning i predjudikatfrågan.

Att detta förhållande ingalunda är önskvärt för att reformen skall få sin avsedda verkan är en annan och givetvis högst väsentlig fråga. Lagrådet återkommer i punkt 2 och 3 till hur man, rättslig sett, kan nå fram till att det kommer till stånd en – i regel – önskvärd begränsning i fråga om det sakmaterial som skall läggas till grund vid predjudikatfrågans prövning.

I sammanhanget finns anledning att ha i minnet att utredningen och remissförslaget – på goda grunder – tagit avstånd från tanken att man skulle söka begreppsmässigt renodla rättsfråga såsom något särskiljbart från sakfrågan. Ytterligare är att notera att uttrycket rättstillämpningsfråga i och för sig har en vidare innebörd än rättsfråga. Men det remitterade förslaget utsäger ingalunda att den fråga som HD släpper fram skall i sig vara en rättstillämpningsfråga – bara att den framläppta frågans *lösning* kan vara av vikt för ledning av rättstillämpningen (hos domstolarna i allmänhet för framtiden), vilket är något helt annat.

Till belysning av det sist anförda kan nämnas följande. Ett beträffande sakförhållandena risigt mål (risigt också i HD) kan mycket väl som slutprodukt ge en viktig tes, värd att förmedlas till domstolarna. Men detta utvisar ju inte att primärmålet skulle ha gällt bara rättstillämpning. Förekomsten av ordet rättstillämpning i 54:11:s definition av predjudikatfrågebegreppet utsäger alltså inte alls något om att den av HD dispenserade frågan skulle behöva vara en renodlad rättstillämpningsfråga. (Företeelsen rättstillämpningsfråga har i det förflutna inte varit okänd för svensk processrätt. I saken kan hänvisas till Gärde m. fl. Nya rättegångsbalken s. 767 som gäller ett numera försvunnet stadgande i 50:21).

Den nyss gjorda iakttagelsen att det predjudikatvärda i HD:s primärmål kan ha framvuxit ur ett allmänt sett risigt mål såvitt angår sakförhållandena belyses av att den dömande HD-avdelningen i den rubrikskrivning som sedan inflyter i NJA ej sällan framhåller, att den uttryckta predjudikatessen – ehuru av allmänt intresse – anknyter till "visst fall"; som illustrationsexempel kan nämnas "fråga huruvida i visst fall ställningsfullmakt skall anses föreligga".

Lagrådet har väsentligen slumpmässigt tagit i betraktande några exem-

pel på i praktiken tänkbara prejudikatfrågebestämningar, utvalda med tanke på att det för involverad part måste vara oerhört viktigt att få klart för sig om han skulle fortsätta att kämpa beträffande sakförhållandena eller inte.

Det antages att HD:s prejudikatfrågedispens beskriver den för prövning utkristalliserade frågan med angivelsen att under prövning kommer:

- a) huruvida fördringen är preskriberad,
- b) huruvida ställningsfullmakt har förelegat,
- c) huruvida (i köpförhållande) reklamation har skett /och i så fall om den skett inom laga tid/,
- d) huruvida (i hyresförhållande) laga grund för deposition enligt 12:21 JB förelegat /och i så fall om den skett tillräckligt tidigt för att hyresrätten skall vara återvunnen/,
- e) huruvida A:s handlingssätt innefattar culpa,
- f) huruvida adekvat kausalitet föreligger mellan A:s handlingssätt och B:s skada,
- g) huruvida (vid förmögenhetsbrott) förmögenhetsöverföring skett,
- h) huruvida A:s skadegörande åtgärd varit täckt av uppsåt,
- i) huruvida A handlat i nödvärn. (*Anm.* Detta fall är av särskilt intresse när hovrättens domskäl inte utsäger mer än att A:s invändning om nödvärn lämnas utan avseende.)

Exemplen torde illustrera att parten försätts i en närmast omöjlig situation om han inte — efter någon av de modeller som lagrådet anger i punkterna 2 och 3 nedan — får klart besked om han skall fortsätta att argumentera i sakfrågorna eller om dessa för HD:s vidkommande ligger oryggligen fast i vad hovrätten uttalat därom. I den anförda problemställningen ligger en i lagrådets tankegångar synnerligen framträdande fråga: hur skall parten — utifrån remissförslagets uppläggning — begränsa när det står honom fritt att argumentera vidare i sakfrågorna resp när han skall utgå från att sakförhållandena är ointressanta därför att hovrättsdomen i det avseendet ger det för HD avgörande beskedet.

2) Om man härefter tar särskilt i blickfånget hur situationen kan gestalta sig, sedan HD stannat för att meddela prövningstillstånd i en prejudikatfråga, blir det första tillämpningsproblemet vad som bör vara att iaktta beträffande *handläggningen närmast efter dispensen*; därtill ansluter synpunkter angående möjligheten och lämpligheten att begränsa utrymmet för en omprövning i HD av det sakunderlag som är relevant för HD vid prejudikatfrågans lösning.

Det torde få förutsättas att det närmaste handläggningsledet normalt blir att parterna bereds tillfälle till ytterligare skriftväxling för att de skall kunna framföra alla sina synpunkter i den dispenserade prejudikatfrågan (55:15 jfd med 50:22 och 51:22).

Vad som förut sagts om HD:s frihet i förhållande till hovrättens bedömning angående sakförhållandena kan i en del enskilda fall leda till att det vore av värde för HD om ytterligare ventilering och måhända ytterligare skriftlig bevisning förekommer även i avseende på sakförhållandena. Uppenbarligen kommer det emellertid att i regel förhålla sig alldeles tvärtom: HD vill inte alls i och för sin prejudikatfråga belastas med ytterligare material som angår sakförhållandena. För att värja sig mot sådan processföring synes det oftast var ett HD-intresse att det inför kommande skriftväxling slås fast att underliggande sakförhållanden *inte* kommer att bli fö-

remål för omprövning i HD. Ett sätt att uppnå detta är att HD i dispensbeslutet tillägger en mening med exempelvis följande lokution: "Prejudikatfrågan kommer att prövas på grundval av sakläget sådant det har fastslagits i hovrättens domskäl." Lagrådet kan inte finna något formellt eller sakligt hinder att HD på prövningsavdelning gör en sådan begränsning (jfr remissförslagets uppläggning i 55:12 a). En alternativ metod till en schablonmässig formulering av nyss angiven typ är givetvis att – varje gång en prejudikatfråga måste preciseras i ett dispensbeslut – HD i sagda beslut också skall ge besked om vad som i det individuella fallet skall, såvitt angår sakförhållandena, få komma under omprövning (respektive bedömningsmässigt vara att behandla helt utifrån hovrättens i dom redovisade syn på sakförhållandena). Lagrådet ställer sig tveksamt till sistnämnda metod. Risken finns att på en dispensavdelning i HD meningarna kommer att bryta sig och föranleda åsiktsutbyten beträffande spörsmålet om i det enskilda fallet någon speciell omständighet bör få stå öppen för omprövning eller inte.

En uttrycklig begränsning i ett dispensbeslut – när behov därav föreligger – torde med föreliggande lagtextförslag vara ofrånkomlig, om HD vill avskära sakförhållandena från ytterligare prövning. Enligt vad förut sagts kan en begränsning till viss prejudikatfråga inte definitionsmässigt leda till att enbart rättsliga överväganden kommer under HD:s prövning.

En ytterst viktig aspekt i sammanhanget är också den redan antydda frågan hur *parten* (resp partsombudet) skall se på sina argumenteringsmöjligheter efter en prejudikatfrågedispens. Om inte ett begränsande besked ges beträffande omprövningsmöjligheterna av de underliggande sakförhållandena, måste förutses att parten/ombudet ser sig föranlåten att fördjupa sig också i de underliggande sakförhållandena. Har hovrättens bedömning i avseende på de faktiska omständigheterna gått honom emot, kommer han naturligen att vilja fortsätta att slåss för sin ståndpunkt också i fråga om sakläget.

3) Vad som sagts under punkt 2 om att HD i sitt dispensbeslut skulle ge särskilt besked om att i det föreliggande fallet begränsning beträffande sakunderlaget för prejudikatfrågans prövning skall gälla, kan synas opraktisk utifrån synpunkten att besked av angiven art skulle behöva ges i troligen det övervägande antalet prejudikatfrågemål.

Lagrådet vill därför påpeka, att man med ett enkelt grepp kan genom ett tillägg i lagtexten åstadkomma att den angivna begränsningen skall gälla såsom *huvudregel*. Sålunda kan exempelvis i ett tillägg till 54:11 första stycket föreskrivas följande: "Meddelas prövningstillstånd i prejudikatfråga, sker prövningen på grundval av hovrättens bedömning av sakförhållandena i målet, om inte av högsta domstolens beslut framgår att även på prejudikatfrågan inverkan sakförhållanden kan bli föremål för omprövning." Under nyss angivet lagrum kommer lagrådet att anföra särskilda synpunkter i frågan om berörd tilläggsbestämmelse bör anses höra hemma i 54:11 eller bör få en egen paragraf.

4) Vare sig en begränsning av faktaunderlaget för HD:s prövning av en prejudikatfråga kommer till stånd genom särskild beslutsformulering enligt punkt 2 ovan eller ex lege enligt punkt 3 kan det tänkas att i mål med officialprövningsinslag det i HD framkommer någon ny omständighet av

sådan beskaffenhet att den måste få beaktas vid HD-prövningen. Lagrådet har härvid särskilt fastighetsbildningsmål och vattenmål i tankarna. Om det i sådana fall först i HD dyker upp exempelvis en ny i saken relevant miljöfarsaspekt som ej skymtar i hovrättens bedömningsunderlag måste den självfallet kunna inbegripas i HD:s prövning. Metoden får därvid bli att HD genom ett nytt, jämkat dispensbeslut ser till att ifrågakommet förhållande blir omfattat av prövningsramen. Prövningen beträffande utvidgningen kommer att ligga på en femmansavdelning enligt förslagens 3:6 4 st 3 mening.

5) Lagrådet övergår här efter till att granska situationen när, efter dispens i prejudikatfrågan och en kompletterande skriftväxling, *prejudikatfrågan är mogen för prövning*.

Remissförslaget skiljer härvid på två typfall, här döpta till typfall A och B.

Typfall A innebär att HD i prejudikatfrågan i sak ansluter sig till hovrättens bedömning och meddelar särskilt avgörande om prejudikatfrågans utfall, varvid HD skiljer målet ifrån sig med besked att ansökningen om prövningstillstånd i övriga delar av målet lämnas utan bifall. Lägen kan tänkas där HD vill anföra andra skäl för den relevanta slutsatsen i hovrättens domsmotivering men ändå i inte vill avvika från sagda slutsats. Att hovrättens resonemang på vägen dit kan behöva skrivas om i större eller mindre omfattning får inte någon som helst betydelse. Formuleringstekniska problem kan uppkomma i fall av antydd art men detta rubbar inte att målet skall följa typfall A:s mönster.

För *typfall B* anvisar remissförslaget två handlingsalternativ för HD.

Det ena innebär att HD återförvisar målet förutom i prejudikatfrågedelen också i frågor som legat utanför prejudikatfrågans ram. Ett sådant avgörande måste givetvis innefatta *dels* ett uttömmande besked om utfallet av HD:s prövning av prejudikatfrågan, *dels* ett bifall till dittills vilande-förklarade delar av dispensansökningen, *dels* ett förordnande om återförvisningen, förenat med ett undanröjande av hovrättsdomen. Lagrådet ser inga problem i remissförslagens uppbyggnad i denna del. Det må anmärkas, att lagrådet sympatiserar med den i remissprotokollet uttryckta uppfattningen att återförvisning bör undvikas, om läget är sådant att HD utan större möda kan döma över tilläggsdelen. I lagskrivningsmässigt avseende är endast att, såsom också skett i remissprotokollet, notera att det egentligen är onödigt att i förslagens 55:12 a nämna återförvisnings-möjligheten; den gäller ju ändå enligt stadgad praxis.

Det andra handlingsalternativet som anvisas är att HD efter sin bedömning i prejudikatfrågan själv tar hand om föreliggande tillägsfrågors prövning efter en utvidgning av dispensbeslutet respektive en omprövning av beslutet att begränsa prövningen enligt 54:11 a. Kontentan av remissförslaget är beträffande det alternativet att HD – med vissa lättnader i handläggningsavseende – skall i ett enda samlat avgörande ge besked, *dels* angående prejudikatfrågans utfall, *dels* angående bedömningen i tillägsfrågorna, *dels* slutligen vilken domslutsmässig konklusion som förut nämnda delöverväganden leder fram till. Beträffande flera komponenter i

det tilltänkta mönstret finner lagrådet anledning till delvis kritiska synpunkter, vilka redovisas nedan under sifferbeteckningarna 6–9.

6) Inledningsoperationen avser att HD, i följd av sin från hovrättens avvikande bedömning av prejudikatfrågan och sitt därav föranledda beslut att utvidga prövningstillståndet, ställs inför att (utom i återförvisningsfall) ta ståndpunkt till sin fortsatta handläggningsform beträffande målet i övrigt. Enligt förslaget är lakmuspappret för att HD då skall kunna döma på handlingarna att HD *helt* grundar sitt avgörande på hovrättens bedömning (55:12 1 st 2). Så mycket argumentering torde inte behöva ödas för att belägga att förslaget i denna del är onödigt snävt. Redan "helt grundar" framkallar visionen av en meningslös diskussion inom HD huruvida varje ledamot "helt" bygger på vad hovrätten sagt. För att ta ett enkelt konkret exempel: först i HD framkommer en upplysning om att en social rehabiliteringsplan utformats för den tilltalade. Det nämnda exemplet – som kan mångfaldigas på både brottmåls- och tvistemålssidan – tar sikte på att först i HD på ett tillåtligt sätt framkommer någon ny omständighet. Det nu sagda torde ge tillräcklig antydning om att grundrekvisitet i 55:12 1 st 2 ("helt grundar sitt avgörande") inte är väl valt. För ytterligare exempel må hänvisas till remissprotokollet avsnitt 2.2 under rubriken Reformens närmare innebörd och konsekvenser för handläggningen, stycke nr 6 och specialmotiveringen till 55:12 a stycke nr 4.

En bättre lösning måste anses vara att det är själva tilläggsdelens problemställning och beskaffenhet i övrigt som skall bli avgörande för om handläggningen i HD skall få ske på handlingarna.

Mot anförd bakgrund vill lagrådet förorda att 55:12 1 st punkt 2 utformas på ett annat sätt än det som remissförslaget framför. Den närmare utformningen som lagrådet tänker sig framgår av vad som sägs under 55:12 i det följande. Där tas också upp en mer vittutseende fråga om en radikal omgestaltning av nämnda paragraf.

7) För framsläppta tilläggsfrågor ges i remissförslaget 55:12 a 1 st en specialföreskrift. Denna anvisar som en utväg att HD återförvisar målet såvitt angår tilläggsfrågorna. För det fall att HD själv tar hand om tilläggsfrågornas prövning anges i paragrafen att HD i den delen får "helt eller delvis grunda sitt avgörande på hovrättens bedömning". Regleringen i det avseendet är tänkt att utgöra en lättnad i HD-prövningen. I de ifrågakomna prejudikatointressanta frågorna skall HD sålunda inte behöva företa en egen sakprövning s a s från botten, utan kunna nöja sig med ett konstaterande av vad hovrätten gjort för bedömning i tilläggsfrågorna och sedan låta den bedömningen bli utslagsgivande även för HD:s domslut i berört avseende. Det skall inte förnekas att denna ordning kan medföra en handläggningsmässig förenkling när det gäller HD:s befattning med oundvikliga tilläggsfrågor. Samtidigt torde få göras den troligen realistiska reflexionen att HD-ledamöterna säkerligen kommer att ingående granska allt material som ligger till grund för hovrättens bedömning innan de slår sig till ro med att i sitt slutliga avgörande blankt hänvisa till att hovrättsbedömningen beträffande tilläggsfrågorna (eller någon av dem) skall vara utslagsgivande även för den totala utgången i HD. Domskrivningsmässigt kommer nyheten i 55:12 a att sätta sina spår i att HD framdeles kommer

att med stöd av nämnda paragraf kunna skriva "enligt vad hovrätten funnit" i stället för lokutionen av typen "lika med hovrätten finner HD att — — —" eller "HD finner ej anledning att frångå hovrättens bedömning att — — —". Lagrådet har sina tvivel om att den nya bestämmelsen egentligen kommer att spela nämnvärd roll när det gäller måttet av HD:s arbetsinsats.

En sak för sig är att med remissförslagets uppbyggnad en blank, reservationslös hänvisning till hovrättens bedömning i tillägsfrågorna öppnar vägen för att målet skall kunna företas på handlingarna enligt 55:12 1 st punkt 2 såsom denna är utformad i remissförslaget. Den aspekten förlorar dock sin betydelse om sistnämnda lagrum jämkas i enlighet med vad lagrådet förordar avslutningsvis under punkt 6 och nedan i anslutning till berört paragrafnummer.

8) Ett annat spørsmål i anslutning till den tilläggsdispenserade delen är följande. Remissförslaget synes såsom det normala förutsätta att, sedan HD på handlingarna tagit ställning i prejudikatfrågan, den naturliga fortgången blir *endera att* tilläggsdelen kan prövas av HD (i vilket fall ett samlat avgörande i hela målet kan ges varvid självfallet utgången i prejudikatfrågan kommer till uttryck skriftligen) *eller att* målet återförvisas till lägre rätt, varvid i återförvisningsbeslutet anges HD:s ståndpunkt i den framläppta prejudikatfrågan.

Emellertid är att uppmärksamma att i det först angivna "endera-ledet" ligger vissa problem som har föranlett åtskillig diskussion under lagrådsfördragningen. Förutsatt att HD anser sig, sedan den hört prejudikatfrågan i dess helhet, böra ge tilläggsdispens för "målet i övrigt" och därvid för tilläggsdelen förordnar om ytterligare skriftväxling (55:15 st 1 jämfört med 50:22 och 51:22) eller t. o. m. huvudförhandling. Huvudförhandling kan i en påföljdsfråga vara ofrånkomlig när "hovrättens bedömning" inte ger otvetydigt svar. Ytterligare kan en fortsatt handläggning i HD tänkas förekomma i sådana civilprocessuella sammanhang som remissprotokollet särskilt nämner (avsnitt 2.2 under rubriken Reformens närmare innebörd och konsekvenser för handläggningen stycke nr 6).

Beträffande läget, när det på nu antytt sätt uppkommer ett tidsintervall mellan det egentliga prövningstillfället vad gäller prejudikatfrågan och prövningen av tilläggsdelen (som alltså förutsättes ha föranlett kompletterande skriftväxling eller t. o. m. senare huvudförhandling), har vid fördragningen inför lagrådet upplysts följande. Detta läge skall inte rubba principen att — när återförvisningen ej är i fråga — prejudikatfrågans lösning och utgången av "målet i övrigt" skall upptas i ett och samma avgörande. Detta innebär m. a. o. att enligt remissförslaget HD-avdelningens på handlingarna gjorda ställningstagande i prejudikatfrågan inte skulle tillkännages för parterna förrän handläggningen av tilläggsdelen slutförts, så att ett samlat avgörande i hela saken kan ges. Som skäl för denna ståndpunkt har främst anförts att HD borde förbli bibehållen vid sin handlingsfrihet till dess domstolen slutligt binder sig i prejudikatfrågan jämte vidhängande tilläggsdel. Därtill är att nämna den i 55:12 a:s specialmotivering (fjärde stycket) anförda synpunkten att det under den fortsatta

handläggningen kan framkomma omständigheter som, om de varit kända från början, skulle ha motiverat extraordinär dispens enligt 54:10 1 st. 2.

Lagrådet finner för sin del att det ej är lämpligt eller ens godtagbart att HD i fall av sist angiven art skulle hålla inne med besked om utfallet av sin prövning av prejudikatfrågan. Förutom att det saknas rationell grund till olikhet jämfört med återförvisningsfallen – där ju HD enligt förslaget måste ge tillkänna utgången av prejudikatfrågeprövningen – framstår det som utomordentligt stötande att parterna skulle, sedan tilläggsdispens givits, ha att processa i blindo i avseende på prejudikatfrågans bedömning. Och även om de i anledning av tilläggsdispensen ofta kan gissa vad prejudikatknäckningen inneburit har de med den tilltänkta upplägningen att räkna med att HD, åtminstone teoretiskt sett, kan komma att i prejudikatdelen byta uppfattning i belysning av senare argumentering i målet; de uppmuntras snarast till en sådan argumentering post festum. Från partsynpunkt är också att beakta att ett fortsatt processande med anledning av tilläggsdispens kan visa sig processekonomiskt olyckligt: med kännedom om HD:s ståndpunkt i prejudikatfrågan kunde fältet för förlikning eller återkallelse av revisionskärandens talan ha stått öppet. Att hänsyn skulle behöva tas till att HD vore betjänt av att ej behöva binda sig innan HD hört målet i hela dess vidd förefaller att vara en helt förfelad tanke: när HD och följande instans måste vara beredd att i mellandomsfall och i en del deldomsfall ta fulla konsekvensen av ett ställningstagande i en ännu ofullgången process varför skulle man se en prejudikatfrågas knäckning på annat sätt?

Lagrådet vill för sin del bestämt förorda att, när tid måste förflyta mellan prejudikatfrågans prövning och prövningen av målet i övrigt, HD omgående – samtidigt som tilläggsdispens ges – skall lämna besked om utgången av prejudikatfrågeprövningen. Föreskrift härom bör inflyta i 55:12 a 1 st.

9) En ytterligare synpunkt må fogas till vad lagrådet anfört om det mönster som de nya bestämmelserna upplinjerar beträffande HD:s handläggningsformer. Det är bra att 55:12 1 st 1 generellt ger utrymme för att prejudikatfråga avgörs på handlingarna. Därtill måste dock framhållas att, oavsett nämnda bestämmelse, det inte torde bli ovanligt att HD vill hålla huvudförhandling för att ge parterna tillfälle att plädera muntligen i uppkommen prejudikatfråga. Inom HD torde råda en allmän uppfattning att muntliga pläderingar av skickliga partsföreträdare är av synnerligt värde för den rättsliga bedömningen.

10) Det är tänkbart att HD efter prejudikatdispens beträffande en viss fråga under sin fortsatta handläggning finner anledning att meddela prejudikatdispens i ytterligare någon fråga (eller kanske på annat sätt något vidga räckvidden av den först preciserade prejudikatfrågan; jfr vad som sagts under punkt 4). Lagrådet kan inte finna att detta säkerligen ovanliga fall skulle föranleda några tillämpningsproblem. Tilläggsdispens av nu angiven art torde enligt remissförslagets 3:6 4 st ankomma på en femmansavdelning. När HD i undantagsfall kommer att pröva prejudikatfrågan och, efter tilläggsdispens, målet i övrigt vid skilda tillfällen bör naturligen tillses att HD-avdelningen får samma sammansättning vid båda

tillfällena. Den saken kan ordnas rent administrativt utan att närmare föreskrifter i ämnet behöver ges.

Prop. 1988/89: 78

III Om särskild prövning av prejudikatfråga i vissa mål som förts till HD av RÅ, JK eller JO

Enligt 54:9 2 st gäller att, när RÅ, JK eller JO för talan i mål om allmänt åtal, målet efter deras fullföljd kommer under HD:s prövning utan att prövningstillstånd erfordras.

Utan att rubba nu angiven grundregel föreslår departementschefen, att även i nu aktuella mål skall öppnas en möjlighet för HD att begränsa prövningen till en prejudikatfråga. Den tilltänkta handläggningssgången i sådana fall anknyter nära till vad som skall gälla för mål, vari prövningstillstånd erfordras och vari på förut behandlat sätt prövningen i HD skall kunna koncentreras till en prejudikatfråga. Tanken är sålunda att HD vid talan av RÅ, JK eller JO skall inledningsvis kunna besluta, att tills vidare skall gälla begränsning av prövningen till viss prejudikatfråga. I övrigt skall handläggningen förflyta på samma sätt som gäller för mål i allmänhet.

Förslagets allmänna uppläggning i denna del föranleder inte några erinringar. Däremot har lagrådet funnit anledning förorda en från remissförslaget avvikande lösning lagtextmässigt. Lagrådet återkommer härtill i det följande under 54:11 a.

IV Vissa andra frågor

Hänskjutande av prejudikatfrågor från tingsrätt till HD

Som lagrådet redan inledningsvis anfört tillstyrker lagrådet, att tingsrätt under pågående rättegång i ett dispositivt tvistemål skall kunna hänskjuta en prejudikatfråga till HD om parterna samtycker till detta och har avtalat att inte överklaga tingsrättens dom. Lagrådet finner det vara av värde att man på detta sätt kunnat finna nya vägar att föra fram prejudikatfrågor och att det är lämpligt att reformen till en början begränsas på sätt som skett. De erfarenheter som härvid framkommer kan komma till användning vid det fortsatta reformarbetet för en utbyggnad på prejudikatbildningens område.

Som framhålles i remissprotokollet blir tingsrättens handläggning beträffande prejudikatfrågan av största betydelse. Det är således viktigt att tingsrätten ser till att sakförhållandena och förutsättningarna för frågeställningen i prejudikatfrågan blir noggrant penetrerade mellan parterna. En lämplig tidpunkt för prejudikatfrågornas hänskjutande till HD synes som departementschefen pekat på bli när förberedelsen är avslutad och rätten enligt 42:16 sammanställt parternas ståndpunkter, vilket torde bli erforderligt i de flesta fall.

Vad beträffar handläggningen i HD påpekas i remissprotokollet att det normalt inte bör förekomma någon skriftväxling parterna emellan i HD men att HD naturligtvis kan föreskriva om skriftväxling om detta behövs. Lagrådet vill emellertid framhålla, att parterna i HD bör få möjlighet till

rättslig utveckling av sin talan vilket bör kunna ske både genom skriftväxling och eventuellt vid förhandling. Lagrådet vill även erinra om att HD innan prejudikatfrågan blir slutligt avgjord kan finna det erforderligt att i något hänseende som berör prejudikatfrågan införskaffa yttrande från någon myndighet eller sammanslutning.

Lagrådet ansluter sig till vad som anförts i remissprotokollet om att det är tingsrättens sak att pröva frågan om rättegångskostnader även i den del de hänför sig till prövningen i HD. Det bör dock påpekas att ersättningen till eventuellt biträde enligt rättshjälpslagen lämpligen bör fastställas i HD beträffande kostnaden där (jfr NJA 1977 s. 743 och 1984 s. 692).

Lagrådet har ingen erinran mot att tingsrätts beslut beträffande en begäran om hänskjutande av en prejudikatfråga från tingsrätt till HD enligt remissprotokollet inte bör kunna överklagas. Tingsrättens beslut, oavsett det innebär bifall eller avslag på en dylik begäran, måste anses utgöra ett sådant beslut som är att hänföra till 49:8. Med hänsyn till att parterna avtalat om att inte överklaga tingsrättens dom kan något överklagande enligt denna paragraf inte ske. Någon särskild fullföljdsbestämmelse erfordras således inte beträffande de aktuella besluten.

Förslagen om fullföljdsförbud med ventil

I fråga om vissa slag av mål där det i dag inte går att överklaga hovrättens avgörande till HD införs enligt förslaget en ventil, enligt vilken hovrätten kan medge rätt att överklaga, om det föreligger särskilda skäl för att låta HD ta ställning till frågan om målet är av prejudikatintresse. Förslaget tar sikte på gällande fullföljdsförbud för lönegarantimål (5.4), mål om felparkeringsavgifter (5.7) och mål om bötesförvandling (5.8). Motsvarande ventil införs för vissa grupper av mål där det i dag inte finns något fullföljdsförbud men där ett principiellt fullföljdsförbud nu föreslås bli infört, nämligen mål om underhåll till barn (5.3) och till make (5.2) samt mål om ersättning till biträde enligt rättshjälpslagen (5.6) och till offentlig försvarare (RB-förslaget 54:2 a).

Fördelarna med ett fullföljdsförbud i hovrätt är att man kan avlasta HD arbete med dispensprövningar. Nackdelarna är att prejudikatbildningen kommer att ligga på ett stort antal hovrättsavdelningar med risk för bristande enhetlighet i rättsutvecklingen som följd, vilket i sin tur kan leda till onödiga processer. Förslagen om fullföljdsförbud med ventil syftar till en överföring i största möjliga utsträckning av den kvalificerade rättsbildningen till HD samtidigt som HD inte belastas med andra mål än sådana som är intressanta från prejudikatsynpunkt. Lagrådet instämmer helt i dessa syften. Mot lagreglernas utformning på området har lagrådet intet att erinra.

Lagrådet har heller ingen erinran mot det gjorda urvalet av måltyper. Som anförts i remissprotokollet torde det vara ändamålsenligt att i framtiden överväga fullföljdsventiler i samband med att respektive materiella områden ses över.

Under avsnittet 5.3 om underhållsbidrag till barn framhålls att hovrättens beslut att tillåta överklagande skall meddelas i samband med att målet

avgörs. Följaktligen skall i dom eller beslut ges till känna, om part äger rätt att överklaga eller ej (se 17:7, 12 och 13 RB). I klarhetens intressen vill lagrådet påpeka, att vad som nu sagts om underhållsbidrag till barn gäller även övriga här berörda måltyper.

V Närmare om särskilda bestämmelser i RB-förslaget

3 kap. 5 §

Förslaget att vad som nu är plenimål skall få prövas av tolv ledamöter möter ingen erinran från lagrådets sida. Med all sannolikhet blir det ytterst sällsynt att en femmansavdelning kommer att ställas inför behov av att välja mellan plenisammansättning och tolvmannasammansättning. I praktiken torde i så fall valfrågan föregås av en allmän sondering inom domstolen om vad som från organisatoriska synpunkter är lämpligast. Den administrativa frågan om urvalet av de tolv torde kunna lösas genom föreskrift i HD:s arbetsordning.

3 kap. 6 §

Paragrafen, som innehåller regler om HD:s sammansättning, föreslås ändrad i flera hänseenden. Bl. a. föreslås att bestämmelserna om att avdelningen i vissa fall, om prövningen är av enkel beskaffenhet, är domför med tre ledamöter, skall omfatta också HD:s prövning av besvär över sådana hovrätts avvisningsbeslut som avses i 54:16. Förslaget har motiverats utförligt i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.7.5). Lagrådet har ingenting att erinra häremot. Förslaget har väsentligen motiverats med att en prövning med fem ledamöter innebär en onödigt kvalificerad sammansättning med hänsyn till frågans beskaffenhet. Samma skäl kan enligt lagrådets mening anföras också beträffande andra frågor som HD med gällande regler måste pröva på fullsutten avdelning.

Lagrådet syftar då i första hand på sådana frågor om avvisning av revisionstalan eller besvärstalan som HD har att pröva enligt 55:6 och 7 respektive 56:6 och 7. Av samma skäl som en överprövning av hovrätts avvisningsbeslut bör kunna äga rum med tre ledamöter om den är av enkel beskaffenhet, bör enligt lagrådets mening HD:s beslut att avvisa en revisionstalan eller besvärstalan i enkla fall kunna fattas av tre ledamöter.

En annan sådan fråga är HD:s förordnande enligt den nyligen införda bestämmelsen i 14:7 a (jfr prop. 1986/87:89) om att mål som handläggs vid två eller flera tingsrätter skall förenas i en rättegång vid en av domstolarna. Frågor av detta slag är oftast mycket enkla att avgöra. Att prövningen har lagts på HD torde främst bero på praktiska hänsyn, eftersom HD är en instans som är överordnad tingsrätter inom olika hovrättsområden. Enligt lagrådets mening vore det en fördel om dessa frågor skulle kunna handläggas av tre ledamöter.

Härutöver förekommer för prövning av fem ledamöter frågor om avvisande av ofullständiga stämningsansökningar eller avvisande på grund av rättegångshinder ävensom anmälning av vissa skrifter med obestämt inne-

håll. Dessa frågor är ofta av enklare beskaffenhet och skulle också de med fördel kunna avgöras av tre ledamöter. Lagrådet finner emellertid att de aktuella förhållandena är svåra att precisera i lämplig lagtext. Med hänsyn härtill och då dessa frågor är av förhållandevis ringa omfattning låter lagrådet bero vid detta omnämnande.

På grund av det anförda föreslår lagrådet att den föreslagna lydelsen av 3:6 2 st kompletteras med ytterligare två punkter, att viss ändring sker i ordningsföljden och att andra stycket får följande lydelse:

”Om prövningen är av enkel beskaffenhet, är avdelningen domför med tre ledamöter vid prövning av

1. frågor om förening av mål enligt 14 kap. 7 a §,
2. besvär över hovrätts avvisningsbeslut som avses i 54 kap. 16 §,
3. frågor om avvisning av revisionstalan enligt 55 kap. 6 och 7 §§ eller besvärstalan enligt 56 kap. 6 och 7 §§,
4. frågor om häktning och reseförbud som avses i 55 kap. 8 § andra stycket tredje meningen, eller
5. ansökningar om resning eller återställande av försutten tid eller besvär över domvilla.”

42 kap. 17 a §

Den föreslagna bestämmelsen innefattar i och för sig bara en upplysning om att vissa bestämmelser i 56 kap. behandlar vad som gäller om hänvisningsproceduren. Något störande är dock att förevarande paragraf förmedlar intrycket att det redan i tingsrätten skulle kunna vara fastslaget att en prejudikatfråga vore för handen. För att undvika detta kan paragrafen ges följande lydelse:

”I 56 kap. 15—17 §§ finns bestämmelser om att tingsrätten till prövning av högsta domstolen får hänskjuta en fråga, som tingsrätten uppfattar såsom en prejudikatfråga.”

49 kap. 1 §

I lagrådsremissen föreslås att avtal om att inte överklaga tingsrättens dom skall, om saken är sådan att förlikning därom är tillåten, kunna ingås även innan tvist har uppstått mellan parterna. Förslaget innebär en utvidgning av bestämmelsen i 49:1 3 st som medger att avtal får träffas endast sedan tvist uppkommit. Lagrådet har i och för sig ingen erinran mot förslaget.

Eftersom RB gäller i arbetstvister i allt, varom inte är stadgat i lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister, så är bestämmelsen i 49:1 3 st tillämplig i mål enligt arbetstvistlagen. Den föreslagna, utvidgade bestämmelsen kan för arbetsrättens del möjligen inge betänkligheter med tanke på att en arbetsgivare skulle kunna tänkas förmå en icke organiserad arbetstagarare att vid anställningens ingående sluta ett avtal med nyss angivet innehåll utan att arbetstagararen är fullt medveten om avtalets konsekvenser. Häremot kan dock anföras, att redan den nuvarande bestämmelsen i 49:1 3 st gäller i arbetstvister och att det enligt arbetstvistlagen är möjligt att hänskjuta arbetstvist till avgörande av skiljemän. Det bör också påpe-

kas att, om avtalsvillkoret är oskäligt med hänsyn till avtalets innehåll och omständigheterna vid avtalets tillkomst, villkoret kan jämkas enligt 36 § avtalslagen. Mot denna bakgrund godtar lagrådet förslaget även i nu berört hänseende.

54 kap. 11 §

Det är främst *första stycket* i remissförslaget som tilldrar sig intresse. En närmast logisk fråga är om deldispenen eller prejudikatfrågedispenen skall nämnas först. Enligt lagrådets mening är det naturliga att ta deldispenen först såsom till sin typ mer omfattande; i sådant fall slår ju dessutom alla dispensgrunder till. Lagrådet förordar därför och med hänvisning till vad lagrådet har anfört i avsnitt II punkt 3, att första stycket ges följande lydelse:

”Prövningstillstånd får begränsas att gälla en viss del av det överklagade avgörandet eller en viss i målet föreliggande fråga, vars prövning är av vikt för ledning av rättstillämpningen (prejudikatfråga). /Här sätts ev in en andra mening av den lydelse lagrådet angivit i avsnitt II punkt 3/.”

Det står för lagrådet klart att en inplacering av den nya andra meningen i just 54:11 1 st ingalunda är odiskutabel. Goda skäl kan tvärtom anföras för att 54:11 skall även fortsättningsvis få som tema endast prövningstillståndets *räckvidd* och ej reglera något om de materiella normerna för den fortsatta handläggningen.

Den nu anförda synpunkten kan väl motivera att den avsedda tilläggsregeln i stället placeras i ny paragraf, lämpligen benämnd 54:11 b. Att den i så fall får sin placering efter den tilltänkta 54:11 a (avseende de s k RÅ-fallen) är försvarligt med tanke på att ifrågakommen tilläggsreglering skall gälla även för 11 a-paragrafens fall.

54 kap. 11 a §

Remissförslaget i denna paragraf är uppbyggt efter följande modell. I första stycket anges såsom en principiell grundsats, att HD i här aktuella mål vari talan förs av RÅ, JK eller JO får besluta att begränsa prövningen till en viss prejudikatfråga. I andra stycket anges – som vore det en fakultativ möjlighet – att beslut enligt första stycket får meddelas interimistiskt, varvid målet i övrigt förklaras vilande. Tredje stycket ger en föreskrift som anknyter andra styckets fall till de regler som handläggningsmässigt gäller för prövningstillstånd.

Av remissprotokollet och kompletterande upplysningar vid föredragningen framgår, att första stycket inte är avsett att i något fall tillämpas separat. Det är alltså inte förutsatt att HD i slutskedet av ett måls handläggning skulle, utan att interimistiskt beslut föregått, kunna göra en prövningsbegränsning och avvisa revisionstalan i ointressanta delar.

Det måste anses vara till klar fördel om paragrafens uppbyggnad får återspegla det kronologiska förloppet med avstamp i det undantagslöst tänkta fallet, att ett preliminärt beslut blir inledningen, när prövningsbe-

gränsning enligt paragrafen överhuvudtaget skall komma i fråga. I enlighet härmed föreslår lagrådet att paragrafen ges följande lydelse:

”Vid talan som avses i 9 § andra stycket får högsta domstolen, om målet väckts vid tingsrätt, såsom inledande åtgärd besluta, att prövningen av målet tills vidare begränsas till en viss prejudikatfråga och att målet i övrigt skall vara vilande. I fråga om beslut enligt detta stycke tillämpas de regler som gäller för beslut om prövningstillstånd.

I den mån högsta domstolens bedömning av prejudikatfrågan ger anledning därtill skall högsta domstolen häva begränsningsbeslutet och pröva även återstående frågor eller, om så är lämpligt, återförvisa målet till lägre rätt. Därvid tillkännages prejudikatfrågans bedömning. I annat fall skall med tillkännagivande av prejudikatfrågans bedömning förklaras, att målet såvitt angår de återstående frågorna lämnas utan prövning och att hovrättens avgörande i de av högsta domstolen icke prövade frågor skall stå fast.”

Den avslutande passusen om förklaring att hovrättens avgörande skall stå fast i icke prövade frågor, har tillkommit för att det behövs en motsvarighet till 54:11 3 st som gäller för prövningstillståndsfallen.

Processrättsligt sett är ett slutligt avgörande om prövningsbegränsning i paragrafens fall inte annat än ett avvisningsbeslut. I regel kommer ett sådant beslut knappast att bli en överraskning för revisionskäranden (RÅ m. fl.), eftersom det är förutsatt att denne ofta själv tar initiativ till prövningsbegränsningen. Det bör avslutningsvis betonas att den föreslagna särskilda rättsfiguren för talan av RÅ, JK och JO har avseende enbart på fall som är av den typ att för parter i allmänhet prejudikatfrågedispens är möjlig. Spörsmål om partiell dispens i avseende på viss *del* av det överklagade avgörandet kommer här inte in i bilden. Detta förhållande är naturligt eftersom RÅ m fl själv kan begränsa sitt överklagande till viss del av hovrättsavgörandet. I vice-versamål torde tillämpning av paragrafen knappast bli aktuell annat än när motparten beviljats partiellt prövningstillstånd.

I sådana handläggningsspörsmål som paragrafen ej behandlar blir de allmänna bestämmelserna tillämpliga, t. ex. 55:12 och 12 a.

54 kap. 13 §

I anledning av den ändrade styckeindelningen i 54 kap. 11 § behövs en följdändring så att hänvisningen i 13 § till 11 § andra stycket ändras till att avse 11 § tredje stycket.

55 kap. 12 §

Remissförslaget lanserar under denna paragraf en utvidgning av HD:s möjligheter att pröva mål på handlingarna, något som lagrådet ser såsom positivt.

Beträffande förslaget första stycke *punkt 1* skall generellt gälla att prejudikatfråga får prövas på handlingarna. Lagrådet har redan förut uttryckt sin mening att detta är ett bra förslag. Sedan är det en sak för sig att HD, oberoende av lagtexten, kan finna det önskvärt att även i en prejudi-

katfråga hålla huvudförhandling för att få tillfälle att höra muntliga pläderingar (se avsnitt II punkt 9). Här om behövs ingen föreskrift.

Beträffande remissförslagets första stycket *punkt 2* har lagrådet redan i avsnitt II punkt 6 anfört de synpunkter som enligt lagrådets mening bör vara vägledande. Med undvikande av remissförslagets rekvisit att HD "helt grundar avgörandet i övrigt på hovrättens bedömning" bör sålunda punkten ge uttryck för att det är själva tilläggsdelens problemställning och beskaffenhet i övrigt som skall bli avgörande för om handläggningen i HD skall få ske på handlingarna.

Ställningstagandet i det avseendet bör läggas i HD:s hand utifrån ett prövningstema som i vardagsspråk kan beskrivas sålunda: kan en huvudförhandling i just detta mål tänkas tillföra målet något av värde? Lagrådet har i sin nedan redovisade lagtext försökt ge uttryck åt denna tankegång. Lagrådet har därjämte lagt sig vinn om att — till skillnad från remissförslaget — i punkt 2 av paragrafens första stycket inbegripa även restdelarna i de fall där redan enligt gällande rätt partiell dispens får förekomma. Med en tillkommande språklig jämkning i punkt 4 vill lagrådet tills vidare, med hittills anförda synpunkter som underlag, presentera följande från remissförslaget delvis avvikande lagtext:

"Högsta domstolen får utan huvudförhandling avgöra

1. en prejudikatfråga,
2. frågor i eller delar av ett mål, vilka kommer under prövning efter att ha omfattats av vilandeförklaring enligt 54 kap. 11 § andra stycket eller 11 a § första stycket, dock frånsett fall vari någon för målets utgång avgörande omständighet är av beskaffenhet att böra prövas efter huvudförhandling,
3. ett mål som har tagits upp omedelbart av hovrätten, eller
4. sådant mål eller sådan fråga i ett mål som skall avgöras av högsta domstolen i dess helhet eller med tolv ledamöter."

Lagrådet har emellertid funnit anledning att inte begränsa sitt perspektiv till det genom remissförslaget väckta problemet hur man skall hantera tilläggsdelen eller tillägsfrågan, sedan partiell dispens förekommit och föranlett ett sådant ställningstagande i den utkristalliserade kärnfrågan att vilandeförklarade delar eller frågor måste väckas till liv genom tilläggsdispens.

Man bör frigöra sig från de skygglappar som naturligen lätt appliceras, när man begrundar ett förslag som går ut på den specifika frågeställningen, att ett mål blir uppdelat i dels en prejudikatfälla och dels en typiskt sett ointressant tilläggsfälla, vilken när prövningsprocederet föranleder därtill måste komma under HD:s prövning. Man ställs då inför frågan varför HD inte — efter en *sedvanlig generell dispens* — skulle få göra samma bedömning om behovet av huvudförhandling som anvisas i lagrådets nyss redovisade lagtext under punkt 2. Även med beaktande av artikel 6 i den europeiska konventionen den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna kan lagrådet för sin del inte uppleta något riktigt saksål för att de sedvanliga dispensfallen skulle följa andra bedömningsnormer än de som avses för sådana tilläggs-

dispenserade frågor som genom remissförslaget kommit att stå i focus för HD:s uppföljande handläggning beträffande "målet i övrigt".

Lagrådet vill därför framföra förslaget, att man radikalt slopar det kineseri som är inbyggt i 55:12 när det gäller att preciserat fånga in särskilda måltyper som skall få prövas på handlingarna. M. a. o. synes det för lagrådet vara dags att skrota framvuxet system att söka sinnrikt utkristallisera specifika processituationer där avgörande på handlingarna får förekomma: man har nu inför sig remissförslagets fyrapunktsmässiga utformning och därtill som komplement 55:12 2 st:s hänvisning till 50:21 och 51:21, vilka lagrum i sin tur är ganska mångfasetterade.

Lagrådet ser inte någon som helst anledning till att man skulle vidbli vad som nyss benämndes kineseri. Lagrådet vill därför framföra tanken, att vad lagrådet förut angivit som rekvisit för 55:12 1 st punkt 2, upphöjs till att bli en generell princip för 55:12:s hela tillämpningsområde. Paragrafen i sin helhet skulle i så fall kunna ges följande lydelse:

"Högsta domstolen får utan huvudförhandling avgöra mål, del av mål eller särskild fråga i mål, om inte någon för sakens utgång avgörande omständighet är av beskaffenhet att böra prövas efter huvudförhandling. Vid bestämmande av handlägningsformen skall högsta domstolen särskilt beakta om part begärt huvudförhandling.

Oavsett första stycket gäller att högsta domstolen alltid utan huvudförhandling får avgöra fråga som skall prövas av högsta domstolen i dess helhet eller med tolv ledamöter."

När lagrådet nu väcker frågan om att på sist angivet sätt kasta loss från nu gällande formalreglering beträffande förutsättningarna för HD att pröva mål på handlingarna, finns det anledning att göra en kort rättshistorisk återblick. När bestämmelserna om ett ganska restriktivt hållet utrymme för prövning på handlingarna tillkom 1942 med ikraftträdande den 1 januari 1948 gällde det att få muntlighetsprincipen att slå igenom radikalt och bryta med det gamla i väsentliga delar protokollariska systemet; respektlöst uttryckt var lagstiftarens syftemål att lära gamla hundar att sitta.

Nu, 40 år senare, kan konstateras att hela den aktiva domargenerationen är fostrad i RB:s anda med insikt om och uppskattning av muntlighetsprincipens värde inbyggd i ryggmärgen. För HD-ledamöternas vidkommande torde det mot angiven bakgrund vara alldeles överflödigt att uppställa detaljerade, urskiljande kriterier som skall vara utslagsgivande beträffande fall som skall få avgöras på handlingarna. Det måste anses fullt tillräckligt att det, för valet mellan handläggning på handlingarna eller huvudförhandlingsformen, får gälla en allmänt hållen bedömningsnorm av den art lagrådet nyss skisserat; den kommer med all säkerhet inte att vara en sämre slagruta än vad som enligt nuvarande rätt gäller. (En tillägsanmärkning: nuvarande reglering har i praktiken medfört att då och då i HD behövt ske huvudförhandling när sådan varit väsentligen meningslös).

I förevarande sammanhang är värt att erinra om att enligt förvaltningsprocesslagen (1971:291) fastslagits en grundsats av i stort sett den typ lagrådet förordat i det föregående (se nämnda lag 9 § andra stycket).

Lagrådet har i avsnitt II punkterna 7 och 8 anfört sina mer väsentliga synpunkter på denna paragraf. Mot bakgrund av vad som där anförts förordar lagrådet att paragrafen ges följande lydelse:

”Om högsta domstolen med tillämpning av bestämmelserna i 54 kap. 11 eller 11 a § prövat en prejudikatfråga, får domstolen, om ytterligare prövning krävs, helt eller delvis grunda sitt avgörande av målet i övrigt på hovrättens bedömning. Kan avgörandet i sistnämnt avseende ej ske samtidigt med avgörandet av prejudikatfrågan, skall särskilt avgörande i prejudikatfrågan meddelas. I fall då enligt första meningen krävs prövning av annat än prejudikatfrågan får högsta domstolen, med undanröjande av lägre rätts avgörande, återförvisa målet till lägre rätt för fortsatt handläggning.

En prejudikatfråga får avgöras genom dom.”

En särskilt prövad prejudikatfrågas väsen gör att den ibland inte naturligt faller in i RB:s begreppsbildning när det gäller valet mellan termen dom eller termen beslut (17:1 och 30:1 RB).

När man nu är inne på ett område där det viktiga är att finna nya vägar för HD:s rättsbildande verksamhet, finner lagrådet att den begreppsmässiga frågan om rubricering av HD:s avgörande är skäligen likgiltig. Remissförslagets andra stycke i förevarande paragraf är i och för sig tillräckligt för att ge en anvisning om att HD ges frihet att benämna sitt avgörande i prejudikatfråga såsom dom. Underförstått ligger i detta som alternativ att HD kan kalla avgörandet för beslut. Lagrådet har haft under övervägande om sådant särskilt prejudikatavgörande som åsyftas i lagrådets lagtextförslag första stycket andra meningen kan anses göra det viktigt att fästa uppmärksamhet vid avgörandets rubricering. Det har diskuterats lokutioner av typen: Avgörandet får betecknas som dom eller som beslut, varvid beteckningen får bero på om avgörandet är närmast jämförligt med den ena eller andra arten. Lagrådet har dock stannat för att remissförslagets andra stycke i förevarande paragraf egentligen utsäger allt som behöver sägas i rubriceringsfrågan.

56 kap. 15 – 17 §§

Lagrådet har från allmänna synpunkter behandlat den föreslagna nyheten att frågor av prejudikatnatur skall kunna hänskjutas från tingsrätt direkt till HD och har därvid ställt sig positivt (avsnitt IV). De närmare bestämmelser i ämnet som återfinns i rubricerade paragrafer ger inte heller anledning till någon erinran. Dock vill lagrådet fästa uppmärksamhet vid sitt påpekande i avsnitt IV att det kan vara av värde, om i de hänskjutna fallen parterna får tillfälle till rättslig utveckling av sin talan inte endast genom skriftväxling utan även vid förhandling. Sistnämnda handläggningsform står nu inte till förfogande enligt 56 kap. Lagrådet kan inte finna något hinder att för den nya måltypen i HD uttryckligen anvisa möjligheten att hålla förhandling. I enlighet med det anförda föreslår lagrådet, att till 56:17 fogas ett andra stycke med lydelsen:

VI Förslaget till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)

I fråga om talan mot domstols beslut enligt rättshjälpslagen tillämpas enligt nu gällande 49 § vad som i allmänhet gäller om talan mot beslut av domstolen. 49 c § innehåller regler som begränsar biträdets rätt att i högre instans åberopa nya omständigheter till stöd för sitt ersättningsanspråk. Sistnämnda paragraf har enligt förslaget kompletterats med ett nytt andra stycke, enligt vilket det i princip råder fullföljdsförbud mot hovrättens beslut om ersättning till biträde, som själv överklagat ett beslut om ersättning för tingsrättsprocessen. Lagrådet anser att detta nya stycke naturligen bör placeras i anslutning till huvudregeln i 49 §, lämpligen som ett andra stycke. Av första stycket i 49 § bör framgå att huvudregeln inte gäller fall som avses i andra stycket, vilket bör få följande lydelse:

”Hovrättens beslut i en överklagad fråga angående ersättning till biträde får inte överklagas. Hovrätten får dock tillåta att beslutet överklagas, om det föreligger särskilda skäl för en prövning om tillstånd skall ges enligt 54 kap. 10 § första stycket i rättegångsbalken”.

Lagtexten kommer härigenom att nära ansluta till den föreslagna texten i 54:2 a RB. Lagrådets förslag innebär ingen ändring i sak.

VII Förslaget till lag om ändring i lagen (1976:206) om felparkeringsavgift

I anledning av den ändrade styckeindelningen i 54 kap. 11 § RB behövs en följdändring så att hänvisningen i 10 a § andra stycket till 54 kap. 11 § andra stycket RB ändras till att avse 54 kap. 11 § tredje stycket RB.

VIII Övriga lagförslag

Förslagen föranleder inte någon erinran från lagrådets sida. Uppmärksamhet bör dock beträffande flera av förslagen fästas vid vad lagrådet anfört avslutningsvis i avsnitt IV.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 2 mars 1989

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, och statsråden Feldt, Hjelm-Wallén, Göransson, Gradin, Hellström, Johansson, G. Andersson, Lönnqvist, Thalén, Nordberg, Engström, Freivalds, Wallström, Löow, Persson

Föredragande: statsrådet Freivalds

Proposition om högsta domstolen och rättsbildningen

1 Anmälan av lagrådsyttrande

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande (beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 19 januari 1989) över förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i äktenskapsbalken,
3. lag om ändring i föräldrabalken,
4. lag om ändring lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs,
5. lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar,
6. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),
7. lag om ändring i lagen (1972:206) om felparkeringsavgift samt
8. lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189).

Föredraganden redogör för lagrådets yttrande och anför.

Lagrådet har inte haft något att erinra mot förslagets allmänna inriktning. Lagrådets erinringar och ändringsförslag gäller främst innebörden av förslaget att HD skall kunna begränsa sin prövning till en prejudikatfråga, och då särskilt hur HD skall förhålla sig till de delar av målet som ligger utanför prejudikatfrågan (54 kap. 11 § RB), och frågan om avgörande på handlingarna i HD (55 kap. 12 §). Lagrådet har också väckt frågan om HD bör offentliggöra sitt ställningstagande i prejudikatfrågan i de fall då målet skall prövas vidare i HD (55 kap. 12 a §) och har föreslagit en ytterligare utvidgning av bestämmelserna om att vissa frågor får avgöras av HD med tre ledamöter (3 kap. 6 §). Övriga påpekanden och ändringsförslag är av närmast lagteknisk natur.

I den mån förslagen inte omnämns särskilt i det följande har de inte föranlett någon erinran från lagrådet. Detta gäller bl. a. förslaget om att mål och frågor skall kunna avgöras av HD med tolv ledamöter i stället för i plenum (3 kap. 5 §) och förslaget om utvidgade möjligheter att ingå avtal om fullföljdsförbud. Lagrådet har i sistnämnt hänseende uttryckligen förklarat sig godta förslaget samtidigt som lagrådet påpekat att det också

omfattar tvister som skall handläggas enligt lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister.

Utöver vad som särskilt anmärks i det följande bör vissa redaktionella ändringar göras i det remitterade förslaget.

Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

Begränsning av prövningen till prejudikatfrågor

54 kap. 11 §

Lagrådet tillstyrker att HD skall kunna begränsa sin prövning till en prejudikatfråga i målet och instämmer i att denna lösning är att föredra framför en strikt uppdelning i rätts- och sakfrågor. Däremot har lagrådet vissa erinringar när det gäller utformningen av förslaget till ändrad lydelse av 54 kap. 11 §. Av yttrandet framgår att lagrådet ställer sig bakom förslagets syfte men är kritiskt till lagtextens utformning; enligt lagrådet skulle det av det remitterade förslaget till lagtext inte framgå *i vilken utsträckning hovrättens dom är föremål för omprövning* när HD beslutat begränsa sin prövning till en prejudikatfråga i målet.

Lagrådet har framhållit att det är väsentligt att det av dispensbeslutet klart framgår i vilken utsträckning HD avser att ompröva hovrättens dom. Jag vill livligt instämma i detta påpekande. Såsom lagrådet påpekar måste parterna få ett klart och entydigt besked så att de vet hur de skall lägga upp sin talan i HD.

I remissprotokollet har jag inte närmare gått in på vad HD:s beslut att begränsa sin prövning till en prejudikatfråga innebär när det gäller HD:s möjligheter att ompröva målet i övrigt. Jag har här följt rättegångsutredningens (RU:s) förslag, och ingen remissinstans – inte heller HD:s ledamöter – har uttryckt någon tvekan i detta hänseende. Men uppenbarligen finns det skäl att jag närmare utvecklar mig på denna punkt och förtydligar innebörden av mitt förslag.

Jag vill inledningsvis påpeka att lagrådet i sitt yttrande genomgående ställer begreppen prejudikatfråga – sakfråga (sakförhållanden) mot varandra. Detta ger intryck av att prejudikatfrågan alltid skulle vara en rättsfråga och kan därmed leda till missförstånd när det gäller förslagets innebörd. Vissserligen torde det i praktiken, såsom jag också framhållit i remissprotokollet, vara så att prejudikatfrågan i allmänhet är en rättsfråga. Det är emellertid angeläget att framhålla att prejudikatfrågan mycket väl kan innehålla moment av sakfrågekaraktär.

En begränsning av prövningen i HD till en prejudikatfråga leder alltså inte, som lagrådet också påpekar, definitionsmässigt till att enbart rättsliga överväganden kommer under HD:s prövning. Inte heller ger prejudikatfrågebegreppet som sådant svar på frågan i vilken utsträckning hovrättens dom kommer att omprövas.

Enligt den i lagrådsremissen föreslagna lagtexten (54 kap. 11 §) skall HD kunna begränsa prövningstillståndet till en viss prejudikatfråga i målet. Innebörden härav är helt enkelt att inga andra frågor än den sålunda framsläppta frågan, *så som den formulerats av HD i dispensbeslutet*, skall prövas

av HD. Annorlunda uttryckt innebär detta att HD tills vidare beslutar att *inte ompröva övriga delar av hovrättens dom*. Därav följer att hovrättens avgörande i övrigt kommer att ligga till grund för HD:s prövning av den dispenserade frågan; något annat kan helt enkelt inte läggas till grund för bedömningen. Om prejudikatfrågan är en rättsfråga, exempelvis hur ett visst förfarande skall rubriceras straffrättsligt, kan HD inte ompröva sakfrågorna, dvs. de faktiska omständigheterna i målet. I fråga om dessa måste HD bygga på hovrättens bedömning. Om jag, i stället för att förorda en begränsning till en viss prejudikatfråga i målet, hade valt metoden att låta HD begränsa sin prövning till en rättsfråga i målet, skulle det knappast ha rått någon tvekan om att HD därmed skulle vara förhindrad att ompröva sakfrågorna i målet. Mitt förslag bygger på samma tanke; om HD begränsar sin prövning till *en viss fråga* i målet, så blir HD därmed förhindrad att pröva *andra frågor* i målet. Andra frågor än den dispenserade frågan kan inte prövas och frågan om i vad mån HD kommer att ompröva hovrättens dom beror därför helt av *hur HD formulerar prejudikatfrågan*.

Jag delar därför inte lagrådets uppfattning att begränsningen av prövningen i HD kan uttryckas med en schablonmässig lokution i dispensbeslutet av det slag lagrådet skisserar (avsnitt II, punkten 2, tredje stycket). Förslägets innebörd är i stället den alternativa metod som lagrådet är inne på (i samma stycke), nämligen att det av varje enskilt dispensbeslut måste framgå i vilken utsträckning som hovrättens dom är föremål för omprövning; HD förutsätts i varje särskilt fall precisera vilken fråga man avser att pröva. Jag menar då inte sådana vittomfattande formuleringar som lagrådet exemplifierar (punkten 1, sista delen). Av HD:s beslut att begränsa sin prövning till frågan om det föreligger adekvat kausalitet (exempel f) måste det självklart framgå vilket handlingssätt och vilken skada man lägger till grund för bedömningen, nämligen det handlande respektive den skada som framgår av hovrättens dom.

Syftet med förslaget är att ge HD möjlighet att begränsa sin prövning till frågor som är av intresse ur prejudikatsynpunkt och att HD skall kunna underlåta att ompröva delar av hovrättens dom som inte har någon betydelse utöver det aktuella målet. HD skall kunna ompröva om adekvat kausalitet föreligger i ett visst fall och skall slippa att dessförinnan ge sig in på frågan om A verkligen handlat så som hovrätten funnit eller om B:s skada verkligen är den av hovrätten konstaterade.

HD behöver naturligtvis inte utnyttja denna möjlighet att begränsa sin prövning. Om HD inte anser sig kunna bygga på hovrättens bedömning kan HD naturligtvis bevilja dispens för hela målet eller – med tillämpning av redan gällande regler – bevilja partiell dispens för en del av målet.

Lagrådet har ställt sig tveksamt till den av mig förordade metoden att HD i varje enskilt dispensbeslut skall klarlägga i vad mån hovrättens dom kommer att bli föremål för omprövning. Denna metod är emellertid enligt min mening ofrånkomlig. Den är i själva verket nödvändigt förbunden med förslagens allmänna uppläggning.

Särskilt i inledningsskedet finns det naturligtvis som lagrådet påpekar risk för att ledamöterna på dispensavdelningen har olika uppfattningar om

huruvida HD kan eller bör begränsa sin prövning till just den fråga som är intressant ur prejudikatsynpunkt eller om prövningen i HD skall omfatta också andra frågor i målet. Det är inte, som lagrådet vill mena (punkten 3), fråga om vad som är mer eller mindre praktiskt; det handlar om själva kärnan i förslaget: HD måste bestämma vilken fråga man skall pröva. Detta innebär att ledamöterna i HD kommer att behöva vänja sig vid att se på målen med något annorlunda ögon. I dag är ledamöterna vana vid att avstå från att ompröva *mål* som saknar intresse ur prejudikatsynpunkt. Genom mitt nu framlagda förslag får de möjligheter att, i de enskilda målen, avstå också från att pröva sådana *frågor* som saknar intresse från prejudikatsynpunkt.

Av vad jag nu sagt torde framgå att jag inte delar lagrådets uppfattning att förslagets innebörd inte framgår av lagtexten. Något förtydligande är enligt min mening således inte nödvändigt.

Anledningen till att i det remitterade förslaget prejudikatfrågedispen- sern nämns före deldispen- sern är att HD:s prejudikatbildande roll därmed lyfts fram. Man kan nog också räkna med att prejudikatfrågedispen- sern i framtiden blir mer frekvent än deldispen- sern. Jag kan därför inte godta lagrådets förslag att deldispen- sern skall nämnas först.

54 kap. 11 a §

Mina förtydligande påpekanden beträffande 54 kap. 11 § gäller naturligtvis också de fall där HD begränsar sin prövning till en prejudikatfråga i ett mål som fullföljts av *RA*, *JK* eller *JO* (54 kap. 11 a §). Lagrådet har inte haft något att erinra mot detta förslags allmänna uppläggning (avsnitt III) men har förordat en annorlunda lagteknisk lösning (vid 54 kap. 11 a §).

Jag har i och för sig inget att erinra mot en ändrad ordningsföljd så att paragrafen speglar det kronologiska förloppet i stället för, som i det remitterade förslaget, inledningsvis slå fast att HD har rätt att i dessa mål begränsa sin prövning. Den i lagrådsremissen förordade lösningen valdes därför att en regel om att HD preliminärt får fatta beslut om en begränsning av sin prövning annars kunde tyckas hänga i luften mot bakgrund av bestämmelserna om att prövningstillstånd inte krävs för dessa mål.

Lagrådets förslag förutsätter att ett beslut att begränsa prövningen alltid skall föregås av ett preliminärt begränsningsbeslut. Jag vill, även om jag inte berört saken i remissprotokollet, inte helt utesluta att det skulle kunna bli aktuellt att först i ett mycket sent skede av handläggningen besluta om en begränsning av prövningen till en viss prejudikatfråga. Jag förordar därför en formulering som inte utesluter detta.

Jag har också andra invändningar mot lagrådets förslag till lagtext. Dels innebär regleringen i lagrådsförslagets andra stycke att handläggningen av de s. k. restfrågorna dubbelregleras; bestämmelser om den fortsatta handläggningen – *fortsatt handläggning i HD* eller *återförvisning till lägre rätt* – har reglerats i 55 kap. 12 a §. Dels ger den av lagrådet föreslagna lagtexten intryck av att HD i dessa mål skulle vara tvungen att *pröva* de återstående frågorna, trots att HD enligt 55 kap. 12 a § har rätt att underlåta en egen prövning och grunda sitt avgörande på hovrättens bedömning.

Jag har också vissa invändningar mot lagrådets förslag när det gäller tillkännagivande av prejudikatfrågans bedömning. Jag återkommer till denna fråga i anslutning till 55 kap. 12 a §.

Jag är ense med lagrådet om att HD:s beslut att – slutligt – begränsa sin prövning till en viss prejudikatfråga processrättsligt framstår som ett avvsningsbeslut såvitt gäller målet i övrigt och att det av HD:s avgörande bör framgå att hovrättens avgörande därmed skall stå fast. Paragrafen bör därför – efter mönster av 54 kap. 11 § – kompletteras med en föreskrift härom.

I övrigt förordar jag att lagrådsremissens lagförslag i denna del behålls med vissa redaktionella ändringar i paragrafens andra stycke. Jag föreslår vidare en ändring när det gäller bestämmelsen om vilandeförklaring i paragrafens andra stycke. Eftersom målet i övrigt, enligt vad jag utvecklat i remissprotokollet, alltid skall vila, bör detta enligt min mening kunna följa direkt av lagen.

54 kap. 13 §

Såsom lagrådet påpekat föranleder den ändrade styckeindelningen i 54 kap. 11 § en konsckvensändring i 54 kap. 13 §.

55 kap. 12 §

Lagrådet har tillstyrkt förslaget om att en prejudikatfråga skall kunna avgöras på handlingarna. Såsom lagrådet påpekar är bestämmelsen fakultatativ. När det gäller frågan om avgörande på handlingarna när bedömningen av prejudikatfrågan leder till en prövning också av andra delar av målet, kan jag instämma i lagrådets synpunkter om att regeln i 55 kap. 12 § första stycket andra punkten har fått en för snäv utformning (jfr lagrådets yttrande avsnitt II, punkten 6 och under 54 kap. 12 a §). Ett skäl till den försiktiga utformningen är att frågan över huvud taget inte hade berörts i ärendet, vare sig av RU eller under remissbehandlingen. Jag ansåg mig därför inte ha underlag för några egentliga förändringar när det gäller HD:s möjligheter att avgöra mål utan huvudförhandling.

Av samma skäl anser jag det inte vara möjligt att i detta lagstiftningsärende föreslå några sådana genomgripande förändringar av reglerna om avgörande av mål på handlingarna i HD som lagrådet alternativt förordar (vid 55 kap. 12 § andra delen), nämligen att de olika bestämmelser som tillåter ett avgörande på handlingarna skall ersättas med en huvudregel om avgörande på handlingarna. Enligt min mening finns det i detta lagstiftningsärende inte tillräckligt underlag för att bedöma om en förändring av handlägningsreglerna i enlighet med lagrådets förslag är möjlig och lämplig.

Jag vill därför i detta sammanhang inte föreslå andra ändringar i detta hänseende än sådana som motiveras av mina övriga nu framlagda förslag. Jag är således inte heller beredd att, såsom lagrådet föreslår (under 55 kap. 12 § i fjärde stycket), utvidga möjligheterna till avgörande på handlingarna

när det gäller mål som varit föremål för en sådan partiell dispens som avser en del av målet.

Däremot är jag, som jag redan antytt, beredd att förorda en annan formulering när det gäller möjligheterna att på handlingarna avgöra de återstående frågor som kan aktualiseras sedan HD prövat prejudikatfrågan. Jag är således ense med lagrådet om att det remitterade förslaget har fått en onödigt snäv utformning. Jag vidhåller att regleringens utgångspunkt bör vara de fall då HD avstår från en egen bedömning av de s. k. restfrågorna (55 kap. 12 a § i det remitterade förslaget). Kravet att HD därvid *helt* måste grunda sitt avgörande på hovrättens bedömning är dock för strängt och kan, såsom lagrådet varit inne på, leda till onödiga diskussioner rörande frågan om rekvisitet är uppfyllt eller inte. En lämplig lösning är enligt min mening en regel enligt vilken HD får avgöra målet på handlingarna om HD *i allt väsentligt* grundar sitt avgörande av restfrågorna på hovrättens bedömning. Därav följer att det inte föreligger hinder mot ett avgörande på handlingarna, om HD skulle nödgas göra en egen prövning av någon fråga som är av underordnad betydelse i sammanhanget.

Ordet "helt" i 55 kap. 12 § första stycket andra punkten i det remitterade förslaget bör därför bytas ut mot "i allt väsentligt".

Som jag nämnde i remissprotokollet talar åtskilligt för att ytterligare lagändringar i ett senare skede kommer att krävas när det gäller HD-processen. Frågan om en mer genomgripande förändring av reglerna om möjlighet att avgöra mål utan huvudförhandling kan komma att övervägas i det sammanhanget.

55 kap. 12 a §

Jag är ense med lagrådet (avsnitt II, punkten 5) om att det för de fall som lagrådet kallar typfall A naturligtvis inte spelar någon roll om HD avviker från hovrättens domskäl eller t. o. m. vilket inte kan uteslutas, bedömer prejudikatfrågan på ett helt annat sätt än hovrätten. Det utmärkande för typfall A är helt enkelt att någon ytterligare prövning inte krävs sedan HD avgjort prejudikatfrågan. I dessa fall kan HD således avgöra prejudikatfrågan genom dom (54 kap. 12 a § andra stycket) samtidigt som HD lämnar frågan om prövningstillstånd i vilandeförklarade delar av målet utan bifall.

Enligt lagrådet kommer mitt förslag i 55 kap. 12 a §, om att HD också vid prövningen av målet i övrigt skall kunna grunda sitt avgörande på hovrättens bedömning, inte att spela någon nämnvärd roll. Enligt lagrådet torde ledamöterna inte utnyttja denna möjlighet utan också i framtiden vilja pröva hovrättens domskäl (lagrådets yttrande avsnitt II; punkten 7). Jag tror för min del att det för HD:s ledamöter, sedan reformen väl satt sig, kommer att bli alltmera naturligt att inrikta sin prövning på de frågor som har intresse från prejudikatsynpunkt.

Enligt lagrådet skall HD, om det förflyter en tid mellan HD:s prövning av prejudikatfrågan och målet i övrigt, *lämna besked om hur prejudikatfrågan bedömts* (avsnitt II punkten 8 och vid 55 kap. 12 a §).

De skäl lagrådet anför kan naturligtvis inte fränkännas tyngd. Frågan är

emellertid komplicerad och kan enligt min mening inte lösas så som lagrådet föreslagit, alltså att HD alltid skall lämna besked i prejudikatfrågan i dessa fall. Jag vill påpeka att RU har övervägt frågan och funnit att det i allmänhet inte torde finnas något praktiskt behov av att avgöra prejudikatfrågan särskilt i de fall en fortsatt prövning kommer att äga rum i HD (betänkandet s. 171) och att ingen remissinstans har anmält avvikande uppfattning.

En bestämmelse av det slag lagrådet förordar innebär att HD vid den fortsatta prövningen skulle vara bunden av sitt besked i prejudikatfrågan. Enligt min mening är det av stor vikt att HD behåller sin handlingsfrihet när det gäller avgörandet av själva prejudikatfrågan. Hela syftet med reformen är att förbättra prejudikatbildningen och det vore olyckligt om HD skulle tvingas att stå fast vid en bedömning som vid en förnyad granskning skulle visa sig vara felaktig. Den fortsatta handläggningen kan medföra att prejudikatfrågan hamnar i en annan belysning. Prejudikatfrågans natur är också definitionsmässigt så skiftande, liksom arten och karaktären på de återstående frågorna, att det redan på grund härav framstår som mindre lämpligt att föreskriva ett obligatoriskt offentligtgörande av prejudikatfrågans bedömning.

En lösning skulle kunna vara att man ger HD en fakultativ möjlighet att avgöra prejudikatfrågan särskilt. HD skulle då kunna utnyttja denna möjlighet när prejudikatfrågans lösning är så självklar och de återstående frågorna så enkla att ett offentligtgörande bedöms vara riskfritt.

En nackdel med denna lösning är, liksom när det gäller en obligatorisk regel, att avgörandet i prejudikatfrågan blir ett avgörande av ett helt annat slag än de avgöranden som nu finns i RB:s regelsystem. Enligt min mening skulle det därför vara oundvikligt med en ny beteckning för dessa avgöranden. Tanken på att införa nya beslutsbeteckningar har på flera ställen avfärdats i remissprotokollet och denna uppfattning har stöd från flera tunga remissinstanser, bl. a. från HD:s ledamöter. Jag kan inte dela lagrådets uppfattning att rubriceringsfrågan är likgiltig (lagrådets yttrande vid 55 kap. 12 a §). Jag vill i detta sammanhang också vända mig mot lagrådets tolkning av den föreslagna bestämmelsen i 55 kap. 12 a §. Lagrådet har menat att den omständigheten att en prejudikatfråga får avgöras genom dom skulle innebära att HD alternativt får kalla avgörandet för beslut. Det valda uttrycket "får" är naturligtvis inte avsett att spegla en allmän valfrihet utan används därför att prejudikatfrågan helt enkelt inte kan avgöras genom dom i de fall då ytterligare prövning krävs, i HD eller, efter återförvisning, i lägre rätt.

Till saken hör också att ett offentligtgörande av prejudikatfrågan inte bara innebär att HD offentliggör slutsatsen. HD kan inte vänta med skälen för sitt ställningstagande till dess att dom i målet meddelas — domen kan ju komma att meddelas av en annan sammansättning — utan måste redan i detta sammanhang skriva en utförlig motivering. Förhållandet mellan detta avgörande — det ur prejudikatsynpunkt viktigaste ställningstagandet — och den slutliga domen i målet blir därmed något märkligt.

Enligt min mening bör frågan kunna hanteras av HD utan några särskilda bestämmelser. Avsaknaden av regler på området innebär nämligen inte att HD skulle vara förbjuden att underrätta parterna om sin uppfattning i

prejudikatfrågan. Det är inget som hindrar HD att i de fall man är övertygad om prejudikatfrågans bedömning – slutsatsen – informerar parterna härom i anslutning till att parterna underrättas om att prövningstillståndet har utvidgats och om målets fortsatta handläggning. Det behöver inte ses som något annat än att HD underrättar parterna om att man för sin del har tagit ställning till prejudikatfrågan och att man under den fortsatta handläggningen avser att inrikta sig på de återstående frågorna. En sådan upplysning – som givetvis bör omgärdas med lämpliga reservationer – binder inte HD vid den fortsatta handläggningen. Samtidigt får parterna ett besked som gör det möjligt för dem att koncentrera sitt processande till en del av målet. Jag kan heller inte se det som någon större nackdel för prejudikatbildningen om parterna, trots beskedet eller på grund därav, skulle välja att argumentera vidare i prejudikatfrågan i hopp om att kunna övertyga HD om en annan bedömning.

Mot bakgrund av det sagda vidhåller jag det i remissprotokollet intagna förslaget till 55 kap. 12 a §. Härav följer också att jag inte biträder lagrådets förslag till lydelse av 54 kap. 11 a § i denna del.

HD:s sammansättning

3 kap. 6 §

Lagrådet har tillstyrkt förslaget i 3 kap. 6 § och har särskilt understrukit att de ökade möjligheterna till dispensprövning med en enda ledamot väsentligt kommer att bidra till att minska HD:s arbetsbörda. Jag ansluter mig helt till lagrådets förslag om att vissa ytterligare frågor – HD:s beslut att avvisa en revisions- eller besvärstalan och HD:s förordnande om förening av mål enligt 14 kap. 7 a § – i enklare fall skall kunna avgöras med tre ledamöter och förordar därför att 3 kap. 6 § andra stycket utformas i enlighet med lagrådets förslag, vilket också innebär en annorlunda ordningsföljd än enligt remissprotokollets förslag. Eftersom reglerna om resning och återställande av försutten tid respektive besvär över domvillan regleras i skilda kapitel i RB föreslår jag därutöver den redaktionella ändringen att dessa frågor regleras i skilda punkter.

Hänskjutande av prejudikatfrågor från tingsrätt till HD

42 kap. 17 a §

Lagrådet har funnit förslaget vara av värde för att få fram fler prejudikat och har inte haft något att erinra mot förslagets allmänna inriktning. Jag ansluter mig till lagrådets synpunkter i fråga om skriftväxling i HD, rättegångskostnader och rätten att överklaga (avsnitt IV och vid 56 kap. 15–17 §§). Jag delar lagrådets uppfattning att den föreslagna lagtexten i 42 kap. 17 a § ger intryck av att det redan vid hänskjutandetidpunkten skulle vara klarlagt att den hänskjutna frågan är en prejudikatfråga. Jag föreslår därför att ordet prejudikatfråga ersätts av ordet fråga. Jag vill påpeka att ordet fråga, och inte prejudikatfråga, använts i remissprotokollets förslag till 56 kap. 15 §.

Lagrådet har föreslagit att 56 kap. 17 § kompletteras med en regel om att högsta domstolen får hålla förhandling i målet och anför som skäl att denna handläggningsform inte står till förfogande enligt 56 kap. Enligt min mening finns, om HD önskar ge parterna tillfälle att utveckla sin talan rättsligt, redan nu tillräckliga möjligheter till muntlig handläggning genom reglerna i 56 kap. 12 § och dess hänvisningar till bestämmelserna för besvärsmål i hovrätt. Någon särskild regel om rätt att hålla förhandling i de nu aktuella fallen behövs därför inte.

Övriga förslag

Fullföljdsförbud med ventil

Lagrådet instämmer i förslagets syften och har ingen erinran mot lagreglernas utformning eller urvalet av måltyper. Såsom lagrådet påpekat skall det framgå av fullföljdshänvisningen huruvida hovrätten beslutat tillåta överklagande eller inte.

Jag ansluter mig helt till lagrådets förslag till justering i fråga om ändringen i *rättshjälpslagen*. I detta sammanhang vill jag erinra om att regeringen på min hemställan tidigare denna dag beslutat att till riksdagen överlämna en proposition om rättshjälpens organisation m. m. (prop. 1988/89: 117) och att det även i det sammanhanget föreslås en ändrad lydelse av 49 §. Den lagändringen föreslås träda i kraft den dag regeringen bestämmer. Lagändringarna torde kunna samordnas i samband med riksdagsbehandlingen av propositionerna.

Såsom lagrådet påpekar föranleder den ändrade styckeindelningen i 54 kap. 11 § RB en konsekvensändring i 10 a § andra stycket *lagen om felparkeringsavgift*.

2 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att anta förslagen till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i äktenskapsbalken,
3. lag om ändring i föräldrabalken,
4. lag om ändring i lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs,
5. lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar,
6. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),
7. lag om ändring i lagen (1972:206) om felparkeringsavgift samt
8. lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189).

3 Beslut

Prop. 1988/89:78

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

Sammanfattning av rättegångsutredningens betänkande

Utredningen tillsattes år 1977 för att göra en översyn av rättegångsbalken (RB). Vi skall med utgångspunkt från de bärande principerna i RB utreda hur rättegångsväsendet bör vara utformat för att på bästa sätt fylla nutida krav. I enlighet med våra ursprungliga direktiv (Dir 1977:10) har vi sökt bedriva arbetet i första hand med sikte på avsnitt där en revision kan bidra till att göra förfarandet mera flexibelt samt såvitt möjligt snabbare och billigare utan att befogade rättssäkerhetskrav sätts åt sidan.

Våra ursprungliga direktiv avsåg främst de mera allmänna processuella reglerna i RB samt reglerna om förfarandet i första instans, dvs. tingsrätt. I vårt delbetänkande (SOU 1982:25-26) Översyn av rättegångsbalken 1 Processen i tingsrätt har vi behandlat de flesta av de frågor som aktualiserades genom dessa direktiv men några frågor återstår. Dessa är f.n. föremål för våra fortsatta överväganden. Tyngdpunkten i vårt nuvarande arbete ligger emellertid på processen i överrätt, dvs. hovrätt och högsta domstolen (HD) och på frågor om domstolsorganisationen. I den delen har vi genom tilläggsdirektiv (Dir 1981:47) fått ett flertal viktiga frågor att utreda och vi har även lagt fram några delbetänkanden (Ds Ju 1983:1 Processen i överrätt Några delreformer samt Ds Ju 1984:1 Domstolarna och deras sammansättning i mål om ekonomisk brottslighet).

I det nu aktuella betänkandet behandlar vi med förtur några frågor kring den högsta domstolsinstansen, HD.

HD fick sin nuvarande roll genom en fullföljdsreform år 1971. Vid denna reform föreslogs att för en överprövning i HD på begäran av enskild part som förutsättning skulle gälla att HD vid s.k. dispensprövning fann ett prejudikatintresse eller ett extraordinärt intresse av överprövning föreligga. HD blev vad som betecknades som prejudikatinstans, dvs. en instans med uppgift att i första hand åstadkomma för rättstillämpningen vägledande avgöranden av främst rättsfrågor (prejudikat).

Den reform som ägde rum år 1971 låg väl i linje med reformer som på senare år har förekommit i många andra länder. Prejudikaten utgör i det moderna samhället ett alltmera betydelsefullt komplement till lagstiftningen. Prejudikaten leder till att rättstillämpningen blir enhetlig och likformig, och det är ofta prejudikaten som ger lagstiftningen dess fulla genomslagskraft. Rättskipningen vinner i klarhet samtidigt som man gör vinster genom att bedömningen av rättsliga frågor underlättas.

Inom civilrättens område leder en avsaknad av prejudikat i en viss fråga

i allmänhet (liksom avsaknad av t.ex. lagstiftning) till att ekonomiskt starkare parter får ett övertag över mindre starka. En prejudikatbrist kan också leda till att avtal inte kan ges en adekvat utformning. Många gånger väljer man vid osäkerhet om rättsläget en onödigt kostnadskrävande avtalslösning. Om det finns bra prejudikat kan enskilda träffa rättvisa uppgörelser och undgå rättsförluster. Många tvister behöver över huvud taget inte dras inför domstol.

Det är med hänsyn till det nu sagda viktigt att det prejudikatbehov som föreligger blir i möjligaste mån tillgodosett. Såvitt vi har kunnat finna förekommer det emellertid på vissa rättsområden - särskilt såvitt gäller civilrätten - en mycket stor brist på prejudikat.

Det finns också en tidsaspekt. I det praktiska rättslivet sägs ofta att prejudikaten kommer för sent. Vi menar att man måste tillvarata möjligheterna att åstadkomma ett bättre utnyttjande av HD:s resurser för rättsbildning. Samtidigt måste man försöka finna nya metoder för att föra fram prejudikatfrågor till HD. Vi vill redan nu framhålla att de förslag vi i detta syfte lägger fram inte till någon del är avsedda att begränsa prövningsmöjligheterna i de fall vilka HD med nu gällande regler skulle ta upp till prövning.

Det rationaliseringsbehov som enligt vår uppfattning föreligger måste ses mot bakgrund av att man i samband med 1971 års reform hade starka förhoppningar om en betydande nedgång av antalet överklaganden till HD. Dessa förhoppningar har inte infriats. I stället har antalet överklaganden efter en oavbruten stegring kommit att mer än fördubblas sedan år 1971, till stor del beroende på en ökning av antalet hovrättsavgöranden.

Endast få dispenser beviljas. I brottmål rör det sig om något mer än 3 % sett i förhållandet till antalet överklaganden, dvs. dispens beviljas i stort sett endast i vart trettionde mål. I övriga mål är andelen beviljade dispenser något större men mindre än 10 %. Av hovrätternas domar i brottmål och tvistemål är det mindre än 1 % som ändras av HD.

Även om dispensfrågor många gånger är enkla att pröva går totalt sett mycket av justitierådens tid åt för dispensprövningen. Det har sagts att det kan röra sig om bortemot hälften av arbetstiden. För att HD skall kunna på ett effektivt sätt fullgöra sina uppgifter inom rättsbildningen anser vi det ofrånkomligt att förhållandena ändras radikalt. Ledamöterna måste ges betydligt mera tid för att pröva främst rättsfrågor.

I avsnittet 7.2 ser vi därför närmare på olika metoder genom vilka man kan åstadkomma att HD:s resurser för rättsbildning utnyttjas bättre. I första hand gäller det metoder att begränsa tillflödet till HD av sådana mål som HD med de regler som gäller sedan år 1971 ändå inte skulle ta upp till prövning. Det gäller också metoder att såvitt möjligt begränsa HD:s prövning av de upptagna målen till de frågor som föranleder att dispens ges. Förhållanden är sådana att man behöver utnyttja flera metoder i förening.

En metod att begränsa överklagandefrekvensen till HD, dvs. minska andelen överklagade hovrättsavgöranden, är att införa regler om att hovrättsavgöranden skall få verkställas omedelbart (se avsnittet 7.2.2). En stor andel av överklagandena - framför allt i brottmål där verkställighet i princip inte får ske förrän målet har slutbehandlats - tillkommer nämligen uteslutande för att uppskjuta verkställighet av en ådömd påföljd.

Vi föreslår att hovrättsavgöranden i brottmål i princip skall få verkställas omedelbart, bl.a. såvitt gäller fängelse och böter. För att inte den tilltalade skall drabbas av rättsförluster skall dock - om överklagande sker - verkställighet i praktiken aldrig kunna komma till stånd förrän HD haft en möjlighet att behandla en av den tilltalade framställd begäran om inställande av verkställighetsåtgärder (s.k. inhibition). Vi har övervägt en motsvarande lösning för tvistemålens del men funnit att en sådan reform skulle ha betydligt mindre fördelar än när det gäller brottmålen. Detta har ett visst samband med att i tvistemål en verkställighet kan inledas omedelbart redan med de nu gällande reglerna. Enligt vår mening bör några ändringar av tvistemålsreglerna i vart fall inte ske förrän man kan bedöma utfallet av en reform i fråga om brottmålen.

Ett annat medel att begränsa överklagandefrekvensen är ändrade regler om rättshjälp och om offentlig försvarare (avsnittet 7.2.3). Vi finner det uppenbart att den omständigheten att en part beviljats rättshjälp med biträdesförordnande eller offentlig försvarare bidrar till onödiga överklaganden, eftersom det i många fall inte kostar parten något och inte heller är svårt eller besvärligt för honom att överklaga till HD. Som reglerna är nu har den som förordnats som biträde eller försvarare knappast några praktiska möjligheter att förmå part att avstå från ett onödigt överklagande. Mot bakgrund av HD:s funktion och den ringa andelen dispenser i de överklagade fallen bör både rättshjälpsresurserna och HD:s resurser enligt vår bedömning kunna användas betydligt bättre än för sådana överklaganden.

Vi föreslår därför att allmän rättshjälp och förordnande som offentlig försvarare skall omfatta rättegång i HD endast om HD tar upp målet till prövning eller i samband med dispensprövning finner särskilda skäl föreligga. Förslaget har avseende främst på själva överklagandet och innebär att parter - om det finns anledning anta att dispensskäl kan föreligga - har ungefär samma möjligheter till juridisk hjälp på statens bekostnad som nu. I annat fall kommer parten själv att få betala biträdes/försvarkostnaderna vid ett överklagande till HD.

I avsnittet 7.2.4 tar vi avstånd från tanken på att begränsa överklagandefrekvensen genom införandet av särskilda avgifter för överklagande till HD.

Avsnittet 7.2.5 ägnas en diskussion av möjligheterna att i större utsträckning än nu utnyttja regler om förbud mot överklagande till HD.

Förbudsregler finns f.n. endast beträffande vissa målgrupper såsom lag-sökningsmål, mål om betalningsföreläggande och mål om felparkerings-avgift. Vi menar att förbudsregler har flera nackdelar, åtminstone om de är så stela som de vilka finns i dag. Det kan sålunda uppstå betydande svårigheter när det gäller att få en enhetlig rättstillämpning till stånd, vilket förorsakar bl.a. ökade kostnader i domstolshanteringen.

Vi har därför diskuterat olika möjligheter att förena regler om fullföljdsförbud med en tillfredsställande prejudikatbildning. En möjlighet att åstadkomma en sådan förening är att införa en sådan "ventil" i fullföljdsförbudet att en hovrätt i ett prejudikatvärt fall kan ge en part rätt att fullfölja talan i HD. Om parten utnyttjar denna möjlighet, prövar HD i vanlig ordning om dispens skall beviljas. Vi föreslår att regler om fullföljdsförbud med möjlighet för hovrätt att ge fullföljdsrätt skall gälla i de flesta mål om underhållsbidrag till barn. Vi föreslår att metoden skall tillämpas också såvitt gäller sådana fall för vilka i dag gäller strängare regler om fullföljdsförbud.

I avsnittet 7.2.5 behandlar vi även frågor om hur man i vissa fall kan vinna fördelarna av ett fullföljdsförbud på frivillighetens väg. Som reglerna nu är har parterna i vanliga tvistemål visserligen en möjlighet att träffa avtal om att överklagande inte skall få ske. Ett sådant avtal är emellertid giltigt endast om det träffas efter det att tvisten har uppstått. Denna begränsning leder till att möjligheten i dag inte utnyttjas annat än i sällsynta undantagsfall. Vi har inte kunnat finna något behov av att ha kvar den nuvarande restriktiva regeln. Därför föreslår vi att också sådana avtal som träffats före tvistens uppkomst, kanske i samband med ett grundläggande affärsavtal, skall gälla.

Som ett ytterligare led i åtgärderna för att begränsa tillflödet av mål till HD förordar vi att informationen till parterna om HD-processen förbättras. Parterna får nu upplysning bara om vilka åtgärder de skall företa, om de vill överklaga till HD. Enligt vår mening bör parterna i samband med hovrättsavgöranden få upplysningar också om den faktiska innebörden av möjligheterna att få ett mål upptaget av HD. Parterna bör vidare få upplysningar bl.a. om möjligheterna att få rättshjälp vid ett eventuellt överklagande och om de regler som gäller i verkställighets-hänseende.

Reglerna om domstolarnas skyldighet att informera parterna bör enligt vår mening inte tas upp i lag. De kan i stället ges av regeringen eller domstolsverket.

Frågor om huruvida man som ett komplement till regler, som syftar till en begränsning av antalet överklaganden till HD, bör ha regler, som begränsar HD:s prövning, behandlar vi i avsnitten 7.2.6 och 7.2.7. Det förra av dessa avsnitt ägnas åt dispensreglernas utformning. Vi har anledning utgå ifrån bl.a. att man i den nuvarande dispensprövningen gör prioriteringar så att ett mål med ett mindre prejudikatintressé får stå tillbaka för ett mål med ett större sådant och så att mål, vari prejudikatfrågan är invävd i svårutredda sakfrågor, får stå tillbaka för utred-

ningsmässigt enklare mål. Vi menar att också andra prioriteringar behöver göras, bl.a. såvitt gäller förhållandet mellan olika rättsområden. Detta kan emellertid ske utan någon lagändring. Vi lägger därför inte fram något lagförslag angående prioriteringen mellan olika mål.

För att underlätta bedömningen av vilka fall som bör tas upp av HD skulle det enligt vår bedömning kunna ha sitt värde - särskilt om HD tillförs nya typer av prejudikatfrågor - att också andra än justitieråd medverkade i själva dispensprövningen i HD. Vi anser dock att eventuella åtgärder i detta avseende bör anstå till dess att behovet av en reform kan bedömas klarare.

I avsnittet 7.2.7 tar vi upp frågan om HD:s prövning kan begränsas till uteslutande rättsfrågor. Enligt de nu gällande reglerna måste HD, när en rättsfråga har prejudikatintresse, ofta bedöma också de för prejudikatbildningen ointressanta sakfrågor som hänger samman med rättsfrågan. I många andra länder förekommer det att den högsta instansens prövningsrätt är begränsad till rättsfrågor och det har sedan mycket lång tid tillbaka diskuterats att införa en liknande ordning i Sverige. Det är inte bara resursskäl som talar för en sådan lösning utan också rättviseskäl. Med de regler som gäller sedan år 1971 är nämligen parterna i de allra flesta mål uteslutna från möjligheten att få sina sakfrågor prövade i HD, medan parterna i några få mål, där målet av en slump innehåller en rättsfråga av prejudikatintresse, får sina sakfrågor prövade även i HD.

Vi anser att en reform bör komma till stånd, men vi anser att man för svensk del inte bör gå så långt i en uppdelning som man har gjort i vissa andra länder. Detta skulle nämligen dels kunna vara till skada för ledningen av rättstillämpningen i vissa fall, dels kunna orsaka en hel del gränsdragningsproblem, ofta av mycket formell natur. I stället bör man enligt vår mening ge HD en ganska stor frihet att inom ramen för ett överklagat mål bestämma vilka frågor som bör omprövas av HD.

I första hand bör HD pröva sådana frågor som främst angår rättstillämpningen. Sådana frågor betecknar vi - med undvikande av termerna rättsfrågor och sakfrågor - prejudikatfrågor. Om HD har samma uppfattning som hovrätten när det gäller en prejudikatfråga (åtminstone såvitt gäller slutsatserna) behöver HD inte gå in på övriga frågor i målet. Avgörandet rörande rättsfrågan får en särskild karaktär och vi föreslår att avgörandet i denna del (prejudikatdelen) får beteckningen rättsförklaring.

Om HD däremot har en annan uppfattning än hovrätten såvitt gäller prejudikatfrågan måste i de flesta fall den nya rättsliga bedömningen tillämpas på de faktiska omständigheterna i målet och HD-prövningen mynna ut i ett avgörande av sedvanligt slag. Prövningen av de icke prejudikatintressanta frågorna i målet bör i den omfattning HD finner möjligt och lämpligt kunna ske på grundval av hovrättens bedömning, dvs. HD bör såvitt möjligt undvika en omprövning av återstoden av målet. Om hovrätten av en eller annan anledning inte tagit ställning till de

frågor det gäller skall enligt vår mening HD i enklare fall själv pröva dessa. I annat fall skall HD återsända målet till lägre rätt för att den instansen skall avgöra målet på grundval av HD:s bedömning av prejudikatfrågan.

Våra förslag i den nu behandlade delen har lett oss vidare till frågor om man på grundval av en ordning enligt vilken prövningen i HD begränsas till prejudikatfrågor kan finna nya former när det gäller att föra fram olika rättsliga spörsmål till HD i syfte att skapa prejudikat. I denna del (avsnitten 7.3 och 7.4) är våra överväganden huvudsakligen av idékaraktär. Vi menar nämligen att det inte bör komma i fråga att genast genomföra en nyordning enligt vilken HD får nya arbetsuppgifter. Behövliga lagförslag bör utarbetas först efter en remissbehandling av vårt betänkande och sättas ikraft först efter det att våra nu presenterade lagförslag genomförts och kunnat bidra till en betydande avarbetning av balanser inom HD. Att de antydda reformerna enligt vår uppfattning sålunda kan anstå någon tid innebär inte att reformbehovet skulle vara mindre framträdande.

Till bristerna i den nuvarande prejudikatbildningen hör som redan nämnts bl.a. att det inom stora rättsområden, främst inom civilrättens område, finns alltför få prejudikat och att prejudikatbildningen med nuvarande metoder kan ta lång tid. Den förra bristen beror delvis på att de för prejudikatbildningen lämpliga målen inte hanteras inom det allmänna domstolsväsendet utan i skiljeförfarande eller av en rådgivande nämnd av ett eller annat slag, t.ex. allmänna reklamationsnämnden. Den brist som ligger i att prejudikatbildningen kan ta lång tid beror till stor del på att det mål som skall tjäna som underlag för prejudikatbildningen måste handläggas i både tingsrätt och hovrätt innan HD kan göra några uttalanden i prejudikatfrågan. Bl.a. detta förhållande gör också att prejudikatbildningen tar stora och dyrbara resurser i anspråk.

Under årens lopp har många utredningar sysslat med frågan om hur man bl.a. med hänsyn till prejudikatbehovet skall kunna föra över skiljeförfarendets tvister till de allmänna domstolarna. Arbetet har hittills inte lett till resultat. Vi har den uppfattningen att man nu bör pröva nya vägar och söka finna en metod att smälta samman en i grunden privat tvistlösning genom skiljeförfarande med en prejudikatbildning genom HD.

I fråga om de tvister i övrigt som handläggs utanför domstolsväsendets ram är det framför allt de konsumenttvister som handläggs av allmänna reklamationsnämnden som är betydelsefulla. I ett år 1978 presenterat utredningsbetänkande föreslogs att prejudikatbildningen i konsumenträttsliga frågor skulle förbättras genom att KO gavs rätt att medverka som ombud på konsumentens sida. Förslaget mötte ganska stark kritik. Vi anser att även förhållandena på det konsumenträttsliga området motiverar att man nu söker finna alternativa metoder för prejudikatbildningen. Den i avsnittet 7.2.7 förordade lösningen med en HD-prövning som begränsas till de egentliga prejudikatfrågorna öppnar härvid nya reformmöjligheter.

En viktig fråga är hur man skall kunna - helst utan nya resurser - öppna möjlighet för HD att i ökad utsträckning ägna sig åt sin prejudikatbildande uppgift. Vi tror att de av oss i avsnittet 7.2 presenterade förslagen skapar ett sådant reformutrymme att nya metoder för prejudikatbildning kan införas. (Våra förslag i avsnittet 7.2.5 om fullföljdsförbud med "ventil" kan knappast sägas innefatta någon ny sådan metod även om vissa av förslagen kan leda till att prejudikatbildning kan ske på nya områden).

En möjlighet att åstadkomma en snabb, billig och effektiv prejudikatbildning ligger enligt vår uppfattning i att en tingsrätt (inklusive fastighetsdomstol och vattendomstol) får hänskjuta en prejudikatfråga till HD redan under handläggningen av ett mål. Vi förordar att en möjlighet härtill öppnas, men att en begränsning sker till sådana fall i vilka det föreligger särskilda skäl att hänskjuta prejudikatfrågan direkt till HD. Det är alltså inte meningen att domstolen mera allmänt skall sända invecklade rättsfrågor till HD för besvarande. En förutsättning för hänskjutande bör också vara att parterna samtycker till ett att hänskjutande sker.

Prejudikatfrågan bör formuleras av rätten i samråd med parterna. En framställning från domstolen bör inte göras förrän utredningsläget i målet är sådant att man klart kan bedöma att ett HD-uttalande skulle passa in vid målets senare avgörande.

För HD:s hantering av en framställning bör vanliga regler om prejudikatdispens gälla i tillämpliga delar. Båda parterna bör beredas tillfälle att yttra sig i HD över prejudikatfrågan. HD:s uttalanden rörande isolerade prejudikatfrågor kommer att passa in under den tidigare nämnda beteckningen rättsförklaring.

Om man går ett steg längre och låter också skiljenämnder och nämnder som har en tvistlösande funktion av huvudsakligen rådgivande natur, t.ex. reklamationsnämnden, hänskjuta prejudikatfrågor till HD under pågående handläggning av en tvist kan man nå fördelar som ligger på ett annat plan. Man kan sålunda få en prejudikatbildning till stånd också inom sådana rättsområden där det med nu gällande regler sällan uppstår några prejudikat. Vi förordar därför att skiljenämnderna och de rådgivande nämnderna med parternas samtycke skall få möjlighet att begära rättsförklaringar genom HD.

De nu berörda frågorna behandlar vi i avsnittet 7.3.2.

I avsnittet 7.3.3 tar vi med utgångspunkt från vissa utländska rättsordningar upp frågan om man kan tillåta att tingsrättsavgöranden i vissa fall överklagas direkt till HD, s.k. språngrevision. Vi är i och för sig positiva härtill. Enligt vår uppfattning skulle dock det mesta av det reformbehov som tillgodoses genom språngrevision på ett bättre sätt täckas genom en möjlighet för tingsrätten att hänskjuta prejudikatfrågor till HD (se avsnittet 7.3.2). Utrymmet för ett språngrevisionssystem

blir också mindre, om HD ges möjlighet att koncentrera sin prövning till prejudikatfrågorna i målet (se avsnitten 7.2.7). Språngrevision bör dock även i dylikt fall få ske, men endast om parterna är ense om fullföljdsmetoden.

Enligt vår mening behövs det ytterligare reformer. En del viktiga prejudikatfrågor blir nämligen över huvud taget aldrig föremål för tvistlösning eller rättskipning. Detta kan bero på att man i det praktiska rättslivet med anledning av den rättsosäkerhet som en prejudikatbrist orsakar undviker att ställa prejudikatfrågan på sin spets. Ett annat skäl kan vara att man åtminstone från den ena sidan i ett partsförhållande vill undvika den publicitet och negativa reklam som en process skulle skapa. Det finns alltså "vita fläckar" i prejudikatsystemet.

Vi har den uppfattningen att man bör öppna en möjlighet till prejudikatbildning också för vissa av de nu berörda fallen. Vi gör i detta sammanhang en jämförelse med de möjligheter till förhandsbesked som finns på skatterättens område och tar i avsnittet 7.3.4 upp frågor om rättsförklaringar fristående från konkret rättskipning eller tvistlösning. Vi förordar att HD ges en möjlighet att meddela sådana förklaringar.

Någon yttre begränsning av den krets som skall ha initiativrätt beträffande fristående rättsförklaring anser vi inte behöva föreskrivas. Vi menar att man kan åstadkomma en tillräcklig garanti mot onödiga eller inte tillräckligt väl underbyggda framställningar, t.ex. genom avgifter och genom att framställningar om fristående rättsförklaringar får gå vägen över hovrätt. Hovrätten bör härvid ha till uppgift att sortera bort sådana ansökningar som inte är värda att gå vidare. Mera tveksam kan man ställa sig till frågan om en hovrätt också skall ha till uppgift att söka finna den lämpligaste formuleringen av prejudikatfrågan. Endast JK, JO, RÅ och KO bör kunna göra framställning om särskild rättsförklaring direkt hos HD.

Även i fråga om fristående rättsförklaringar bör gälla att HD inte skall ta upp framställningen annat än om det enligt HD föreligger tillräckliga prejudikatskäl.

Förfarandet i HD vid fristående rättsförklaring bör enligt vår uppfattning - i motsats till vad som förr gällde vid s.k. lagförklaring - normalt vara vad som skulle kunna betecknas som kontradiktoriskt. Såvitt gäller enskilda intressen förordar vi att det i allmänhet får ankomma på en av HD efter förslag av advokatsamfundet utsedd advokat att ansvara för att de intressen som står emot sökandens blir tillräckligt representerade i ärendet. HD måste dock ha stor frihet att från fall till fall bestämma vem eller vilka som skall svara på framställningen. I vissa fall bör en fristående rättsförklaring kunna komma till stånd på grundval uteslutande av sökandens uppgifter. Två parter med motstridiga intressen kan t.ex. vara helt ense om en viss framställning angående rättsförklaring. Sökandens avgift för en fristående rättsförklaring bör innefatta de kostnader som uppstår för samhället i form av advokatarvoden etc.

I principiell överensstämmelse med vad som gäller rättsförklaring i vid domstol anhängigt mål eller efter hänskjutande från nämnd bör fristående rättsförklaringar endast ha prejudikatverkan. Detta gäller i motsats till lagförklaringar som innebar uttalanden med verkan som lagstiftning.

I avsnittet 7.3.5 behandlar vi frågor om överklaganderätt för vissa statliga organ. Vi anser flera skäl tala för att centrala statliga myndigheter bör kunna överklaga ett beslut av en domstol under HD, om beslutet rör ett allmänt intresse och innehåller en prejudikatfråga.

I avsnittet 7.4 har vi övervägt frågor om huruvida man kan stimulera prejudikatbildningen genom ekonomiska bidrag från staten till parterna. Vi har dock inte funnit oss beredda att förorda en reform innan man kan överblicka hur rättsbildningsbehovet kan tillgodoses på andra vägar.

Vissa regler om HD:s sammansättning behandlas i avsnittet 7.5. Det gäller i första hand HD:s sammansättning vid dispensprövning. F.n. avgörs omkring 60 % av dispensärendena med en sammansättning av tre justitieråd medan övriga dispensärenden avgörs av ett justitieråd ensam. Vi föreslår en justering av de gällande reglerna så att möjligheten till endomarprövning vidgas något. Vi föreslår också att en ansökan om resning i vissa fall skall kunna avslås av en ledamot i stället för såsom nu tre. Förslaget gäller det inte ovanliga fallet att HD tidigare har avslagit en ansökan om resning beträffande samma avgörande från sökanden och denne inte har anfört något väsentligt nytt till stöd för ansökningen.

I avsnittet 7.5 tar vi också upp frågor om hur man skall kunna förenkla prövningen i de fall där en avdelning av HD, normalt bestående av fem ledamöter, finner en på avdelningen rådande mening avvika från en förut av HD antagen rättsgrundsats eller lagtolkning. Enligt nu gällande regler skall i sådant fall målet eller den fråga det gäller hänskjutas till avgörande av HD i dess helhet (25 ledamöter, plenum). Ett sådant hänskjutande är visserligen inte vanligt men det leder till omständliga och tidskrävande procedurer som belastar HD-organisationen. Olägenheterna av den nuvarande ordningen torde komma att öka i takt med att HD-verksamheten blir alltmera prejudikatinriktad.

Vi menar att man utan att undergräva auktoriteten i HD-avgörandena kan tillåta ett enklare förfarande i vissa mindre svårbedömda fall, nämligen ett hänskjutande till avgörande av HD med tolv ledamöter. En förutsättning skall dock vara att ledamöterna på den avdelning där prejudikatfrågan först aktualiseras är ense om den mening det gäller. Vidare skall en minoritet av de tolv ledamöterna kunna påkalla ett pleniavgörande.

Våra förslag har endast i begränsad omfattning avseende på förfarandet i HD. Vårt fortsatta arbete kommer emellertid att till stor del vara inriktat på hur man allmänt kan förenkla processen i överrätt, och i denna del kommer våra förslag att presenteras i vårt slutbetänkande.

Rättegångsutredningens författningsförslag

1. Förslag till Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken

dels att 3 kap. 6 §, 17 kap. 1 §, 21 kap. 3 a och 4 §§, 30 kap. 1 §, 49 kap. 1 §, 54 kap. 1, 9 och 11 §§ samt 55 kap. 12 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i balken skall införas fyra nya paragrafer, 3 kap. 5 a §, 21 kap. 10 a §, 54 kap. 11 a § och 55 kap. 14 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

5 a §

Om ledamöterna på en avdelning enhälligt omfattar en mening som avviker från en förut av högsta domstolen antagen rättsgrundsats eller lagtolkning, får avdelningen i stället för vad som sägs i 5 § första stycket förordna att målet eller frågan skall avgöras av högsta domstolen med tolv ledamöter. Sådant förordnande får dock inte meddelas, om rättsgrundsatsen eller lagtolkningen antagits av högsta domstolen i dess helhet eller av högsta domstolen med tolv ledamöter. Har förordnande som nyss sagts meddelats skall målet eller frågan dock hänskjutas till avgörande av högsta domstolen i dess helhet, om minst fyra av de tolv ledamöterna begär detta.

Nuvarande lydelse

Avdelning av högsta domstolen är domför med fem ledamöter. Vid prövning av ansökningar om resning eller återställande av försutten tid eller av besvär över domvilla är avdelningen domför med tre ledamöter, om prövningen är av enkel beskaffenhet. Detsamma gäller vid prövning av frågor om häktning och reseförbud. *Flera än sju ledamöter får inte sitta i rätten.*

Vid behandling av frågor om prövningstillstånd skall tre ledamöter delta. Är tillståndsfrågan av enkel beskaffenhet får den avgöras av en ledamot. Frågor om prövningstillstånd som har förklarats vilande enligt 54 kap. 11 § första stycket avgörs dock av

Föreslagen lydelse

6 §¹

Avdelning av högsta domstolen är domför med fem ledamöter. *Flera än sju ledamöter får inte sitta i rätten.*

Vid prövning av ansökningar om resning eller återställande av försutten tid eller av besvär över domvilla är avdelningen domför med tre ledamöter, om prövningen är av enkel beskaffenhet. Detsamma gäller vid prövning av frågor om häktning och reseförbud *i fall som avses i 55 kap. 8 § andra stycket tredje meningen. En ansökan om resning får dock avslås av en ledamot, om högsta domstolen tidigare har avslagit en ansökan om resning beträffande samma avgörande från sökanden och denne inte har anfört något väsentligen nytt till stöd för ansökningen.*

Vid beslut om avskrivning av mål efter återkallelse och vid prövning av frågor som avses i 55 kap. 8 § andra stycket första och andra meningarna är avdelningen domför med en ledamot.

Frågor om prövningstillstånd avgörs av en ledamot. *Om en tillståndsfråga är svår att bedöma skall dock tre ledamöter delta. Frågor om prövningstillstånd som har förklarats vilande enligt 54 kap. 11 § andra stycket avgörs av de ledamöter som prövar målet.*

¹Senaste lydelse 1981:1088.

Nuvarande lydelse

de ledamöter som prövar målet.

Vid beslut om avskrivning av mål efter återkallelse och prövning av frågor som avses i 55 kap. 8 § andra stycket första och andra meningarna är avdelningen domför med en ledamot.

Föreslagen lydelse

17 kap.

1 §

Rättens avgörande av saken sker genom dom. *Annat rättsens avgörande träffas genom beslut. Beslut, varigenom rätten annorledes än genom dom skiljer saken från sig, så ock högre rätts beslut i fråga, som dit fullföljts särskilt, är slutligt beslut.*

Rättens avgörande av saken sker genom dom. *Sådana avgöranden som ej skall ske genom dom träffas genom beslut. Beslut, genom vilket rätten skiljer saken från sig, samt högre rätts beslut i fråga, som dit fullföljts särskilt, är slutligt beslut.*

Om högsta domstolen avgör en fråga som främst angår rätts-tillämpningen särskilt, skall avgörandet ske genom rättsförklaring.

21 kap.

3 a §¹

Är den misstänkte anhållen eller häktad skall offentlig försvarare förordnas för honom, om han begär det. Offentlig försvarare skall också på begäran förordnas för den som är misstänkt för ett brott, för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader.

Offentlig försvarare skall därutöver förordnas

1. om den misstänkte är i behov av försvarare med hänsyn till utredningen om brottet,
2. om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som skall väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening, eller

¹Införd genom 1983:920.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3. om det i övrigt föreligger särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör.

Om den misstänkte biträds av försvarare som han själv har utsett, skall inte vid sidan av denne någon offentlig försvarare förordnas.

För rättegång i högsta domstolen i mål som har väckts i tingsrätt skall offentlig försvarare förordnas endast om högsta domstolen tar upp målet, viss del av målet eller en i målet uppkommen fråga som främst angår rättstillämpningen till prövning.

4 §

Offentlig försvarare förordnas av rätten; har rätten skilt saken från sig, äge den, till dess talan av den misstänkte fullföljts eller tiden för sådan talan utgått, förordna försvarare att biträda honom i högre rätt.

Offentlig försvarare förordnas av rätten. Har tingsrätt avgjort målet, får den till dess talan fullföljts av den misstänkte eller tiden för sådan talan har gått ut förordna försvarare att biträda honom i hovrätten. Hovrätt som avgjort ett mål i vilket talan väckts i hovrätten får förordna försvarare att biträda honom i högsta domstolen.

Fråga om förordnande av offentlig försvarare skall upptagas, då framställning därom göres eller rätten eljest finner anledning därtill.

Fråga om förordnande av offentlig försvarare skall tas upp när framställning om detta görs eller det av annan orsak finns anledning till det.

I mål som väckts i tingsrätt, omfattar uppdrag som offentlig försvarare inte biträde vid fullföljd av talan till högsta domstolen.

Om högsta domstolen tar upp målet, viss del av målet eller en i målet uppkommen fråga som främst angår rättstillämpningen till prövning, skall ett tidigare givet uppdrag som offentlig försvarare åter gälla.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 a §

Har den som varit offentlig försvarare i hovrätt biträdd vid fullföljd av talan till högsta domstolen, har han rätt till ersättning härför enligt 10 § första och andra styckena om målet, viss del av målet eller en i målet uppkommen fråga som främst angår rättstillämpningen tas upp till prövning i högsta domstolen eller högsta domstolen finner särskilda skäl föreligga.

30 kap.

1 §

Rättens avgörande av saken sker genom dom. Annat rättens avgörande träffas genom beslut. Beslut, varigenom rätten annorledes än genom dom skiljer saken från sig, så ock högre rätts beslut i fråga, som dit fullföljts särskilt, är slutligt beslut.

Rättens avgörande av saken sker genom dom. Sådana avgöranden som ej skall ske genom dom träffas genom beslut. Beslut, genom vilket rätten skiljer saken från sig, samt högre rätts beslut i fråga, som dit fullföljts särskilt, är slutligt beslut.

Om högsta domstolen avgör en fråga som främst angår rättstillämpningen särskilt, skall avgörandet ske genom rättsförklaring.

49 kap.

1 §

Talan mot *underrätts* dom skall föras genom vad.

Talan mot *tingsrätts* dom skall föras genom vad.

Den, mot vilken tredskodom givits, *äge ej* fullfölja talan mot domen; om hans rätt till återvinning i anledning av sådan dom *är stadgat*

Den, mot vilken tredskodom givits, *får inte* fullfölja talan mot domen. Om hans rätt till återvinning i anledning av sådan dom *finns bestämmelser*

Nuvarande lydelse

i 44 kap. 9 §.

Har part, *sedan tvist uppkommit* angående sak, varom förlikning är tillåten, utfäst sig att *ej* fullfölja talan mot domen, *lände det till esterrätelse*; utfästelse, som gjorts före domen, vare dock *ej gällande, med mindre* motsvarande utfästelse gjorts av motparten.

Föreslagen lydelse

i 44 kap. 9 §.

Har part angående sak, varom förlikning är tillåten, utfäst sig att *inte* fullfölja talan mot *en tingsrättsdom, gäller utfästelsen. En* utfästelse, som gjorts före domen, *gäller dock endast om motparten gjort* motsvarande utfästelse.

54 kap.

1 §

Talan mot hovrätts dom skall föras genom ansökan om revision.

Den, mot vilken tredskodom givits, *äge ej* fullfölja talan mot domen; om hans rätt till återvinning i anledning av sådan dom *är stadgat* i 44 kap. 9 § och 53 kap. 1 §.

Den, mot vilken tredskodom givits, *får inte* fullfölja talan mot domen. Om hans rätt till återvinning i anledning av sådan dom *finns bestämmelser i* 44 kap. 9 § och 53 kap. 1 §.

Har part, *sedan tvist uppkommit* angående sak, varom förlikning är tillåten, utfäst sig att *ej* fullfölja talan mot domen, *lände det till esterrätelse*; utfästelse, som gjorts före domen, vare dock *ej gällande, med mindre* motsvarande utfästelse gjorts av motparten.

Har part angående sak, varom förlikning är tillåten, utfäst sig att *inte* fullfölja talan mot *en hovrättsdom, gäller utfästelsen. En* utfästelse, som gjorts före domen, *gäller dock endast om motparten gjort* motsvarande utfästelse.

9 §¹

Talan mot hovrätts dom eller slutliga beslut i mål eller ärende, som väckts vid *under rätt, må ej i vidare mån än som framgår av 10 §* komma under högsta domstolens prövning, *med mindre* högsta domstolen meddelat parten till-

Talan mot hovrätts dom eller slutliga beslut i mål eller ärende, som väckts vid *tingsrätt, får ej* komma under högsta domstolens prövning *utan att* högsta domstolen meddelat parten tillstånd *till detta enligt 10 §. Detsamma gäller talan*

¹Senaste lydelse 1968:79.

Nuvarande lydelse

stånd därtill.

Vad nu sagts gälle ej talan, som i mål om allmänt åtal förs av riksåklagaren, justitiekanslern eller justitieombudsman.

Nuvarande lydelse

mot hovrätts beslut att avvisa en fullföljd talan mot hovrätts dom eller beslut.

Första stycket gäller ej talan, som i mål om allmänt åtal förs av riksåklagaren, justitiekanslern eller justitieombudsman.

11 §¹

Prövningstillstånd må begränsas att gälla viss del av den dom eller det slutliga beslut som den fullföljda talan avser. I avbidan på prövningen av målet i denna del äge högsta domstolen förklara fråga om meddelande av prövningstillstånd i annan del av målet vilande.

Meddelas prövningstillstånd utan sådan begränsning som avses i första stycket, gälle det domen eller det slutliga beslutet i dess helhet, såvitt parten för talan däremot, så ock beslut, mot vilket talan fullföljes i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet.

I den mån prövningstillstånd ej meddelas och fråga därom ej förklaras vilande, skall hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast. Erinran därom skall intagas i högsta domstolens beslut.

Prövningstillstånd får i fråga om den dom eller det slutliga beslut den fullföljda talan avser begränsas att gälla

1. viss del av domen eller det slutliga beslutet eller
2. viss i målet uppkommen fråga, som främst angår rätts-tillämpningen.

I avvaktan på att prövning sker i enlighet med ett begränsat prövningstillstånd får högsta domstolen förklara fråga om meddelande av prövningstillstånd vilande såvitt gäller målet i övrigt eller viss del av målet.

Meddelas prövningstillstånd utan sådan begränsning som avses i första stycket, gäller det domen eller det slutliga beslutet i dess helhet, såvitt parten för talan däremot, samt beslut, mot vilket talan fullföljes i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet.

11 a §

Har i fall som avses i 9 § andra stycket målet väckts i

¹Senaste lydelse 1971:218.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

tingsrätt, får högsta domstolen besluta att viss i målet uppkommen fråga, som främst angår rätts-tillämpningen, skall prövas särskilt. Sådant beslut fattas i den ordning som gäller för beslut om prövningstillstånd.

Meddelas beslut enligt första stycket, skall målet i övrigt förklaras vilande i avvaktan på den särskilda prövningen.

55 kap.

12 §¹

Högsta domstolen får avgöra ett mål utan huvudförhandling, om målet upptagits omedelbart av hovrätten.

Skall ett mål eller en viss fråga som uppkommit i ett mål avgöras av högsta domstolen i dess helhet, får det ske utan huvudförhandling.

Högsta domstolen behöver inte hålla huvudförhandling för avgörande av

- 1. ett mål som har tagits upp omedelbart av hovrätten,*
- 2. en fråga, som främst angår rättstillämpningen, eller*
- 3. ett mål eller en viss däri uppkommen fråga som skall prövas av högsta domstolen i dess helhet eller med tolv ledamöter.*

Beträffande avgörande i övrigt i högsta domstolen av mål utan huvudförhandling skall i tvistemål 50 kap. 21 § och i brottmål 51 kap. 21 § tillämpas.

14 a §

Har en fråga, som främst angår rättstillämpningen, prövats enligt ett till denna fråga begränsat prövningstillstånd eller prövats särskilt, får högsta domstolen vid prövningen av målet i övrigt helt eller delvis grunda sitt avgörande på hovrättens bedömning.

Om högsta domstolen efter att ha prövat en del av ett mål

¹Senaste lydelse 1984:131.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

eller en i målet uppkommen fråga finner att återstoden av målet bör prövas av lägre rätt, får högsta domstolen med undanröjande av lägre rätts dom i denna del återförvisa målet till lägre rätt för erforderlig behandling.

Denna lag träder i kraft den . Vid fullföljd av talan mot ett sådant avgörande av hovrätt som meddelats dessförinnan gäller dock äldre lydelse av 21 kap. 4 § och 54 kap. 9 och 11 §§. Bestämmelserna i 21 kap. 10 a § och 54 kap. 11 a § skall tillämpas endast om talan fullföljts mot ett avgörande av hovrätt som meddelats efter ikraftträdandet. I fråga om utfästelse att inte fullfölja talan, som gjorts före ikraftträdandet, gäller äldre lydelse av 49 kap. 1 § och 54 kap. 1 §.

2. Förslag till

Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs att 20 kap. 12 § föräldrabalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

20 kap.

12 §¹

Mot dom eller slutligt beslut av hovrätt i fråga om underhållsskyldighet enligt 7 kap. får talan föras endast om hovrätten på grund av behovet av en enhelig rättsstillämning eller eljest finner synnerliga skäl föreliggande att tillåta detta. Vad som har sagts nu gäller inte om hovrätten samtidigt avgjort fråga om faderskap, vårdnad

¹Senaste lydelse 1976:612.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

*eller underhåll till make eller
förutvarande make.*

Mot hovrättens beslut i fråga som avses i 11 § får talan ej föras. Detsamma gäller ärende som först har handlagts av överförmyndaren.

Denna lag träder i kraft den
hovrätt som meddelats dessförinnan.

men tillämpas ej på avgörande av

3. Förslag till Lag om ändring i utsökningsbalken

Härigenom föreskrivs att 3 kap. 8 och 23 §§ utsökningsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

8 §

Dom varigenom någon har förpliktats att utge lös egendom får verkställas genast, om säkerhet ställs för återbäring av egendomen jämte avkastning. *Detta gäller dock ej, om förpliktelsen har ålagts som särskild rättsverkan av brott.*

Dom varigenom någon har förpliktats att utge lös egendom får verkställas genast, om säkerhet ställs för återbäring av egendomen jämte avkastning, *eller om förpliktelsen genom hovrätts dom har ålagts som särskild rättsverkan av brott.*

23 §

Bestämmelserna i 3-13 och 15-20 §§ samt 22 § första stycket tredje och fjärde meningarna och andra och tredje styckena gäller ej i allmänt mål.

Dom eller beslut, varigenom någon har dömts att utge böter eller vite eller har ålagts sådan särskild rättsverkan av brott som innefattar betalningsskyldighet, får ej verkställas förrän domen eller

Exekutionstitel i allmänt mål får verkställas innan den har vunnit laga kraft, om det är särskilt föreskrivet.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

*beslutet har vunnit laga kraft.
Annan exekutionstitel i
allmänt mål får verkställas
innan den har vunnit laga
kraft, om det är särskilt
föreskrivet.*

Exekutionstitel i allmänt mål verkställs såsom lagakrafttäggande dom. I stället för vad som sägs i 22 § första stycket tredje och fjärde meningarna gäller att återgång av utmätning eller införsel skall ske genast, när exekutionstiteln har upphävts.

Denna lag träder i kraft den _____ men tillämpas ej på dom eller beslut som har meddelats dessförinnan.

4. Förslag till

Lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs att 11 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

11 §¹

Om en tilltalad inte har fyllt arton år och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter, skall offentlig försvarare förordnas för honom, om det inte är uppenbart att han saknar behov av försvarare.

Om en tilltalad inte har fyllt arton år och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter, skall offentlig försvarare förordnas för honom, om det inte är uppenbart att han saknar behov av försvarare. *I fråga om rättegång i högsta domstolen gäller dock 21 kap. 3 a § tredje stycket rättegångsbalken.*

Denna lag träder i kraft den _____

¹Senaste lydelse 1983:921.

5. Förslag till

Lag om ändring i lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs

Härigenom föreskrivs att 9 § lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 §¹

Finner kronofogdemyndighet att arbetstagarens fordran icke omfattas av garantin, får arbetstagaren eller den till vilken fordran övergått enligt 11 § föra talan mot beslutet genom besvär. I fråga om sådan besvärstalan har bestämmelserna i utsökningsbalken om besvär över utmätning i allmänhet motsvarande tillämpning. Mot hovrätts beslut får dock talan *icke* föras.

Finner kronofogdemyndighet att arbetstagarens fordran icke omfattas av garantin, får arbetstagaren eller den till vilken fordran övergått enligt 11 § föra talan mot beslutet genom besvär. I fråga om sådan besvärstalan har bestämmelserna i utsökningsbalken om besvär över utmätning i allmänhet motsvarande tillämpning. Mot hovrätts beslut får dock talan föras *endast om hovrätten på grund av behovet av en enhetlig rättstillämpning eller eljest finner synnerliga skäl föreligga att tillåta detta.*

Denna lag träder i kraft den
beslut som meddelats dessförrinnan.

men tillämpas ej på hovrätts

¹Senaste lydelse 1981:826.

6. Förslag till

Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)

Härigenom föreskrivs i fråga om rättshjälpslagen (1972:429)

dels att 37 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i lagen skall införas två nya paragrafer, 8 a § och 22 a §, av

nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 a §

Allmän rättshjälp omfattar fullföljd av talan till högsta domstolen endast om målet har tagits upp omedelbart av en hovrätt. Om högsta domstolen i annat fall tar upp målet, viss del av målet eller en i målet uppkommen fråga som främst angår rättstillämpningen till prövning, skall en tidigare beviljad rättshjälp åter gälla.

22 a §

Den som varit biträde i hovrätt och biträtt part även vid fullföljd av talan till högsta domstolen har rätt till ersättning härför enligt 22 § första och andra styckena, om målet, viss del av målet eller en i målet uppkommen fråga som främst angår rättstillämpningen tas upp till prövning i högsta domstolen eller högsta domstolen finner särskilda skäl föreligga.

37 §¹

Vid rättshjälp enligt 36 § äger 9 § andra stycket 2, 4 och 5, 9 a §, 19 § första stycket samt 24 och 26 §§ motsvarande tillämpning.

Vid rättshjälp enligt 36 § gäller 8 a §, 9 § andra stycket 2, 4 och 5, 9 a §, 19 § första stycket samt 24 och 26 §§.

Denna lag träder i kraft den _____ men tillämpas ej vid fullföljd av talan mot sådant avgörande av hovrätt som meddelats dessförinnan.

¹Senaste lydelse 1979:240.

7. Förslag till

Lag om ändring i lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m.

Härigenom föreskrivs att 2 och 10 §§ lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m. skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Förelagda lydelse

2 §¹

Har den som dömts till fängelse icke inom föreskriven tid fullföljt talan i målet såvitt angår den ådömda påföljden, får domen verkställas i denna del utan hinder av att åklagare eller målsägande fullföljt talan mot domen.

Har domen efter fullföljd av talan meddelats av hovrätt får den verkställas utan hinder av att den inte vunnit laga kraft, om ej högsta domstolen med anledning av talan mot domen förordnar annat. Om den dömda är häktad eller intagen i kriminalvårdsanstalt och framställer begäran om sådant förordnande innan han börjat undergå verkställighet, skall verkställigheten anstå till dess att högsta domstolen prövat frågan.

Dom som avses i första stycket får även i andra fall än som sägs där verkställas utan hinder av att domen ej vunnit laga kraft. Här om är särskilt stadgat.

10 §²

Är den som skall undergå fängelse icke häktad eller intagen i kriminalvårdsanstalt när domen enligt 2 § första stycket får verkställas, skall kriminalvårdsstyrelsen förelägga honom att senast viss dag inställa sig vid den kriminalvårdsanstalt, där domen skall verkställas.

Är den som skall undergå fängelse icke häktad eller intagen i kriminalvårdsanstalt när domen enligt 2 § första eller andra stycket får verkställas, skall kriminalvårdsstyrelsen förelägga honom att senast viss dag inställa sig vid den kriminalvårdsanstalt, där domen skall verkställas.

¹Senaste lydelse 1981:212.

²Senaste lydelse 1984:397.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Om den dömden inte efterkommer eller inte kan nås av föreläggande enligt första stycket eller om fara föreligger för detta, skall polismyndigheten i den ort där han vistas på begäran av kriminalvårdsstyrelsen låta förpassa honom till anstalten.

Avger den dömden nöjdförklaring inför styresman vid kriminalvårdsanstalt eller föreståndare för allmänt häkte, skall den som tager emot förklaringen omedelbart befordra domen till verkställighet. Avger den dömden nöjdförklaring inför polismyndighet eller befattningshavare vid försvarsmakten, skall den som tager emot förklaringen låta förpassa den dömden till kriminalvårdsanstalt enligt bestämmelser som kriminalvårdsstyrelsen meddelar. Befattningshavare vid försvarsmakten skall begära biträde av polismyndigheten i orten för att verkställa förpassningen.

Påträffas någon som avvikit från kriminalvårdsanstalt eller som annars enligt särskilt beslut skall återföras till kriminalvårdsanstalt för fortsatt verkställighet av ett fängelsestraff, skall polismyndighet förpassa honom till sådan anstalt.

Om det bedöms kunna ske utan fara för att den dömden avviker, får polismyndigheten förelägga honom att inställa sig vid kriminalvårdsanstalten i stället för att förpassa honom dit.

Denna lag träder i kraft den _____ men tillämpas ej på hovrätts dom som meddelats dessförinnan.

8. Förslag till

Lag om ändring i lagen (1976:206) om felparkeringsavgift

Härigenom föreskrivs att 10 § lagen (1976:206) om felparkeringsavgift skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 §

Mot beslut enligt 9 § som innebär att betalningsansvaret undanröjts får talan ej föras.

Talan mot annat beslut enligt 9 § föres genom besvär hos den tingsrätt inom vars domkrets överträdelsen har ägt rum. Vid prövning av besvären tillämpas lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden om ej annat anges i denna lag. Därvid gäller i fråga om besvär vad i den lagen sägs om ansökan. Besvär skall dock alltid anföras skriftligen.

Talan mot tingsrätts beslut föres genom besvär i hovrätten.

Mot hovrätts beslut får talan
ej föras.

Mot hovrätts beslut får talan
föras *endast om hovrätten på
grund av behovet av en enhetlig
rättstillämpning eller eljest
finner synnerliga skäl föreligga
att tillåta detta.*

Denna lag träder i kraft den
beslut som meddelats dessförinnan.

men tillämpas ej på hovrätts

9. Förslag till

Lag om ändring i lagen (1976:666) om påföljder och ingripanden vid
olovligt byggande m.m.

Härigenom föreskrivs att 27 § lagen (1976:666) om påföljder och ingripanden
vid olovligt byggande m.m. skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

27 §

Beslut eller dom varigenom
någon påföres avgift enligt
denna lag skall genast sändas
till länsstyrelsen. Avgiften
skall betalas till länsstyrelsen
inom två månader från det be-
slutet eller domen vann laga
kraft. Erinran om *detta* skall
tas in i beslutet eller domen.

Beslut eller dom varigenom
någon påföres avgift enligt
denna lag skall genast sändas
till länsstyrelsen. Avgiften skall
betalas till länsstyrelsen inom
två månader från det beslutet
eller domen vann laga kraft.
*Har tilläggsavgift påförts av
hovrätt skall avgiften betalas
inom två månader från hovrättens
beslut eller dom, om inte högsta
domstolen efter fullföljd av
talan förordnar annat. Erinran
om den tid inom vilken betalning
skall ske skall tas in i beslutet
eller domen.*

Denna lag träder i kraft den
görande som meddelats dessförinnan.

men tillämpas ej på hovrättsav-

10. Förslag till

Lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)

Härigenom föreskrivs att 2 och 23 §§ bötesverkställighetslagen (1979:189) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

Uppbörd av böter sker så snart dom, straffföreläggande eller föreläggande av ordningsbot har meddelats. Indrivning får *däremot ej* ske *förrän* domen har vunnit laga kraft eller föreläggandet har godkänts.

Uppbörd av böter sker så snart dom, straffföreläggande eller föreläggande av ordningsbot har meddelats. Indrivning får ske *först när* domen har vunnit laga kraft eller föreläggandet har godkänts. *I fråga om dom som efter fullföljd av talan har meddelats av hovrätt får dock indrivning ske genast, om inte högsta domstolen efter fullföljd av talan förordnar annat.*

Utan hinder av att dom eller föreläggande ej har meddelats får den misstänkte betala förskott på böter som kan komma att åläggas honom. Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer meddelar närmare föreskrifter om sådan förskottsbetalning.

23 §

Ett beslut av hovrätten i ett mål om bötesförvandling får *inte* överklagas.

Ett beslut av hovrätten i ett mål om bötesförvandling får överklagas *endast om* hovrätten *på grund av behovet av en enhetlig rättslämning eller eljest finner synnerliga skäl föreligga att tillåta detta.*

Denna lag träder i kraft den
görande som meddelats dessförinnan.

men tillämpas ej på hovrättsav-

Förteckning över remissinstanserna

Prop. 1988/89: 78
Bilaga 3

Yttranden över betänkandet har till justitiedepartementet avgetts av justitiekanslern, riksåklagaren, bostadsdomstolen, domstolsverket, kriminalvårdsstyrelsen, kommerskollegium, riksskatteverket, statskontoret, revisionsverket, konsumentverket/KO, allmänna reklamationsnämnden, Svea hovrätt, Göta hovrätt, hovrätten för Nedre Norrland, Stockholms tingsrätt, Uppsala tingsrätt, Norrköpings tingsrätt, Malmö tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Luleå tingsrätt, riksdagens ombudsmän, högsta domstolens ledamöter, regeringsrättens ledamöter, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Övre Norrland, kammarrätten i Stockholm, länsrätten i Stockholms län, juridiska fakultetsnämnden vid universitet i Stockholm, skatteförenklingskommittén: (B 1982:03), Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Föreningen Sveriges åklagare, Centralorganisationen SACO/SR, Landsorganisationen i Sverige (LO), Svenska Bankföreningen, Svenska sparbanksföreningen, Sveriges Industriförbund, Sveriges grossistförbund, Lantbrukarnas Riksförbund, Kooperativa förbundet, Företagareförbundet, Stockholms handelskammare, Svenska Försäkringsbolags Riksförbund, Folksam, Försäkringsjuridiska föreningen, Medborgarrättsrörelsen och Svenska avdelningen av Internationella Juristkommissionen.

Sveriges grossistförbund och Sveriges hantverks- och industriorganisation – Familjeföretagen (SHIO- Familjeföretagen) har anslutit sig till det av Sveriges Industriförbund och Stockholms handelskammare gemensamt avgivna yttrandet.

Riksåklagaren har bifogat yttranden från överåklagaren i Malmö åklagardistrikt och överåklagarna vid regionåklagarmyndigheterna i Göteborg, Karlstad, Gävle och Umeå.

Kommerskollegium har bifogat yttrande från Skånes handelskammare.

1 Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken

dels att 3 kap. 5 och 6 §§, 49 kap. 1 §, 54 kap. 1, 9 och 11 §§, 55 kap. 12 §, 56 kap. 12 § samt rubriken till 56 kap. skall ha följande lydelse,

dels att i balken skall införas sju nya paragrafer, 42 kap. 17 a §, 54 kap. 2 a och 11 a §§, 55 kap. 12 a § samt 56 kap. 15–17 §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

5 §¹

Finner någon av högsta domstolens avdelningar vid överläggning till dom eller beslut den å avdelningen *rådande mening* avvika från rättsgrundsats eller lagtolkning, som förut varit antagen av högsta domstolen, *må* avdelningen *förordna*, att målet i *hela dess vidd* eller, om det *prövas kunna ske, allenast* viss i *målet uppkommen* fråga skall avgöras av högsta domstolen i dess helhet. Sådant *förordnande må* också meddelas, om det i annat fall är av särskild betydelse för rättstillämpningen att målet eller viss fråga *avgöres* av högsta domstolen i dess helhet.

Finner någon av högsta domstolens avdelningar vid överläggning till dom eller beslut *att den mening som råder på avdelningen avviker från en rättsgrundsats eller lagtolkning*, som förut varit antagen av högsta domstolen, *får* avdelningen *besluta* att målet eller, om det *är lämpligt, en viss fråga i målet* skall avgöras av högsta domstolen i dess helhet *eller med tolv ledamöter*. Sådant *beslut får* också meddelas, om det i annat fall är av särskild betydelse för rättstillämpningen att målet eller viss fråga *avgörs* av högsta domstolen i dess helhet *eller med tolv ledamöter*. *Vid prövning med tolv ledamöter skall målet eller frågan hänskjutas till avgörande av domstolen i dess helhet, om minst fyra av de tolv ledamöterna begär detta.*

Hava i särskilda, för avdelningen kända domar eller beslut mot varandra stridande åsikter i fråga om viss rättsgrundsats eller lagtolkning *å olika tider gjort sig gällande* inom högsta domstolen, *äge* första stycket första *punkten tillämpning allenast* i *det fall, att* avdelningen finner den *rådande mening* *avvika* från dom eller beslut, som *senast meddelats*.

Om det i särskilda, för avdelningen kända domar eller beslut, *på olika tider har gjort sig gällande* mot varandra stridande åsikter i fråga om *en* viss rättsgrundsats eller lagtolkning inom högsta domstolen, *gäller* första stycket första *meningen endast* om avdelningen finner *att* den *rådande mening* *avviker* från *den* dom eller *det* beslut som *meddelades senast*.

Vad nu är stadgat avser ej mål, som angår häktad eller *eljest* enligt särskild föreskrift *fordrar* skyndsamt avgörande, om målet *förekommer å sådan tid, att det icke*

Första stycket gäller inte mål som angår *den* som är häktad eller *mål som annars* enligt särskild föreskrift *kräver ett* skyndsamt avgörande, om målet *inte* utan menlig

¹ Senaste lydelse 1972:147.

utan menlig tidsutdräkt kan avgöras av högsta domstolen i dess helhet.

Då mål avgöres av högsta domstolen i dess helhet, skola, om laga hinder ej möter, alla justitieråden deltaga i avgörandet.

Avdelning av högsta domstolen är domför med fem ledamöter. Vid prövning av ansökningar om resning eller återställande av försutten tid eller av besvär över domvilla är avdelningen domför med tre ledamöter, om prövningen är av enkel beskaffenhet. Detsamma gäller vid prövning av frågor om häktning och reseförbud. Flera än sju ledamöter får inte sitta i rätten.

Vid behandling av frågor om prövningstillstånd skall tre ledamöter delta. Är tillståndsfrågan av enkel beskaffenhet får den avgöras av en ledamot. Frågor om prövningstillstånd som har förklarats vilande enligt 54 kap. 11 § första stycket avgörs dock av de ledamöter som prövar målet.

Vid beslut om avskrivning av

tidsutdräkt kan avgöras av högsta domstolen i dess helhet eller med tolv ledamöter.

När ett mål eller en fråga avgörs av högsta domstolen i dess helhet, skall, om laga hinder inte möter, alla justitieråden delta i avgörandet.

6 §²

En avdelning av högsta domstolen är domför med fem ledamöter. Fler än sju ledamöter får inte sitta i rätten.

Om prövningen är av enkel beskaffenhet, är avdelningen domför med tre ledamöter vid prövning av

1. ansökningar om resning eller återställande av försutten tid eller av besvär över domvilla,

2. besvär över hovrätts avvisningsbeslut som avses i 54 kap. 16 §, eller

3. frågor om häktning och reseförbud som avses i 55 kap. 8 § andra stycket tredje meningen.

Har högsta domstolen tidigare lämnat en ansökan om resning från samma sökande beträffande samma avgörande utan bifall och anför sökanden inget nytt som är av betydelse för prövningen av ansökningen, är avdelningen domför med en ledamot, om ansökningen avslås eller avvisas.

Frågor om prövningstillstånd får avgöras av en ledamot. Fler än tre ledamöter får inte delta. Frågor om prövningstillstånd som har förklarats vilande enligt 54 kap. 11 § andra stycket avgörs dock av de ledamöter som prövar målet.

Vid beslut om avskrivning av

² Senaste lydelse 1981:1088.

mål efter återkallelse och prövning av frågor som avses i 55 kap. 8 § andra stycket första och andra meningarna är avdelningen domför med en ledamot.

mål efter återkallelse och vid prövning av frågor som avses i 55 kap. 8 § andra stycket första och andra meningarna är avdelningen domför med en ledamot.

42 kap.

17 a §

I 56 kap. 15 – 17 §§ finns bestämmelser om att tingsrätten får hänskjuta en prejudikatfråga till prövning av högsta domstolen.

49 kap.

1 §

Talan mot underrätts dom skall föras genom vad.

Har parterna skriftligen avtalat att inte överklaga en dom som meddelas med anledning av en uppkommen tvist eller en framtida tvist som kan härledas till ett visst angivet rättsförhållande, gäller avtalet, om saken är sådan att förlikning därom är tillåten. Ett avtal som ingåtts före tvistens uppkomst gäller dock inte i mål som avses i 1 kap. 3 a § första stycket.

Har en utfästelse att inte överklaga domen gjorts efter domen, gäller utfästelsen om saken är sådan att förlikning därom är tillåten.

Den, mot vilken tredskodom givits, äge ej fullfölja talan mot domen; om hans rätt till återvinning i anledning av sådan dom är stadgat i 44 kap. 9 §.

Den, mot vilken en tredskodom givits, får inte överklaga domen. Bestämmelser om hans rätt till återvinning i anledning av sådan dom finns i 44 kap. 9 §.

Har part, sedan tvist uppkommit angående sak, varom förlikning är tillåten, utfäst sig att ej fullfölja talan mot domen, lände det till efterrättelse; utfästelse, som gjorts före domen, vare dock ej gällande, med mindre motsvarande utfästelse gjorts av motparten.

54 kap.

1 §

Talan mot hovrätts dom skall föras genom ansökan om revision.

Har parterna skriftligen avtalat att inte överklaga en dom som meddelas med anledning av en uppkommen tvist eller en framtida tvist som

Den, mot vilken tredskodom givits, äge ej fullfölja talan mot domen; om hans rätt till återvinning i anledning av sådan dom är stadgat i 44 kap. 9 § och 53 kap. 1 §.

Har part, sedan tvist uppkommit angående sak, varom förlikning är tillåten, utfäst sig att ej fullfölja talan mot domen, lände det till efterrättelse: utfästelse, som gjorts före domen, vare dock ej gällande, med mindre motsvarande utfästelse gjorts av motparten.

kan härledas till ett visst angivet rättsförhållande, gäller avtalet, om saken är sådan att förlikning därom är tillåten. Ett avtal som ingåtts före tvistens uppkomst gäller dock inte i mål som avses i 1 kap. 3 a § första stycket.

Har en utfästelse att inte överklaga gjorts efter domen, gäller utfästelsen, om saken är sådan att förlikning därom är tillåten.

Den, mot vilken en tredskodom givits, får inte överklaga domen. Bestämmelser om hans rätt till återvinning i anledning av sådan dom finns i 44 kap. 9 § och 53 kap. 1 §.

2 a §

Hovrättens beslut i en överklagad fråga angående ersättning till offentlig försvarare får inte överklagas. Hovrätten får dock tillåta att beslutet överklagas, om det föreligger särskilda skäl för en prövning av om tillstånd skall ges enligt 10 § första stycket 1.

9 §⁴

Talan mot hovrätts dom eller slutliga beslut i mål eller ärende, som väckts vid underrätt, må ej i vidare mån än som framgår av 10 § komma under högsta domstolens prövning, med mindre högsta domstolen meddelat parten tillstånd därtill.

Vad nu sagts gälle ej talan, som i mål om allmänt åtal föres av riks-

Talan mot hovrätts dom eller slutliga beslut i mål eller ärende som väckts vid tingsrätt får inte komma under högsta domstolens prövning utan att högsta domstolen meddelat parten tillstånd till detta enligt 10 §. Detsamma gäller talan mot hovrätts slutliga beslut i ett ärende som har direkt samband med ett mål eller ärende som nu sagts, dock ej beslut som avses i 16 §.

Första stycket gäller inte talan, som i mål om allmänt åtal förs av

⁴ Senaste lydelse 1968:79.

åklagaren, justitiekanslern eller justitieombudsman.

riksåklagaren, justitiekanslern eller justitieombudsman.

11 §⁵

Prövningstillstånd *må* begränsas att gälla viss del av *den dom* eller det slutliga *beslut* som den fullföljda talan avser. I *avbidan på prövningen av målet i denna del äge* högsta domstolen förklara *fråga* om meddelande av prövningstillstånd i *annan del av målet* vilande.

Prövningstillstånd *får i fråga om den dom eller det slutliga beslut som den fullföljda talan avser* begränsas att gälla en viss *fråga* vars *prövning är av vikt för ledning av rättsstillämpningen (prejudikatfråga) eller en viss del av domen* eller det slutliga *beslutet*.

I *avvaktan på att prövning sker i enlighet med ett prövningstillstånd som begränsats enligt första stycket* får högsta domstolen förklara *frågan* om meddelande av prövningstillstånd rörande *målet i övrigt vilande helt eller delvis*.

Meddelas prövningstillstånd utan sådan begränsning som avses i första stycket, *gälla* det domen eller det slutliga beslutet i dess helhet, såvitt parten för talan *däremot, så ock* beslut, *mot vilket talan fullföljes* i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet.

Meddelas prövningstillstånd utan sådan begränsning som avses i första stycket, *gäller* det domen eller det slutliga beslutet i dess helhet, såvitt parten för talan *mot detta, samt* beslut, *som överklagas* i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet.

I den mån prövningstillstånd ej meddelas och *fråga därom* ej förklaras vilande, skall hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast. Erinran därom skall intagas i högsta domstolens beslut.

11 a §

Vid talan som avses i 9 § andra stycket får högsta domstolen, om målet väckts vid tingsrätt, *besluta att begränsa prövningen av målet till en viss prejudikatfråga*.

Beslut som avses i första stycket får meddelas att gälla till dess *annorlunda bestäms*. Meddelas sådant beslut, skall målet i övrigt förklaras vilande.

Beslut enligt andra stycket fattas enligt de regler som gäller för beslut om prövningstillstånd.

55 kap.

12 §⁶

Högsta domstolen får *avgöra ett mål* utan huvudförhandling, om

Högsta domstolen får utan huvudförhandling *avgöra*

⁵ Senaste lydelse 1971:218.

⁶ Senaste lydelse 1984:131.

målet upptagits omedelbart av hovrätten.

Skall ett mål eller en viss fråga som uppkommit i ett mål avgöras av högsta domstolen i dess helhet, får det ske utan huvudförhandling.

Beträffande avgörande i övrigt i högsta domstolen av mål utan huvudförhandling skall i tvistemål 50 kap. 21 § och i brottmål 51 kap. 21 § tillämpas.

- 1. en prejudikatfråga,*
- 2. ett mål, vari högsta domstolen med stöd av bestämmelserna i 12 a § helt grundar avgörandet i övrigt på hovrättens bedömning,*
- 3. ett mål som har tagits upp omedelbart av hovrätten, eller*
- 4. ett mål eller en viss fråga som uppkommit i ett mål och som skall avgöras av högsta domstolen i dess helhet eller med tolv ledamöter.*

12 a §

Om högsta domstolen med tillämpning av bestämmelserna i 54 kap. 11 eller 11 a § har prövat en prejudikatfråga får domstolen, om ytterligare prövning krävs, helt eller delvis grunda sitt avgörande av målet i övrigt på hovrättens bedömning eller, med undanröjande av lägre rätts dom, återförvisa målet till lägre rätt för fortsatt handläggning.

En prejudikatfråga får avgöras genom dom.

56 kap. Om besvär

56 kap. Om besvär och om hänskjutande av prejudikatfrågor

12 §

Beträffande rättegången i högsta domstolen skall i övrigt vad i 52 kap. 10–12 §§ är stadgat äga motsvarande tillämpning.

Beträffande rättegången i högsta domstolen skall i övrigt 52 kap. 10–12 §§ samt 55 kap. 12 a § första stycket tillämpas.

15 §

Om parterna har ingått ett sådant avtal som avses i 49 kap. 1 § om att inte överklaga tingsrättens dom, får tingsrätten med parternas samtycke hänskjuta en viss fråga i målet till prövning av högsta domstolen.

16 §

En fråga som hänskjutits enligt 15 § får inte komma under högsta domstolens prövning utan att domstolen meddelat tillstånd till detta.

Sådant tillstånd får ges endast i den mån det gäller en sådan prejudikatfråga som avses i 54 kap. 11 § första stycket.

Frågan om prövningstillstånd får prövas utan att parterna fått tillfälle att yttra sig.

17 §

Om prövningstillstånd meddelas enligt 16 §, skall högsta domstolen pröva prejudikatfrågan med tillämpning av reglerna i 8, 10 och 12 §§.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1989.
 2. Bestämmelserna i 54 kap. 2 a och 11 a §§ tillämpas inte på avgöranden av hovrätt som meddelats före ikraftträdandet.
 3. Bestämmelserna i 54 kap. 9 och 11 §§ i deras äldre lydelse gäller fortfarande vid fullföljd av talan mot avgöranden av hovrätt som meddelats före ikraftträdandet.
 4. Bestämmelserna i 49 kap. 1 § och 54 kap. 1 § i deras äldre lydelse gäller fortfarande i fråga om sådan utfästelse att inte fullfölja talan som gjorts före ikraftträdandet.

2 Förslag till
Lag om ändring i äktenskapsbalken

Prop. 1988/89: 78
Bilaga 4

Härigenom föreskrivs att 18 kap. 4 § äktenskapsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

18 kap.

4 §

Hovrättens dom eller slutliga beslut i mål om underhåll enligt 6 kap. får inte överklagas. Hovrätten får dock tillåta att domen eller beslutet överklagas, om det finns särskilda skäl för en prövning av om tillstånd skall ges enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken.

Första stycket första meningen gäller inte, om någon annan del av domen överklagas.

Hovrättens beslut i frågor som avses i 14 kap. 7, 15 eller 16 § får inte överklagas.

Hovrättens beslut i frågor som avses i 14 kap. 7, 15 eller 16 § får aldrig överklagas.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1989. Äldre bestämmelser tillämpas dock i fråga om avgöranden av hovrätt som meddelats före ikraftträdandet.

3 Förslag till Lag om ändring i föräldrabalken

Prop. 1988/89: 78
Bilaga 4

Härigenom föreskrivs att 20 kap. 12 § föräldrabalken¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Mot hovrättens beslut i fråga som avses i 11 § får talan ej föras. Detsamma gäller ärende som först har handlagts av överförmyndaren.

Föreslagen lydelse

20 kap.

12 §

Hovrättens dom eller slutliga beslut i mål om underhåll enligt 7 kap. får inte överklagas. Hovrätten får dock tillåta att domen eller beslutet överklagas, om det finns särskilda skäl för en prövning av om tillstånd skall ges enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken.

Första stycket första meningen gäller inte, om någon annan del av domen överklagas.

Hovrättens beslut i frågor som avses i 11 § får aldrig överklagas. Detsamma gäller ärenden som först har handlagts av överförmyndaren.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1989. Äldre bestämmelser tillämpas dock i fråga om avgöranden av hovrätt som meddelats före ikraftträdandet.

¹ Balken omtryckt 1983:485.

4 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs

Prop. 1988/89: 78

Bilaga 4

Härigenom föreskrivs att 9 § lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Finner *kronofogdemyndighet* att arbetstagarens fordran *icke* omfattas av garantin, får arbetstagaren eller den till vilken fordran övergått enligt 11§ *föra talan mot* beslutet genom besvär. I fråga om sådan besvärstalan har bestämmelserna i utskökningsbalken om besvär över utmätning i allmänhet *motsvarande tillämpning*. *Mot hovrätts* beslut får dock *talan icke föras*.

Föreslagen lydelse

9 §¹

Finner *kronofogdemyndigheten* att arbetstagarens fordran *inte* omfattas av garantin, får arbetstagaren eller den till vilken fordran övergått enligt 11§ *överklaga* beslutet genom besvär. I fråga om sådan besvärstalan *skall* bestämmelserna i utskökningsbalken om besvär över utmätning i allmänhet *tillämpas*. *Hovrätts* beslut får *inte* överklagas. *Hovrätts* får dock *tillåta* att beslutet överklagas, *om det finns särskilda skäl för en prövning av om tillstånd skall ges enligt 54 kap. 10 § första stycket i rättegångsbalken*.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1989. Äldre bestämmelser tillämpas dock i fråga om avgöranden av hovrätt som meddelats före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1981:826.

Lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

Härigenom föreskrivs att 4 a § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 a §

På avdelning dömer fem regeringsråd. Avdelningen är dock domför med fyra regeringsråd, om tre av dessa är ense om slutet.

Vid prövning av ansökningar om resning eller återställande av försutten tid och vid prövning av frågor som avses i 28 § förvaltningsprocesslagen (1971:291) är avdelningen domför med tre regeringsråd, om prövningen är av enkel beskaffenhet. Vid beslut om avvisande av för sent inkomna besvär och avskrivning av mål efter återkallelse är avdelningen domför med tre regeringsråd. Vid behandling av frågor om prövningstillstånd skall tre regeringsråd delta.

Vid prövning av ansökningar om resning eller återställande av försutten tid och vid prövning av frågor som avses i 28 § förvaltningsprocesslagen (1971:291) är avdelningen domför med tre regeringsråd, om prövningen är av enkel beskaffenhet. Vid *prövning av talan mot beslut varigenom besvär avvisats såsom för sent inkomna samt vid beslut om avvisande av för sent inkomna besvär och avskrivning av mål efter återkallelse* är avdelningen domför med tre regeringsråd. Vid behandling av frågor om prövningstillstånd skall tre regeringsråd delta.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1989.

¹ Lagen omtryckt 1981:1323.

Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)

Härigenom föreskrivs att 49 och 49 c §§ rättshjälpslagen skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

I fråga om talan mot domstols beslut enligt denna lag tillämpas vad som i allmänhet gäller om talan mot beslut av domstolen.

Beslut enligt denna lag av rättshjälpsnämnd eller annan förvaltningsmyndighet som ej omfattas av första stycket överklagas hos besvärsnämnden. Beslut av utskrivningsnämnd överklagas dock hos psykiatriska nämnden.

Beslut av advokat eller biträdande jurist på allmän advokatbyrå får inte överklagas.

Talan får ej föras mot besvärsnämndens eller psykiatriska nämndens beslut enligt denna lag.

*Föreslagen lydelse*49 §¹

I fråga om talan mot domstols beslut enligt denna lag tillämpas, *utom i fall som avses i 49 c § andra stycket*, vad som i allmänhet gäller om talan mot beslut av domstolen.

49 c §²

Ett biträde som överklagat ett beslut om ersättning får i den högre instansen åberopa nya omständigheter till stöd för sitt anspråk endast om det finns särskilda skäl för det.

Hovrättens beslut i fall som avses i första stycket får inte överklagas. Hovrätten får dock tillåta att beslutet överklagas, om det finns särskilda skäl för en prövning av om tillstånd skall ges enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1989. Äldre bestämmelser tillämpas dock i fråga om avgöranden av hovrätt som meddelats före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1988:213.

² Senaste lydelse 1988:213.

Härigenom föreskrivs att 10 a § lagen (1976:206) om felparkeringsavgift skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 a §¹

Talan mot tingsrättens beslut förs genom besvär i hovrätten. Talan får inte prövas av hovrätten om inte hovrätten meddelat parten prövningstillstånd.

Prövningstillstånd behövs inte vid talan mot beslut som rör någon annan än en part, beslut varigenom tingsrätten ogillat jäv mot en domare, beslut angående utdömande av förelagt vite eller om ansvar för en rättegångsförseelse eller beslut varigenom anmälan av bestridande avvisats. I fråga om meddelade prövningstillstånd skall 54 kap. 11 § andra stycket rättegångsbalken gälla i tillämpliga delar.

Prövningstillstånd får meddelas endast om

1. det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av högre rätt,
2. det finns anledning till ändring i det slut vartill tingsrätten kommit eller
3. det annars finns synnerliga skäl att pröva talan.

Kan talan mot tingsrättens beslut prövas av hovrätten endast om denna meddelat prövningstillstånd, skall tingsrätten i samband med underrättelse om vad som gäller i fråga om fullföljd av talan upplysa parterna om detta och därvid också ange innehållet i närmast föregående stycke.

Hovrättens beslut får inte överklagas.

Hovrättens beslut får inte överklagas. *Hovrätten får dock tillåta att beslutet överklagas, om det finns särskilda skäl för en prövning av om tillstånd skall ges enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken.*

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1989. Äldre bestämmelser tillämpas dock i fråga om avgöranden av hovrätt som meddelats före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1988:1180.

Härigenom föreskrivs att 23 § bötesverkställighetslagen (1979:189) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

23 §¹

Ett beslut av hovrätten i ett mål om bötesförvandling får inte överklagas.

Ett beslut av hovrätten i ett mål om bötesförvandling får inte överklagas. *Hovrätten får dock tillåta att beslutet överklagas, om det finns särskilda skäl för en prövning av om tillstånd skall ges enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken.*

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1989. Äldre bestämmelser tillämpas dock i fråga om hovrätts beslut som meddelats före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1983:352.

Innehåll

Proposition	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Lagförslag	3
1. Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken	3
2. Förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken	10
3. Förslag till lag om ändring i föräldrabalken	11
4. Förslag till lag om ändring i lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs	12
5. Förslag till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar	13
6. Förslag till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)	14
7. Förslag till lag om ändring i lagen (1972:206) om fel parkeringsavgift	15
8. Förslag till lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)	16
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 19 januari 1989	17
1 Inledning	17
2 Allmän motivering	18
2.1 Allmänna synpunkter och utgångspunkterna för en reform ...	18
2.2 Begränsning av prövningen till prejudikat frågor	21
2.3 Fullföljdsförbud med ventil	32
2.4 Fullföljdsförbud efter partsavtal	40
2.5 Omedelbar verkställighet av hovrätts avgöranden	44
2.6 Allmän rättshjälp och offentliga försvarare	46
2.7 Frågor om HD:s sammansättning m. m.	48
2.7.1 Inledning	48
2.7.2 Sammansättningen vid dispensprövningen	49
2.7.3 Sammansättningen vid prövningen av vissa resningsan- sökningar	51
2.7.4 Avgörande med tolv ledamöter	52
2.7.5 Dispensprövning eller ändrad sammansättning vid talan mot vissa slutliga beslut	54
2.7.6 Regeringsrättens sammansättning i vissa fall	60
2.8 Nya sätt att föra fram prejudikatfrågor till HD	61
2.8.1 Inledning	61
2.8.2 Hänskjutande av prejudikatfrågor från tingsrätt till HD	64
2.8.3 Språngrevision och fristående rättsförklaringar	70
2.8.4 Överklaganderätt för statliga myndigheter	72
3 Ikraftträdande	73
4 Upprättade lagförslag	73
5 Specialmotivering	74
5.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken	74
5.2 Förslaget till lag om ändring i äktenskapsbalken	84
5.3 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken	84
5.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1970:741) om statlig löne- garanti vid konkurs	85
5.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltnings domstolar	86
5.6 Förslaget till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429) ...	86
5.7 Förslaget till lag om ändring i lagen (1972:206) om felparke- ringsavgift	86
5.8 Förslaget till lag om ändring i bötesverkställighetslagen (1979:189)	87
6 Hemställan	87
7 Beslut	87

Utdrag ur lagrådets protokoll vid sammanträde den 24 februari 1989 .	88
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 2 mars 1989	108
1 Anmälan av lagrådsyttrande	108
2 Hemställan	116
3 Beslut	117
Bilaga 1 Sammanfattning av rättegångsutredningens betänkande ...	118
Bilaga 2 Rättegångsutredningens författningsförslag	127
Bilaga 3 Förteckning över remissinstanserna	144
Bilaga 4 De till lagrådet remitterade förslagen	145